

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КУРИЛЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
загальної та соціальної психології
к. психол. наук, доцент
_____ Н. Д. Корольова
«__» _____ 2026 р.

ЧИННИКИ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:

Васюк К. М., доцент кафедри
кризової та клінічної психології,
к. психол. наук, доцент

Оцінка ____ / ____ / ____

(бали за шкалою СКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця – 2026

АНОТАЦІЯ

Куриленко Ю. В. Чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Спеціальність 053 «Психологія», освітня програма «Психологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі було досліджено проблему альтруїстичної поведінки у молоді як важливого соціально-психологічного феномену. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння альтруїзму, визначено психологічні особливості та чинники формування альтруїстичної поведінки у сучасної молоді. Досліджено взаємозв'язок альтруїзму з емпатією, самооцінкою, моральним розвитком і ціннісними орієнтаціями молоді. За допомогою методів математичної статистики доведено наявність значущих взаємозв'язків між досліджуваними показниками. На основі отриманих результатів запропоновано тренінгову програму, спрямовану на розвиток альтруїстичної поведінки у сучасної молоді та рекомендації для вчителів, батьків і молодих людей. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності психологів, педагогів, фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: альтруїзм, альтруїстична поведінка, молодь, емпатія, моральний розвиток, цінності, самооцінка, міжособистісна взаємодія, психологічні чинники альтруїзму.

Табл. 9. Рис. 14 Літ. пос. 62 Дод.5

ABSTRACT

Kurylenko Yu. V. Factors of altruistic behavior manifestation in youth.

Specialty 053 «Psychology», Educational Program «Psychology». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

The qualification (bachelor's) thesis investigates the problem of altruistic behavior in youth as an important socio-psychological phenomenon. The main theoretical approaches to understanding altruism are analyzed, and the psychological characteristics and factors influencing the formation of altruistic behavior among modern youth are identified. The relationship between altruism and such psychological characteristics as empathy, self-esteem, moral development, and value orientations of young people is examined. Using methods of mathematical statistics, significant correlations between the studied indicators were established. Based on the obtained results, a training program aimed at developing altruistic behavior in modern youth, as well as recommendations for teachers, parents, and young people, were proposed. The findings of the study can be applied in the practical activities of psychologists, educators, and social work professionals.

Keywords: altruism, altruistic behavior, youth, empathy, moral development, values, self-esteem, interpersonal interaction, psychological factors of altruism.

Table.9 Fig. 14 Lit. ref. 62 Add. 5

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ.....	10
1.1. Теоретичний аналіз поняття «альтруїзм» у психологічній науці.....	10
1.2. Психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки	20
1.3. Психологічні особливості прояву альтруїстичної поведінки у молоді.....	25
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	34
2.1. Організація та етапи проведення емпіричного дослідження	34
2.2. Методи та психодіагностичний інструментарій дослідження	37
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ.....	44
3.1. Аналіз наявного рівня альтруїзму у молоді	44
3.2. Аналіз результатів дослідження психологічних чинників альтруїзму.....	46
3.3. Тренінгова програма «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді»	60
Висновки до розділу 3	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена психологічними, соціальними та культурними змінами сучасного суспільства. Глобалізація, кризи, суспільна дестабілізація, війна безперечно мають вплив на сучасну молодь, їх систему цінностей, особливості взаємодії та готовність до прояву альтруїзму. Тому особливої уваги набуває проблема збереження і розвитку гуманістичних цінностей та альтруїстичної поведінки.

Молодь- соціальна група, яка знаходиться на етапі формування світогляду, цінностей та моральних установок. Саме в цьому віці закладаються основи здатності до співпереживання, соціальної відповідальності та моральних орієнтирів. У сучасному контексті розвитку суспільства існує тенденція на зміщення акцентів у напрямку індивідуалізму, прагматизму та орієнтації на особистий комфорт, що може призвести до зниження прояву альтруїстичної поведінки, тому дослідження психологічних чинників, які сприяють або навпаки гальмують прояв альтруїзму у молоді набуває наукового інтересу.

Проблема альтруїзму тривалий час цікавила науковців з усього світу. Так, до прикладу, О. Конт був одним із перших хто ввів термін альтруїзм у науковий обіг, а внесок у вивчення альтруїстичної поведінки зробили Д. Батсон, який розробив теорію емпатійного альтруїзму та С. Шварц, що досліджував роль ціннісних орієнтацій у формуванні схильності до альтруїзму. Психологічні аспекти альтруїзму розглядалися в працях Л. Кольберга, К. Роджерса, Е. Фромма, М. В. Лагун [22;23;53].

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, питання комплексного вивчення психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки у сучасної молоді залишається недостатньо вивченим. Тож, результати дослідження можливо використовувати у роботі психологів, педагогів, соціальних працівників і розробленні комплексних програм для розвитку альтруїстичної поведінки у сучасної молоді.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді, зокрема, емпатія, моральний розвиток, ціннісні орієнтації та самооцінка.

Об'єкт: альтруїзм як особистісна риса.

Предмет: психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді.

Гіпотеза 1: у сучасної молоді наявний низький рівень прояву альтруїзму.

Гіпотеза 2: основними чинниками альтруїзму виступають адекватна самооцінка, високий рівень емпатії, орієнтація на гуманістичні цінності та сформовані моральні установки.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення альтруїзму.
2. Проаналізувати рівень вираженості альтруїстичної поведінки у молоді
3. Визначити основні чинники, що впливають на формування альтруїстичної поведінки.
4. Емпірично дослідити взаємозв'язок між цими чинниками та рівнем альтруїзму у молоді.
5. Розробити тренінгову програму для розвитку альтруїстичної поведінки у молоді.

У процесі дослідження було використано комплекс методів. До теоретичних методів належать: аналіз і систематизація наукової літератури, узагальнення сучасних теоретичних підходів до вивчення феномену альтруїзму, порівняльний аналіз концепцій. До емпіричних методів психодіагностичний інструментарій, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів. У дослідженні було використано такі психодіагностичні методики:

- «Ціннісні орієнтації» М. Рокич- для визначення структури ціннісної сфери особистості та виявлення значущості гуманістичних і соціально спрямованих цінностей.

- «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко - для визначення рівня емпатії як емоційного чинника альтруїстичної поведінки.
- «Шкала самооцінки» М. Розенберг - для оцінки рівня загальної самооцінки особистості.
- «Моральні дилеми» Л. Кольберг - для визначення рівня морального розвитку та домінуючих моральних установок.
- «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов - для визначення рівня альтруїзму.

До методів математичної статистики належали: описова статистика (визначення середніх значень, стандартних відхилень, відсоткових показників), Н-критерій Краскела-Уолліса, кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона, коефіцієнт кореляції Спірмена) для встановлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками. Обробка результатів здійснювалась за допомогою табличного процесора Microsoft Excel 2010.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна (сmt. Ярмолинці, Хмельницька область) у жовтні 2025 року. У вибірку увійшло 67 учнів віком від 14 до 17 років, серед яких 33 дівчата та 34 юнаки.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в уточненні та поглибленні наукових уявлень про психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Дослідження дозволило конкретизувати роль емпатії, самооцінки, моральних установок і ціннісних орієнтацій у структурі альтруїстичної поведінки у молоді. Дослідження дозволило конкретизувати роль емпатії, самооцінки, моральних установок і ціннісних орієнтацій у структурі альтруїстичної поведінки молоді. Здійснений аналіз та узагальнення різних підходів розширюють розуміння альтруїзму як багатокomпонентного феномену, що формується під впливом взаємодії емоційних, когнітивних та особистісних чинників.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності практичних психологів, педагогів та соціальних працівників закладів загальної середньої освіти. Виявлені закономірності можуть бути враховані при розробці програм розвитку емпатії, формуванню моральної відповідальності та альтруїстичної поведінки у молоді. Отримані дані можуть слугувати основою для створення тренінгових і профілактичних програм, спрямованих на розвиток гуманістичних цінностей, підвищення рівня альтруїзму та формування внутрішньо мотивованої альтруїстичної поведінки. Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці психолога консультанта, психолого-педагогічному супроводі, а також у підготовці навчально-методичних матеріалів із проблеми розвитку альтруїстичної поведінки молоді.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі на науково-практичних конференціях, а також у процесі публікації наукових праць. Результати дослідження на тему «Чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді» були представлені у збірнику V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності» 13-14 листопада 2025р. Куриленко Ю.В. *«Психологічні чинники формування альтруїстичної поведінки у молоді»* та у збірнику XXVIII Міжнародної конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» 23-24 квітня 2026 р. Куриленко Ю.В. *«Емпатія як ключовий чинник прояву альтруїстичної поведінки у молоді»*. Основні положення бакалаврської роботи висвітлено у фаховій статті: Васюк К. М., Куриленко Ю. В. «Особливості альтруїстичної поведінки в молодому віці». Наукові інновації та передові технології. 2026. № 5(57). С. 3266-3278. У публікації розкрито теоретичні та емпіричні аспекти прояву альтруїстичної поведінки в молодому віці, проаналізовано психологічні чинники її формування та особливості прояву в сучасних соціальних умовах.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (62 джерела) та 5 додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотези, методи дослідження, експериментальну базу, теоретичне та практичне значення роботи, апробацію. У першому розділі здійснено теоретичний аналіз феномену альтруїзму, розглянуто чинники які впливають на його прояв та вікові особливості прояву альтруїстичної поведінки у молоді. У другому розділі представлено організаційно-методологічні засади дослідження, охарактеризовано вибірку та використаний психодіагностичний інструментарій. У третьому розділі здійснено аналіз та інтерпретацію отриманих емпіричних результатів, перевірено висунуті гіпотези та розроблено тренінгову програму. Загальний обсяг роботи становить 147 сторінок., таблиць 9, рисунків 14.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

1.1. Теоретичний аналіз поняття «альтруїзм» у психологічній науці

Проблема альтруїзму посідає важливе місце у сучасному науковому дискурсі. Вона охоплює біологічні, соціальні, психологічні і морально-ціннісні аспекти людського існування. У широкому розумінні альтруїзм розглядається як форма просоціальної поведінки, передбачає добровільну спрямованість індивіда до дій на благо іншої людини без очікування винагороди. Але різні наукові підходи по-різному розуміють і трактують феномен альтруїзму [35].

Етимологічно термін «альтруїзм» походить від лат. alter - «інший» і відображає спрямованість діяльності суб'єкта на благо іншого [6]. У науковий обіг поняття було введене у межах позитивістської філософії французьким філософом О. Контом, який трактував альтруїзм як моральний принцип «жити для інших». У вченнях Конта альтруїзм протиставляється егоїзму та розглядається як основа соціальної гармонії [13].

Попри відносно пізнє введення терміну в науковий обіг, його ідейний зміст має глибоке історико-філософське коріння. В античній та просвітницькій думці простежується осмислення феноменів споріднених з альтруїзмом, зокрема милосердя, співчуття, доброзичливість, гуманність. У працях Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта та Ф. Хатчесона відповідні прояви розглядались як протиставлення егоцентричним тенденціям, що впливають на поведінку [36].

У вченні А. Шопенгауера виокремлюються два взаємопов'язані принципи: аскетичне ставлення людини до самої себе та альтруїстичну орієнтацію щодо інших. Він вважав, що справжня моральність ґрунтується на безкорисливій справедливості та щирому людинолюбстві, джерелом яких є співчуття, притаманне самій людській природі. Саме співчуття, на його думку, становить основу моральної поведінки та виступає першоджерелом чеснот, таких як милосердя і добродійність. Вчинки, що мають моральну цінність, повинні бути

очищені від егоїстичних спонукань і супроводжуватися внутрішнім відчуттям морального задоволення. Філософ підкреслював, що альтруїзм проявляється у безпосередній готовності людини допомогти іншому, навіть ціною власної безпеки, без раціонального розрахунку чи очікування вигоди. Важливою ознакою людинолюбства він вважав здатність сприймати іншого не як «іншого», а як «рівного собі», що передбачає глибоку ідентифікацію з його переживаннями [4].

У контексті еволюційного підходу альтруїзм інтерпретується як адаптивна форма поведінки, що забезпечує виживання виду. Ч. Дарвін обґрунтовував, що соціальні інстинкти - співчуття, взаємодопомога, турбота про слабших мали адаптивне значення для виживання людських спільнот. Він виокремлював два базові різновиди альтруїзму: споріднений і взаємний. Перший ґрунтується на генетичній близькості індивідів і проявляється у формах турботи, захисту та підтримки родичів [23]. Натомість взаємний альтруїзм передбачає обмін допомогою між неспорідненими особами на основі очікування майбутньої взаємності, своєрідна система соціального обміну. Відповідно до концепції Р. Тріверса, альтруїстична поведінка - приносить користь іншому, передбачаючи певні витрати для суб'єкта, хоча ці витрати є меншими порівняно з отриманою вигодою [53].

Р. Докінз розглядав природу альтруїзму, інтерпретуючи її крізь призму еволюційних механізмів. З позицій цієї теорії самопожертва на користь родичів є адаптивно доцільною, оскільки сприяє збереженню спільного генетичного матеріалу. Поряд із спорідненим альтруїзмом виокремлюється також реципрокний альтруїзм, який передбачає взаємовигідний характер взаємодії. Його сутність полягає у взаємному обміні послугами або підтримкою, що реалізується за принципом «взаємності», коли надана допомога передбачає потенційну відплату в майбутньому [22]. Аналогічно, концепція родинного добору В. Гамільтона пояснює альтруїстичну поведінку щодо родичів як механізм збереження спільного генетичного матеріалу [38].

Ф. Добжанський обґрунтовував, що альтруїстичні почуття мають еволюційно-генетичну детермінацію та виконують адаптивну функцію, сприяючи збереженню виду в умовах боротьби за існування. Безумовний альтруїзм у його працях розглядається як еволюційно не вигідний, тоді як селективні його форми, спрямовані на підтримку генетично споріднених осіб або взаємовигідну взаємодію, визнаються адаптивними. Однією з найбільш функціонально доцільних форм альтруїзму є батьківська турбота і прихильність до дітей, оскільки вона безпосередньо забезпечує збереження генів у наступних поколіннях. Альтруїстичне ставлення батьків до нащадків не завжди супроводжується взаємністю з боку дітей, що пояснюється меншою еволюційною зацікавленістю останніх у збереженні генетичного матеріалу батьків [26].

Сучасні дослідження розширюють еволюційне розуміння альтруїзму. С. Боулз і Й.-К. Чої вводять поняття парохіального альтруїзму, що полягає у підвищеній готовності до самопожертви заради членів «своєї» групи в умовах міжгрупового конфлікту. Що у свою чергу дозволяє розглядати альтруїзм як механізм соціальної кооперації та групової згуртованості, навіть безкорислива на перший погляд поведінка може мати стратегічний характер [53].

У межах духовно-філософських концепцій альтруїзм інтерпретується як вища форма духовності та прояв людинолюбства. Він включається до системи ціннісних орієнтацій особистості, які визначають її ставлення до світу і до інших людей, виявляється у спрямованості особистості на сприйняття й утвердження вищих цінностей: ідеалу, добра, сенсу життя та любові [4]. А. Швейцер підкреслював, що надання людському існуванню змісту можливе лише за умови піднесення природного ставлення до світу до рівня духовного осмислення [8;54].

С. Кримський вивчав альтруїзм як складову духовно-ціннісного універсуму особистості, в межах якого узагальнюється сукупність безкорисливих взаємин людини зі світом. У його розумінні альтруїзм постає не

лише як моральна якість чи форма просоціальної поведінки, а як глибинний прояв духовності, який ґрунтується на усвідомленні людиною своєї причетності до вищих, гармонійних засад буття. На думку вченого, формування альтруїстичної поведінки особистості пов'язане з розвитком здатності до переживання піднесеного як особливої естетичної категорії [20].

І. Багмет акцентує, що найважливішою характеристикою альтруїзму є ідея безкорисливого служіння іншим, вона реалізується як непрагматично зорієнтована діяльність, спрямована на благо інших і не передбачає отримання винагороди. Ця ідея розмежовує два протилежних типи особистості - альтруїстичний та егоїстичний. Альтруїстичний тип особистості, за І. Багмет, характеризується спрямованістю на інших, турботою про благополуччя як близького оточення, так і суспільства загалом, здатністю до співпереживання та доброзичливості. Ці особливості відображаються також у мовленні, де переважають абстрактні, ціннісно насичені поняття (добро, справедливість, мир, щастя), що свідчить про духовну зрілість і сформованість особистості. Натомість егоїстичний тип вирізняється утилітарною мотивацією, орієнтацією на власні інтереси, прагненням до особистої вигоди та ігноруванням потреб інших. У мовленнєвих конструкціях домінують висловлювання, пов'язані з досягненням особистих цілей і задоволенням індивідуальних потреб. Разом із тим дослідниця наголошує, що чітке протиставлення альтруїзму та егоїзму є певною теоретичною абстракцією, оскільки в реальній поведінці ці орієнтації часто поєднуються та виокремлює перехідні форми - альтруїстичний егоїзм та егоїстичний альтруїзм, які зумовлюються ситуативними чинниками, такими як прагнення соціального схвалення, очікування взаємності або бажання знизити власний емоційний дискомфорт [35; 53].

Відповідні ідеї розвиваються у працях М. Боришевського, В. Савчина та З. Карпенко, вони розглядають альтруїзм як інтегральний показник духовного становлення особистості. У їхніх дослідженнях він трактується як вияв гуманістичної спрямованості, формується на основі засвоєння моральних

цінностей, розвитку самосвідомості та здатності до саморегуляції. Альтруїстична поведінка на погляд авторів є результатом гармонізації внутрішнього світу особистості, де поєднуються когнітивні, емоційні та вольові компоненти, спрямовані на підтримку інших людей [12;39;43].

У концепції С. Максименко альтруїзм розглядається як індикатор духовного розвитку особистості, що виходить за межі формального виконання моральних вимог. Він пов'язується з розвитком вищих психічних функцій і проявляється у здатності до любові, емпатії, співпереживання та прийняття іншого як самоцінності. Альтруїзм виступає не лише як поведінковий акт, а як характеристика внутрішнього світу особистості, що відображає рівень її моральної зрілості. При цьому значна роль відводиться соціально-психологічним настановам, які формуються під впливом соціального середовища, виховання та культурних чинників і визначають готовність індивіда до прояву альтруїстичної поведінки [24].

Виступив із радикальною критикою альтруїзму Ф. Ніцше, розглядаючи його як прояв занепаду життєвих цінностей у контексті проголошеної ним ідеї «переоцінки всіх цінностей». На його думку, альтруїзм не є вищою моральною чеснотою, а навпаки - відображає слабкість і залежність людини, формуючи «рабську» або «лакейську» психологію. З позицій антиальтруїзму Ніцше піддавав гострій критиці як релігійні системи, зокрема християнство, так і філософську традицію, особливо етику співчуття А. Шопенгауера. Він відкидав ідеї милосердя, любові до ближнього та самопожертви, розглядаючи їх як прояви «стадної моралі», що нівелює індивідуальність і силу особистості. У межах своєї концепції аристократичної культури Ніцше наголошував, такі чесноти, як співчуття і жертвність, можуть сприйматися як ознаки слабкості, а не моральної вищості [36;44].

Згідно з поглядами Е. Фромма, альтруїстична поведінка може набувати форми, що має приховано егоцентричний характер і виступає засобом задоволення власних психологічних потреб. Йдеться про прагнення до безпеки

через інших, потребу у схваленні, повазі та визнанні, а також у налагодженні міжособистісних зв'язків, які допомагають уникнути самотності, підвищити самооцінку та впевненість у собі. Така форма «альтруїзму» може мати і зворотний ефект, вона послаблює внутрішні ресурси особистості, знижує її автономність, сприяє залежності від думки оточення та формуванню схильності підлаштовувати власну поведінку під соціальні очікування [38;53].

Соціально-психологічні концепції зосереджуються на внутрішніх мотиваційних механізмах допоміжної поведінки. Д. Батсон визначав альтруїзм у межах своєї емпатійно-альтруїстичної концепції як стан, спрямований на покращення добробуту іншої людини, незалежно від можливих вигод для самого суб'єкта. На думку вченого, ключовою ознакою альтруїзму є саме безкорислива спрямованість дії, коли допомога надається не задля отримання винагороди чи уникнення покарання, а з огляду на щире бажання полегшити стан іншого [22].

Б. Ф. Скіннер зазначав, що позитивна оцінка добродійних вчинків часто виникає у випадках, коли їх неможливо однозначно пояснити зовнішніми причинами. У таких ситуаціях поведінка інтерпретується через внутрішні диспозиції особистості. Натомість за наявності очевидних зовнішніх детермінант саме вони стають провідними у поясненні дій індивіда, відсуваючи на другий план його особистісні характеристики [44].

Альтруїзм як результат неусвідомленого співвіднесення індивідом потенційних витрат і вигод, пов'язаних із наданням допомоги розглядав Д. Майерс. У його розумінні альтруїстична поведінка може виконувати функцію зниження внутрішнього психологічного дискомфорту, підвищення самооцінки та підтримання позитивного образу «Я», тобто забезпечувати як зовнішні, так і внутрішні винагороди. Аналізуючи природу альтруїстичної поведінки, дослідник виокремлює три базові теоретичні підходи. По-перше, теорію соціального обміну, відповідно до якої допомога іншим зумовлюється прагненням мінімізувати витрати та максимізувати отримувані вигоди,

включаючи як матеріальні, так і психологічні результати. По-друге, теорію соціальних норм, яка пояснює альтруїзм через дію суспільно сформованих регулятивних принципів. Серед них ключове значення мають норма взаємності, що передбачає необхідність відповідати добром на отриману допомогу, та норма соціальної відповідальності, яка зобов'язує індивіда підтримувати тих, хто перебуває у вразливому становищі, навіть за відсутності можливості взаємної відплати. По-третє, еволюція, яка розглядає альтруїзм як адаптивний механізм, що сприяє виживанню та збереженню соціальних і біологічних систем [36].

І. А. Хоровіц було встановлено, що індивіди демонструють значно вищу готовність до надання допомоги іншим у ситуаціях, коли така поведінка є добровільною, а не обумовленою зовнішнім примусом чи обов'язком. Ефективність альтруїстичних дій суттєво залежить від внутрішньої мотивації суб'єкта, у цьому контексті значення набуває норма взаємності, люди схильні відповідати на отриману допомогу взаємною підтримкою. Вона виступає соціально-психологічним механізмом регуляції міжособистісних відносин, забезпечуючи баланс у взаємодії та стимулюючи прояви альтруїстичної поведінки [46].

У працях М. В. Лагун підкреслюється, що альтруїзм не можна зводити лише до зовнішнього акту допомоги, він включає внутрішню готовність діяти на користь іншого, формується у процесі соціалізації та морального становлення особистості [21; 22].

Розуміння альтруїзму як мотиваційної установки, що спонукає особистість до здійснення безкорисливих дій, результатом яких є отримання користі іншою особою розглядає у своїх наукових працях Б. І. Додонов. Він обґрунтовував, що альтруїстична поведінка зумовлюється домінуванням відповідного мотиваційного компонента, тісно пов'язаного зі специфічними емоційними переживаннями. Такі переживання формують у суб'єкта внутрішню потребу піклуватися про благополуччя іншої людини, оскільки її ігнорування

супроводжується виникненням психологічного дискомфорту та емоційної напруги [60].

В. Малахов підкреслює, серед характеристик, які відображають позитивний зміст моральності, людяність не завжди є найбільш очевидною, однак саме вона репрезентує принципово незамінний вимір морального цілого. Без цього виміру мораль як феномен може набувати спотворених і навіть небезпечних форм. Він вважає, що у сучасних умовах людяність постає як гранична моральна цінність, найбільш виразно проявляється поза межами суто антропоцентричного та гуманістичного бачення світу - там, де акцент переноситься з утвердження винятковості людини на її ставлення до іншого, як до людського, так і до позалюдського. При цьому сутнісною характеристикою людяності виступає здатність до самозречення та виходу за межі власного «Я» [54;55].

Ідея розглядати норму взаємності як підґрунтя безкорисливої альтруїстичної поведінки належить соціологу А. Гоулднер. Учений обґрунтовував існування універсального морального принципу, відповідно до якого допомога, отримана від інших, повинна бути відплачена взаємною підтримкою, а не шкодою. Такий принцип функціонує як своєрідний «кодекс честі», що регулює міжособистісні взаємини. Порухення цієї норми - тобто неспроможність або небажання віддячити за надану допомогу викликає у людини внутрішній дискомфорт і почуття моральної незавершеності. У ситуаціях, коли індивід усвідомлює неможливість відповісти взаємністю, він може уникати прийняття допомоги, щоб не опинитися в психологічно напруженому становищі. Якщо ж допомога все ж приймається, це нерідко супроводжується зниженням самооцінки та переживанням залежності. Особи з вираженим почуттям гідності або гордості схильні рідше звертатися по підтримку, надаючи перевагу збереженню автономії у міжособистісних відносинах [46].

М. О. Мазур акцент зміщує на аналіз ціннісно-нормативних орієнтацій як базису альтруїстичної поведінки. Альтруїзм постає як відображення внутрішньо структурованої системи переконань, моральних принципів і соціальних установок, які регулюють поведінку особистості у взаємодії з іншими. Вона не є випадковою чи ситуативною, а має системний характер, зумовлений інтеграцією когнітивних уявлень про належне, емоційного ставлення до інших і вольової готовності діяти відповідно до цих уявлень [25].

У руслі вітчизняної психолого-педагогічної думки І. Бех акцентує увагу - моральний розвиток особистості ґрунтується на формуванні стійкого ставлення до іншої людини як до безумовної цінності. Він розглядає альтруїзм як результат внутрішнього прийняття гуманістичних норм, що визначають характер міжособистісної взаємодії. Ціннісне ставлення формується у процесі виховання, де важливу роль відіграють емоційно-ціннісні переживання, моральна рефлексія та досвід відповідальної поведінки [3].

І. Стецько у своєму дисертаційному дослідженні трактує альтруїзм як цілісне особистісне утворення, включає безкорисливу діяльність і надання допомоги іншим, готовність поступатися власними інтересами заради їхнього блага, турботу про потреби й добробут інших людей, а також схильність до доброчинності [48;49].

У психології права Л. Петражицький запропонував концепцію імперативно-атрибутивних емоцій, у межах якої моральні та правові норми інтерпретуються як специфічні внутрішні переживання обов'язку та вимоги щодо інших. Ці переживання мають двоїсту природу: з одного боку, вони спонукають індивіда до виконання певних дій, а з іншого - формують очікування відповідної поведінки від інших. Тут альтруїстична поведінка виступає як наслідок внутрішньо пережитого морального обов'язку, що набуває нормативного характеру [46].

Крізь призму психоаналітичної теорії захисних механізмів Г. Фрейд інтерпретує альтруїзм, розглядаючи його як форму поведінки, у якій егоїстичні

імпульси набувають соціально прийнятного вираження. Вона вважає альтруїстичні дії постають результатом функціонування внутрішніх психологічних механізмів, діють системно та здатні підтримувати відповідний тип поведінки на відносно стабільному рівні. Особливу роль, за Г. Фрейд, відіграє механізм проєкції, який дозволяє опосередковано реалізовувати витіснені або стримувані бажання через спрямування їх на інших людей. Альтруїстична поведінка може виступати своєрідним «обхідним шляхом» задоволення внутрішніх потреб і потягів, що не усвідомлюються суб'єктом [53].

Екзистенційно-гуманістична традиція В. Франкла розглядає здатність особистості виходити за межі власних інтересів як фундаментальний прояв ноетичного виміру людського існування. Альтруїстична поведінка, у його концепції, безпосередньо пов'язана з пошуком і реалізацією сенсу життя, досягається через відповідальність перед іншими людьми та світом загалом. Така позиція передбачає, що орієнтація на благо іншого не є вторинною щодо особистісних потреб, а навпаки - виступає способом самореалізації, у якому людина долає власну замкненість і набуває екзистенційної повноти [44].

Проблема альтруїзму у сучасних дослідженнях дедалі частіше осмислюється крізь призму ціннісно-нормативної організації особистості та процесів її соціалізації. Б. В. Саватєєва інтерпретує альтруїзм як цілісну систему ціннісних орієнтацій, у якій центральне місце займає «інший» як значуща моральна категорія. Критерієм моральності виступає не формальне дотримання норм, а реальна спрямованість дій на забезпечення блага іншої людини. Вона підкреслює, що альтруїзм не обмежується рівнем нормативних приписів, а набуває статусу стійкої особистісної диспозиції, яка формується в процесі виховання соціальних цінностей і набуття досвіду міжособистісної взаємодії [43].

Під поняттям альтруїзм розуміємо інтегративну характеристику особистості, що проявляється у свідомій, добровільній та безкорисливій

поведінці, спрямованій на благо інших людей, яка ґрунтується на внутрішній готовності до допомоги без очікування винагороди.

1.2 Психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки

З огляду на теоретичний аналіз феномену альтруїзму, який поєднує різні наукові підходи, маємо можливість розглядати його як багатовимірне утворення, у якому взаємодіють емоційні, когнітивні та соціокультурні складові. Такий підхід дозволяє глибше осмислити природу альтруїстичної поведінки та окреслити чинники, що визначають її формування.

Одним із центральних чинників альтруїстичної поведінки є емпатія. У межах емпатійно-альтруїстичної концепції Д. Батсона доведено, індивід відчуває моральне зобов'язання допомагати тим, хто не здатен відповісти взаємністю або перебуває у вразливому становищі. Він вважає що допомога надається незалежно від можливості отримання відплати і триває доти, доки існує потреба в підтримці [15]. При цьому зазначена норма має глибинні, частково інстинктивні витоки. Вони простежуються не лише в людському суспільстві, але й у соціальній поведінці багатьох видів тварин, які ведуть груповий спосіб життя [26]. Подібної позиції дотримуються М. Гоффман та Н. Айзенберг, які розглядають емпатію як основу морального розвитку і ключову передумову альтруїстичної поведінки [53].

У свої дослідженнях Р. Барон і Д. Бірн звертають увагу на роль ситуаційних чинників. Одним із них є моделювання поведінки, яке передбачає спостереження за діями інших людей у подібних ситуаціях. Вони розглядають такий досвід як функцію своєрідного соціального підтвердження доцільності й прийнятності альтруїстичних вчинків, підвищуючи ймовірність їх відтворення. Також вони звертають увагу на емоційний стан потенційного помічника: позитивний емоційний фон сприяє проявам альтруїстичної поведінки, а негативні переживання можуть мати як стимулюючий, так і гальмівний вплив залежно від їх змісту та інтенсивності. Почуття провини на думку науковців

здатне спонукати до допомоги як засобу внутрішньої компенсації та ще одним важливим аспектом є атрибуція причин потреби в допомозі, якщо ситуація сприймається як наслідок зовнішніх, неконтрольованих обставин, імовірність надання підтримки зростає, тоді як приписування відповідальності самій людині знижує готовність до допомоги [22].

М. Розенберг у своїй концепції ненасильницького спілкування підкреслював, що емпатійне слухання та прийняття - це базова передумова альтруїстичної поведінки. Людина, здатна побачити за словами іншого його потреби та емоції, автоматично формує альтруїстичний тип реагування, уникаючи агресії чи байдужості [32].

Сама по собі відкритість людини до світу не гарантує її автоматичної орієнтації на служіння іншим або участі у благодійності. Як зазначає В. Вельш, зумовлене не лише впливом суспільства споживання з його установками на задоволення потреб і надмірність, але й домінуванням антропоцентричного стилю мислення. Цей стиль мислення формувався впродовж традиції філософії Модерну. За цих умов альтруїстична поведінка потребує спеціального внутрішнього підґрунтя: розвитку емоційної сфери та здатності до емпатії [4].

Проблема самодостатності індивіда, який, зосереджуючись на власному комфорті, може втрачати чутливість до інших як ніколи є актуальною у сучасних наукових доробках. Б. Вебер підкреслює, що в умовах суспільств добробуту люди схильні обмежувати свій соціальний простір межами приватного життя, формуючи своєрідні «монади самості». На його погляд замкненість призводить до зниження здатності виконувати соціальні функції та враховувати потреби інших людей [13]. Подолання цієї ізольованості, яку Р. Сеннет окреслює як «капсулізацію» індивіда, можливе через актуалізацію позитивних соціальних почуттів, передусім любові, емпатії та співпереживання [23].

У свою чергу, Р. В. Малиношевський запропонував цілісну модель структури альтруїзму, яка відображає його багаторівневу психологічну організацію. Центральним компонентом виступає альтруїстична мотивація як внутрішнє джерело безкорисливої поведінки, що охоплює мотив співчуття, потребу допомагати іншим та інтерес до доброчинної діяльності. Другий блок становлять альтруїстичні ціннісні орієнтації, які репрезентують систему переконань особистості та передбачають пріоритет альтруїстичних цінностей і визнання самоцінності іншої людини незалежно від її характеристик чи соціального статусу. Третім елементом є готовність до соціально значущої діяльності як поведінковий вияв мотиваційно-ціннісної сфери, що включає активну життєву позицію, усвідомлення відповідальності за соціальні процеси, налаштованість на безкорисливу діяльність і розуміння механізмів реалізації альтруїзму. Останнім компонентом виступає досвід доброчинної діяльності, який формується через участь у благодійних практиках і сприяє закріпленню стійких моделей альтруїстичної поведінки [26].

Мотиваційні аспекти альтруїстичної поведінки детально досліджувалися Е. Насиновською, яка трактує альтруїзм як форму надситуативної активності. Вона підкреслює, що справжня альтруїстична поведінка зумовлена внутрішніми смисловими утвореннями, зокрема моральним обов'язком і співчуттям. При цьому домінування різних мотивів визначає характер альтруїстичних дій - від емоційно забарвлених актів допомоги до нормативно зумовленої поведінки [27].

У контексті соціально-психологічних теорій важливе місце займає теорія соціального обміну, розроблена Дж. Пільявіним і П. Каллером, обґрунтовується, що у процесі соціальної взаємодії обмін здійснюється не лише матеріальними ресурсами, а й нематеріальними «соціальними благами», зокрема любов'ю, підтримкою, інформацією, послугами та соціальним статусом. Автори вважають, що поведінка індивіда може інтерпретуватися через так звану стратегію «мінімакса», яка передбачає прагнення до зниження

власних витрат і водночас максимізації отриманих вигод. Але ця теоретична модель не зводить альтруїстичну поведінку виключно до раціонального розрахунку, важливою складовою вигоди від надання допомоги є не лише зовнішній, але й внутрішній ефект. Йдеться про феномен внутрішнього самовинагородження, коли після здійснення альтруїстичного вчинку людина переживає почуття задоволення, підвищення самоповаги та зміцнення відчуття власної гідності, що виступає вагомим психологічним підкріпленням альтруїстичних дій [53].

Соціальні норми, за Б. Ф. Скіннером, є важливими, адже формуються у процесі соціалізації під впливом виховання, навчання, особистого досвіду та загального включення індивіда у культурний простір, де засвоюються прийняті цінності й моделі поведінки [37].

Л. Хаббард у своїх працях наголошував на значущості міжособистісної взаємодії у системі «вчитель - учень» та «викладач - студент», підкреслюючи її гуманістичну основу як умову формування позитивного морально-психологічного клімату. Приділяв увагу він тим якостям, що мають визначати поведінку особистості, серед яких виділяв справедливість, чесність, доброту, любов, здатність до співчуття і розуміння, толерантність, доброзичливість, повагу та ввічливість [28].

На думку В. Р. Кейсельмана, більш узагальнене пояснення альтруїстичної поведінки, трактується як результат внутрішнього засвоєння особистістю суспільних моральних норм. У його працях альтруїзм постає як наслідок глибинної інтеріоризації нормативно-ціннісних орієнтирів, що регулюють поведінку людини в соціальному середовищі. Норми виступають системою соціально сформованих правил, цінностей і установок, які функціонують у межах певного суспільства, забезпечуючи впорядкованість соціальної взаємодії, стабільність міжособистісних зв'язків і можливість узгодженого співіснування його членів [2].

У праці «Культура та етика» А. Швейцер наголошує, що провідну роль у формуванні реальності відіграє моральність, яку він розглядає як визначальне знання, що має бути усвідомлене людиною у процесі раціонального осмислення та духовного розвитку [38].

А. Рідкодубська, узагальнюючи результати досліджень М. Снайдера, А. Омото та Д. Клері, виокремлює шість ключових мотиваційних чинників альтруїстичної поведінки. Першу групу становлять моральні мотиви, що пов'язані з прагненням діяти відповідно до етичних норм і проявляти небайдужість до інших. Другою складовою є когнітивні чинники, які відображають інтерес до пізнання соціальної реальності та бажання краще розуміти інших людей. Третю групу утворюють соціальні мотиви, що проявляються у прагненні до належності до групи, отримання підтримки та соціального схвалення. Крім того, дослідники виокремлюють кар'єрні мотиви, пов'язані з можливістю набуття досвіду, розширення соціальних зв'язків і підвищення професійної конкурентоспроможності. Також захисні мотиви, які спрямовані на зниження внутрішнього напруження, подолання почуття провини або уникнення особистісних труднощів. Завершальною складовою є мотиви самопідвищення, що виявляються у прагненні зміцнити самоповагу, відчуття власної гідності та впевненість у власних можливостях [37;42].

У межах біосоціального підходу Г. Джінтіс і С. Боулз підкреслюють значення кооперації та взаємності як еволюційних основ альтруїзму, які поєднуються зі здатністю підтримувати дотримання соціальних норм. У їх трактуванні альтруїстична поведінка охоплює не лише готовність до співпраці, але й прагнення зберігати соціальний порядок шляхом осуду або санкціонування тих, хто порушує принципи взаємної відповідальності [2].

Когнітивні та ціннісні аспекти альтруїзму пов'язані з працями В. Франкла, який розглядає цінності як джерело смислу людського існування. Він виокремлює цінності творчості, переживання та ставлення, які визначають

спрямованість особистості, її готовність діяти на благо інших. Він сприймає альтруїзм як форму реалізації життєвих смислів [52].

Філософське осмислення альтруїзму представлено у працях А. Шопенгауера, який пов'язував його з милосердям і співчуттям як єдиними справжніми моральними мотивами [5].

Окремо слід відзначити роль самооцінки, яку аналізує Е. Мідларскі. Вона доводить, що усвідомлення власної компетентності та позитивне соціальне визнання підвищують готовність індивіда до допомоги іншим. Це свідчить про зв'язок між самосприйняттям і просоціальною активністю [53].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що альтруїстична поведінка є результатом взаємодії емоційних, мотиваційних, когнітивних і соціокультурних чинників. Провідну роль у її формуванні відіграє емпатія як здатність до співпереживання та розуміння станів іншої людини, самооцінка, а також внутрішня мотивація, що ґрунтується на моральних переконаннях і ціннісних орієнтаціях особистості. Вплив мають ситуативні умови, соціальні норми, механізми наслідування та попередній досвід.

1.3. Психологічні особливості прояву альтруїстичної поведінки у молоді

Поняття «молодь» не має єдиного універсального вікового розмежування, у науковому просторі існують різні нормативні та соціально-демографічні межі. У правовому полі України молодь визначається як група осіб віком 14-35 років, у міжнародній статистиці використовується підхід Організації Об'єднаних Націй 15-24 роки, а ВООЗ розмежовує «adolescents» (10-19), «youth» (15-24) і «young people» (10-24). У межах дослідження опираємося на трактування ООН. У молоді відбувається активне становлення ідентичності, самосвідомості, системи цінностей і життєвих цілей, а також формуються стійкі моделі міжособистісної взаємодії. Альтруїзм потребує не лише емоційного відгуку на потреби іншого, але й певного рівня нормативної регуляції, внутрішньої

позиції, особистісної відповідальності та здатності виносити благо іншого в «центр» мотивації дії [15;22].

Молодість є сенситивним періодом для формування альтруїстичної поведінки це пояснюється активними процесами становлення ідентичності, що були детально описані Е. Еріксоном. У кризі «ідентичність проти рольової невизначеності» молода людина здійснює пошук власного «Я», активно шукає відповідь на питання «Хто я?» та «Яким я хочу бути?», формує життєві цілі, моральні переконання та систему цінностей. В цей період гуманістичні орієнтації можуть інтегруватися у структуру особистості та стати її внутрішнім регулятором. Якщо альтруїстичні цінності набувають особистісного рівня, вони трансформуються у стійку поведінкову позицію [17].

На думку Д. Фельдштейна, провідне значення у розвитку старшокласника має участь у суспільно корисній та соціально схвалюваній діяльності, значущість якої дитина здатна реально усвідомити й відчувати. Саме така діяльність сприяє формуванню в старшокласника прагнення до самостійності, відповідальності та усвідомлення власної ролі у соціальному середовищі. Дослідник підкреслює, що безпосереднє залучення дітей до справ, які приносять користь іншим людям, створює умови для розвитку мотивації діяти на благо оточуючих, а також формує потребу у соціальному схваленні та визнанні [27].

Як зазначає Р. Павелків, що саме в молодому віці особливо інтенсивно відбуваються процеси соціалізації особистості. Опановуючи нові соціальні ролі (професійні, сімейні, партнерські, побутові) молода людина поступово входить у систему дорослого життя та навчається взаємодіяти з соціальним середовищем. Самостійне проживання, професійна діяльність, побудова близьких стосунків, створення сім'ї сприяють адаптації до нових життєвих умов і формуванню відповідальності за власні рішення. Характеризуючи цей етап як «дорослість у молодості», дослідник підкреслює його подвійний характер з одного боку, відбувається відмова від максималізму та

пристосування до реалій життя, а з іншого - активно розвиваються прагнення до самореалізації, творчого самовираження, особистісного зростання та альтруїстичних нахилів [15].

Т. Алексєєнко, аналізуючи значення учнівських добродійних соціальних проєктів, акцентує увагу на їхньому вагомому соціально-педагогічному та виховному потенціалі. На думку дослідниці, участь у таких ініціативах сприяє формуванню в молоді потреби робити добро, підтримувати соціально вразливі категорії населення та долучатися до суспільно корисної діяльності. Крім того, подібна активність наповнює дозвілля змістом, допомагає відвернути увагу від шкідливих звичок і залежностей, а також сприяє розвитку соціальної компетентності, відповідального ставлення до власного життя, здоров'я, родини та громади [8].

У межах дослідження І.І.Стецько описано рівні готовності молоді до виховання альтруїзму. Авторка зазначає, що молодь низького рівня готовності мали фрагментарні, неінтегровані, несистематичні знання щодо виявів альтруїзму та альтруїстичних взаємин або не володіли ними взагалі. Це проявлялося у відсутності розуміння базових характеристик альтруїзму, схильності до егоїзму, зарозумілості та орієнтації на матеріалістичні цінності. Вона вважає, особистість формується у взаємодії людини з оточуючим світом, і цей процес залежить як від зовнішніх впливів, так і від внутрішніх умов [48;49].

Згідно з концепцією Ж. Піаже, у молоді відбувається перехід до стадії формальних операцій, що забезпечує здатність до абстрактного мислення, рефлексії та аналізу моральних дилем. Це створює передумови для усвідомлення наслідків власних дій, їхнього впливу на інших людей. Завдяки розвитку логічного мислення молода людина здатна виходити за межі ситуативних реакцій і приймати рішення на основі внутрішніх принципів, що є важливою умовою усвідомленого альтруїзму [53].

Моральний розвиток, як підкреслює Л. Кольберг, є ключовим чинником, що визначає характер альтруїстичної поведінки. У молоді відбувається

поступовий перехід від конвенційного рівня, де поведінка регулюється соціальними нормами та очікуваннями, до постконвенційного, який ґрунтується на внутрішньо прийнятих принципах справедливості та гуманності. На цьому рівні можливе формування автентичного альтруїзму, що не залежить від зовнішнього схвалення і базується на усвідомленій моральній позиції [22].

І. Д. Бех наголошує визначальну роль сформованості уявлення про цінність іншої людини як ключової передумови розвитку особистості. На думку автора, здатність до відповідального ставлення до інших не є вродженою, а формується у процесі виховання та розвитку духовної сфери. Саме у молоді відбувається становлення моральних норм і цінностей. Відтак альтруїстична поведінка у них може розглядатися як показник досягнення певного рівня моральної зрілості, що виявляється у здатності свідомо враховувати потреби інших і діяти на їхнє благо[3].

М. Савчин і З. Карпенко акцентують увагу на духовності як інтегративній характеристиці особистості, що визначає її здатність виходити за межі егоцентричної спрямованості. Саме в молоді відбувається активне формування духовно-ціннісної сфери, яка виступає основою морального самовизначення. Духовність у їх розумінні охоплює не лише систему переконань і цінностей, а й здатність до рефлексії, відповідальності, усвідомлення смислу власних вчинків та їх значення для інших людей [7].

У працях С. Д. Максименко підкреслюється, молодість є періодом активного саморозкриття особистості, коли формується здатність до усвідомленого вибору цінностей та життєвих орієнтирів. Особистість у цьому віці переходить від зовнішньої регуляції поведінки до внутрішньої, що супроводжується розвитком рефлексії та відповідальності. Розвиток рефлексивних механізмів дозволяє молодим людям осмислювати наслідки власних дій для інших людей, що є необхідною умовою формування альтруїстичної поведінки [24].

Віковою особливістю є формування самооцінки, вона стає диференційованою та залишається нестійкою. Нестабільність самооцінки, потреба у соціальному визнанні та схваленні можуть впливати на мотивацію поведінки, тому що іноді допомога іншому може виступати способом підвищення власної значущості. Як зазначає Е. Мідларскі, позитивна самооцінка та відчуття власної компетентності сприяють готовності допомагати іншим. Коливання самооцінки також може зумовлювати суперечливі мотиваційні тенденції. Іноді альтруїстична поведінка набуває компенсаторного характеру і виступає способом підвищення власної значущості або подолання внутрішньої тривоги [9;15].

Б. В. Саватєєва зазначає, що люди використовують альтруїзм, як допоміжну поведінку. Вона може мати компенсаторний характер, пов'язаний із потребою зменшити внутрішню тривогу або підтвердити власну значущість. Схожі механізми описані у психоаналітиком З. Фрейдом, який розглядав альтруїстичні вчинки як прояв реактивного утворення - психологічного механізму, спрямованого на подолання внутрішніх конфліктів або почуття провини, а допомога іншому виступає способом внутрішньої саморегуляції [27;53].

На противагу компенсаторним механізмам альтруїзму, гуманістична психологія розглядає його як ознаку психологічної зрілості. А. Маслоу пов'язував альтруїстичну поведінку із рівнем самоактуалізації, коли людина виходить за межі базових потреб і спрямовує свою активність на реалізацію гуманістичних цінностей [33].

У молоді формується здатність не лише емоційно співпереживати, але й розуміти позицію іншого, тобто емпатійність. Емпатія та співпереживання створюють передумови для усвідомленої допомоги та співпраці. Інтенсивність емоційних переживань може призводити до внутрішніх коливань і суперечностей. В. В. Бойко трактує емпатію як здатність індивіда емоційно

відгукуватися на стан іншого, розуміти його внутрішній світ і будувати гуманістичну модель реагування [38].

У працях Д. Батсона емпатія розглядається як самостійний мотиваційний механізм, що безпосередньо спонукає до допомоги іншому. Подібну позицію підтримують М. Гоффман і Н. Айзенберг, які визначають емпатію як основу морального розвитку. Емпатія молоді набуває більш складного характеру, вона включає не лише емоційне співпереживання, але й когнітивне розуміння стану іншого. Це дає змогу молоді більш адекватно оцінювати ситуації допомоги та обирати ефективні способи підтримки [53].

М. Розенберг, вважає важливим аспектом уміння емпатійно слухати, тобто усвідомлено сприймати внутрішній досвід іншої людини. В його розумінні альтруїзм виступає як результат глибинного розуміння потреб іншого та готовності реагувати на них без агресії чи байдужості. Такий підхід підкреслює ціннісний характер емпатії як основи гуманістичної взаємодії. К. Роджерс підкреслював, що лише особистість, яка переживає безумовне прийняття та самоприйняття, здатна до справжньої емпатії [23].

Теорія соціального навчання А. Бандури розглядає роль засвоєння поведінкових зразків через спостереження. У молоді це проявляється через наслідування значущих дорослих, однолітків та медійних персонажів. Р. Барон і Д. Бірн аналогічно акцентують увагу на ситуаційних чинниках, зокрема ролі соціального прикладу та емоційного стану. Позитивний емоційний фон підвищує ймовірність допомоги, тоді як негативні емоції можуть мати як стимулюючий, так і гальмівний ефект [22].

Б. Ф. Скіннер трактує соціальні норми як результат системи підкріплень, що поступово закріплюють певні форми поведінки та виконують регулятивну функцію. Просоціальні дії, а саме альтруїстична поведінка, формуються і підтримуються через позитивні наслідки - схвалення, визнання, соціальну підтримку, або через уникнення негативних санкцій. Норми соціальної відповідальності та взаємності, виступають своєрідними поведінковими

орієнтирами, які задають очікування допомоги іншим і підсилюють готовність індивіда діяти в інтересах соціального оточення. У старшокласників відбувається поступовий перехід від зовнішнього контролю поведінки до внутрішньої регуляції. Якщо на початкових етапах альтруїстичні дії можуть здійснюватися під впливом зовнішніх підкріплень, то з розвитком особистості вони все більше набувають внутрішньо мотивованого характеру. Норми соціальної відповідальності трансформуються у власні переконання, що забезпечує стійкість альтруїстичної поведінки навіть за відсутності зовнішнього контролю [53].

Сучасний соціальний контекст суттєво впливає на прояв альтруїзму у молоді. За спостереженнями Р. І. Мазур, медіасередовище може як сприяти розвитку альтруїстичних установок, так і формувати індивідуалістичні орієнтації. Цифровізація та інформаційне перенавантаження створюють суперечливий вплив, з одного боку люди мають можливість проявлятися та нести в маси власні переконання, а з іншого боку медіа має сильний вплив на наші цінності та уявлення про життя. Так формується неоднорідність ціннісних орієнтацій молоді [25].

Психологічні особливості прояву альтруїстичної поведінки у молоді визначаються взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать рівень емпатії, моральна свідомість, самооцінка, рефлексивність і ціннісно-сміслова сфера особистості, а зовнішні чинники: соціальне середовище, культурні норми, сімейне виховання і медійний вплив. Для подальшого емпіричного дослідження виділимо такі чинники, як емпатія, самооцінка, ціннісні орієнтації та моральний розвиток, щоб підтвердити або спростувати гіпотезу про зв'язок між цими чинниками та альтруїзмом у сучасної молоді.

Висновки до розділу 1

У першому розділі роботи здійснено теоретичне узагальнення феномена альтруїзму та проаналізовано вікові й психолого-соціальні передумови формування альтруїстичної поведінки у молоді.

Був проведений теоретичний аналіз, що засвідчує альтруїзм є складним, багатовимірним феноменом, який не може бути зведений до єдиного підходу. Він розглядається як інтегративна характеристика особистості, що поєднує мотиваційні, емоційні, когнітивні та ціннісно-нормативні компоненти та проявляється у свідомій, добровільній і безкорисливій спрямованості на благо іншої людини. Різні теоретичні концепції по-різному інтерпретують природу альтруїзму: від еволюційно-біологічного механізму виживання і соціальної кооперації до вищого прояву духовності, моральної зрілості та особистісного саморозвитку.

З'ясовано, що історичні витоки уявлень про альтруїзм сягають філософських концепцій античності, де осмислювалися такі моральні якості, як співчуття, милосердя та гуманність. Подальший розвиток наукових підходів дозволив виокремити низку концептуальних моделей пояснення альтруїстичної поведінки, серед яких особливе місце займають еволюційні теорії, теорія соціального обміну, нормативний підхід, психоаналітична, гуманістична та екзистенційна парадигми. Це свідчить про міждисциплінарний характер досліджуваного явища.

Встановлено, що визначальними чинниками альтруїстичної поведінки виступають емпатія, внутрішня мотивація, моральні переконання, рівень розвитку самосвідомості та сформованість ціннісних орієнтацій. Водночас значну роль відіграють соціальні норми, механізми наслідування, підкріплення та ситуаційні умови, що регулюють поведінку індивіда у міжособистісній взаємодії. Альтруїзм формується у процесі соціалізації через інтеріоризацію моральних норм і набуття досвіду прояву альтруїстичної поведінки, що

забезпечує його відносну стійкість і узгодженість із внутрішньою позицією особистості.

Особливу увагу приділено аналізу психологічних особливостей прояву альтруїзму у молоді. Адже цей вік є сенситивним періодом для формування альтруїстичної поведінки, оскільки саме на цьому етапі відбувається інтенсивний розвиток ідентичності, моральної свідомості, рефлексії та системи життєвих цінностей. Альтруїстична поведінка у молоді набуває більш усвідомленого характеру, однак може мати компенсаторні форми, зумовлені потребою у соціальному схваленні, нестабільністю самооцінки або прагненням до самоствердження.

Доведено, що ключовою психологічною передумовою альтруїзму виступає емпатія, яка забезпечує здатність до співпереживання та розуміння стану іншої людини. Її розвиток у поєднанні з моральною рефлексією, ціннісними орієнтаціями та рівнем самооцінки створює підґрунтя для формування внутрішньо мотивованої альтруїстичної поведінки. Водночас соціальне середовище, включаючи сім'ю, освітні інституції та медіапростір, може як сприяти розвитку альтруїстичних установок, так і формувати індивідуалістичні орієнтації.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація та етапи проведення емпіричного дослідження

Метою емпіричного дослідження було виявлення та аналіз психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді, а також встановлення характеру взаємозв'язку між рівнем альтруїстичної поведінки та такими особистісними характеристиками, як емпатія, ціннісні орієнтації, моральні судження та самооцінка.

Організація дослідження здійснювалася відповідно до загальноприйнятих методологічних принципів - об'єктивності, системності, наукової обґрунтованості та етичності.

Дослідження проводилося у жовтні 2025 року на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна. Вибір освітнього закладу зумовлений можливістю охоплення старшокласників різних класів та створенням організаційних умов для проведення психодіагностичних процедур [62].

До вибірки дослідження увійшли 67 учнів 9-х, 10-х та 11-х класів віком від 14 до 17 років, що відповідає старшому підлітковому та ранньому юнацькому віку(див.рис.2.1).

Рисунок 2.1- Розподіл учасників за віковим показником (n=67)

Гендерний склад вибірки є збалансованим: 33 дівчини (49%) та 34 юнаки (51%) представлені на діаграмі (див.рис.2.2). Такий розподіл забезпечує репрезентативність досліджуваної групи та дозволяє мінімізувати вплив статевих відмінностей на загальні результати.

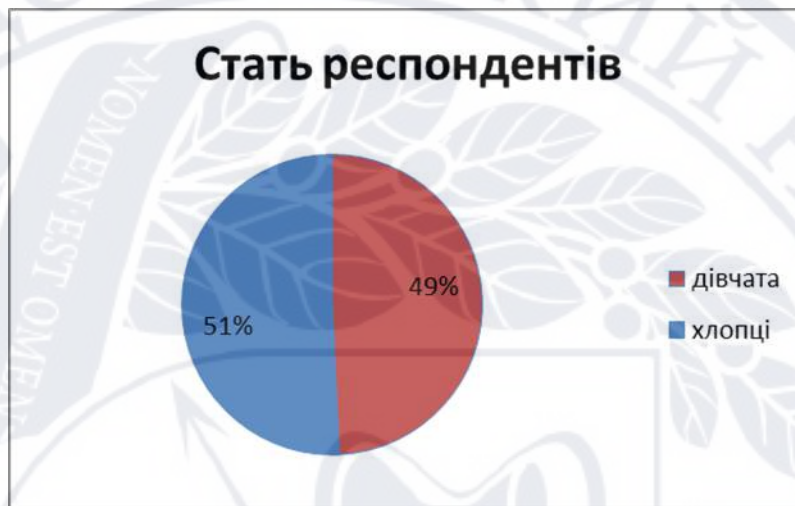

Рисунок 2.2- Розподіл учасників за статтю (n=67)

Об'єктом дослідження виступала альтруїстична поведінка старшокласників. Предметом дослідження - психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді.

Залежною змінною визначено рівень особистісної установки альтруїзму. Незалежними змінними виступили:

- рівень емпатійних здібностей;
- структура ціннісних орієнтацій;
- рівень морального розвитку;
- рівень самооцінки.

Перед початком психодіагностичної процедури респонденти були поінформовані про мету та умови проведення дослідження. Участь у дослідженні була добровільною. Забезпечено принципи анонімності та конфіденційності отриманих результатів, що відповідає етичним стандартам психологічних досліджень із неповнолітніми.

Організація емпіричного дослідження передбачала послідовне проходження кількох етапів. На першому етапі було:

- визначено методологічні засади дослідження;
- сформульовано мету, завдання та гіпотези;
- уточнено змінні та операціоналізовано їх через відповідні психодіагностичні показники;
- здійснено добір стандартизованого інструментарію, валідного для досліджуваної вікової категорії.

Другий етап передбачав безпосередній збір емпіричних даних шляхом застосування комплексу психодіагностичних методик. Для реалізації поставлених завдань було використано такі методики:

1. «Ціннісні орієнтації» М. Рокича - для визначення ієрархії термінальних та інструментальних цінностей як показника ціннісної спрямованості особистості.
2. «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко - для оцінювання рівня емоційної та когнітивної емпатії.
3. «Моральні дилеми» Л. Кольберга - для визначення рівня морального розвитку та типу морального судження.
4. «Шкала самооцінки» М. Розенберг - для оцінювання загального рівня самоставлення та впевненості у власній цінності.
5. «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов - для кількісного вимірювання рівня альтруїзму.

Психодіагностичне обстеження проводилося у груповому форматі в умовах навчального процесу з дотриманням стандартних інструкцій до кожної методики. Це забезпечило однакові умови тестування та підвищило надійність результатів.

На завершальному етапі було здійснено обробку та аналіз отриманих даних. Для опису результатів застосовано методи описової статистики (визначення середніх значень, стандартного відхилення, відсоткових показників). Для перевірки гіпотез і встановлення взаємозв'язків між показниками використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона, що дозволяє

визначити силу та напрям лінійного зв'язку між кількісними змінними. У випадку, коли дані не відповідали вимогам параметричних критеріїв або мали порядковий характер, застосовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, який дозволяє оцінити тісноту та напрям монотонного зв'язку між змінними незалежно від форми розподілу. Крім того, для порівняння кількох незалежних вибірок і виявлення статистично значущих відмінностей між ними використовувався непараметричний критерій Краскела-Уолліса. Застосування цього критерію є доцільним у випадках, коли досліджувані вибірки не відповідають вимогам нормальності розподілу або мають різну чисельність, що забезпечує коректність статистичного аналізу та підвищує надійність отриманих результатів.

Математико-статистична обробка результатів здійснювалася за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel 2010.

2.2. Методи та психодіагностичний інструментарій дослідження

Для комплексного вивчення чинників прояву альтруїстичної поведінки молоді було використано низку психодіагностичних методик. Добір інструментарію здійснено з урахуванням вікових особливостей учнів старшої школи, доступності інструкцій та валідності методик в україномовних адаптаціях.

Першим етапом діагностики стало вивчення ціннісної сфери, адже саме система цінностей визначає напрям життєвої мотивації особистості та є ключовою у формуванні альтруїстичних установок. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича розроблена американським соціальним психологом Мілтоном Рокичем у 1973 році і належить до найвідоміших інструментів вивчення ціннісно-сислової сфери особистості. Її теоретичною основою є уявлення про те, що цінності виступають центральними елементами мотиваційної структури, визначають напрям діяльності людини, зміст її життєвих цілей і моральних орієнтацій [30].

Методика складається з двох списків по 18 термінальних (кінцеві цілі життя) і 18 інструментальних (засоби досягнення цілей) цінностей. Респондент має ранжувати їх у порядку особистої значущості. Термінальні цінності відображають життєві смисли - наприклад, «щасливе сімейне життя», «друзі», «любов». Інструментальні - це якості, що допомагають досягати цілей: «чесність», «чуйність», «відповідальність».

Для дослідження альтруїстичної поведінки особливий інтерес становлять цінності «життєва мудрість», «краса природи і мистецтва», «пізнання», «продуктивне життя», «щасливе сімейне життя», «щастя інших»-серед термінальних цінностей, а «охайність», «непримиримість до недоліків у собі та інших», «раціоналізм», «терпимість», «широта поглядів», «чуйність»- серед інструментальних. Домінування таких позицій у структурі цінностей свідчить про соціально орієнтовану мотивацію та морально-гуманістичну спрямованість. Методика дозволяє виявити, які смисли переважають у життєвій системі молоді -індивідуалістичні чи колективні, матеріальні чи духовні - співвіднести їх із рівнем прояву альтруїстичної поведінки.

Наступним кроком стало дослідження емоційного компонента альтруїзму - емпатії, що виступає його психологічною основою. Методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В.В.Бойко призначена для комплексної оцінки емпатії як багатовимірного феномену, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти [29]. Вона містить 36 тверджень, відповіді на які оцінюються за принципом «так/ні», і дозволяє визначити вираженість шести складових емпатії:

1. Раціональний канал - здатність логічно розуміти стан іншої людини.
2. Емоційний канал - уміння співпереживати, емоційно включатися в ситуацію іншого.
3. Інтуїтивний канал - чуттєве «зчитування» настроїв та емоцій без вербальних сигналів.

4. Установки, що сприяють емпатії - орієнтація на людські стосунки, доброзичливість.

5. Ідентифікація - здатність поставити себе на місце іншої людини.

6. Проникливість у невербальні сигнали - чутливість до міміки, інтонацій, поз.

Методика дозволяє встановити загальний рівень емпатійних здібностей (високий, середній, низький), а також структуру їх розвитку.

Щоб дослідити моральний рівень розвитку особистості, було використано методику «Моральні дилеми» Лоуренса Кольберга [31]. Методика розроблена у межах його теорії морального розвитку, яка передбачає три рівні та шість стадій формування морального мислення: доконвенційний, конвенційний, постконвенційний.

Для дослідження обрано дві класичні дилеми: «Дилема Хайнца» - чоловік повинен вирішити, чи порушити закон, щоб врятувати життя дружини; «Дилема Джо» - підліток має обрати між власними цінностями й лояльністю до батька. Відповіді учнів аналізуються не за «правильністю», а за моральною логікою, якою вони керуються:

- Якщо аргументація спирається на страх покарання або винагороду - це доконвенційний рівень.
- Якщо на бажання відповідати соціальним нормам - конвенційний.
- Якщо на внутрішні принципи справедливості, гідності, добра - постконвенційний.

Методика дозволяє з'ясувати, чи має альтруїстична поведінка моральне підґрунтя, чи є результатом зовнішнього тиску чи емоційної компенсації.

Оскільки, альтруїстична поведінка може бути зумовлена не лише моральними переконаннями, а й внутрішніми психологічними потребами, важливо дослідити рівень самооцінки. Для цього було застосовано методику «Шкала самооцінки» Розенберга, спрямовану на вимірювання загального самосприйняття особистості. Методика розроблена американським соціологом

Моррісом Розенбергом і є однією з найнадійніших шкал для вимірювання загальної самооцінки особистості [61]. Вона складається з 10 тверджень, які описують різні аспекти ставлення людини до себе, наприклад: «Я відчуваю, що я гідна людина», «Іноді я вважаю, що не маю чим пишатися». Респондент оцінює ступінь згоди з кожним твердженням за чотирибальною шкалою (від «повністю погоджуюсь» до «повністю не погоджуюсь»). Інтерпретація результатів базується на сумі балів:

- Висока/завищена самооцінка (26-30 балів) - впевненість у собі, позитивне самосприйняття.
- Середня/адекватна (20-25 балів) - адекватне ставлення до себе, гнучкість у саморефлексії.
- Низька/занижена (нижче 20 балів) - невпевненість, схильність до самозвинувачення та залежності від зовнішньої оцінки.

Шкала самооцінки Розенберга допомагає перевірити: чи є прояви альтруїзму наслідком внутрішньої впевненості або, навпаки, компенсаторною поведінкою при невпевненості чи почутті провини.

Завершальним етапом діагностики стало вимірювання рівня альтруїзму за методикою «Діагностика особистісної установки альтруїзму». Опитувальник М.П. Фетіскіна, В.В. Козлова та Г.М. Мануйлова створений в межах праці «Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості та малих груп» 2002 і спрямована на визначення рівня сформованості альтруїстичної установки - тобто стійкої схильності діяти на благо інших без прямої вигоди [47, с.27].

Опитувальник містить 20 тверджень типу «Мені легше зробити щось корисне для інших, ніж для себе», «Я відчуваю провину, якщо не допомагаю людині, яка цього потребує». Респондент відповідає «так/ні». Отримані результати підсумовуються, і за сумарним результатом визначаються три рівні:

- Високий рівень альтруїзму (16-20 балів) - виражена установка на безкорисливу допомогу.
- Середній рівень (10-15 балів) - ситуативний, вибірковий альтруїзм.

- Низький рівень (0-9 балів) - егоцентрична або індіферентна позиція.

Методика дозволяє оцінити чи є альтруїзм результатом внутрішнього бажання, почуття провини, соціальної норми чи потреби в схваленні. Саме це робить її ключовим інструментом діагностики.

Окрім психодіагностичних методик, у дослідженні використовувався комплекс методів, що забезпечили багатовимірність аналізу та наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Теоретичний аналіз, який передбачав вивчення та систематизацію наукової літератури з проблеми альтруїзму, емпатії, морального розвитку та ціннісної сфери особистості та самооцінки. Також застосовувався метод синтезу, що дозволив інтегрувати різні теоретичні підходи у цілісне уявлення про психологічну природу альтруїстичної поведінки. Метод порівняння використовувався для зіставлення різних наукових концепцій та визначення їхніх спільних і відмінних положень щодо чинників формування альтруїзму. Крім того, застосовувався метод узагальнення, який дав змогу сформулювати системні висновки на основі аналізу теоретичних і емпіричних даних.

До емпіричних методів, окрім психодіагностичного тестування, належало спостереження, яке використовувалося для фіксації особливостей поведінкових проявів респондентів у навчальному середовищі, зокрема їхньої взаємодії з однолітками, проявів допомоги, емпатійної поведінки та реакцій у соціально значущих ситуаціях. Спостереження дозволило уточнити інтерпретацію отриманих тестових даних та врахувати контекстуальні особливості поведінки молоді.

Використовувався метод опитування у формі бесіди, який сприяв отриманню додаткової якісної інформації щодо уявлень респондентів про альтруїзм, мотивів допомоги іншим та особистісного розуміння моральних норм. Це дало змогу глибше інтерпретувати результати стандартизованих методик.

У процесі обробки емпіричних даних застосовувалися математико-статистичні методи, зокрема описова статистика для визначення середніх значень, розподілу показників і рівнів досліджуваних змінних, а також кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків між емпатією, самооцінкою, моральним розвитком, ціннісними орієнтаціями та рівнем альтруїзму.

Підібраний психодіагностичний інструментарій забезпечує всебічне вивчення феномена альтруїстичної поведінки та чинників які впливають на прояв. А поєднання психодіагностичних, теоретичних, емпіричних і статистичних методів забезпечило комплексний підхід до дослідження психологічних чинників альтруїстичної поведінки молоді. Комплексний підхід дозволяє визначити провідні чинники, які впливають на формування альтруїстичної поведінки молоді.

Висновки до розділу 2

У другому розділі роботи представлено організаційно-методологічні засади емпіричного дослідження психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Дослідження проведено на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна. Вибірку склали 67 учнів 9-11 класів віком 14-17 років із практично рівномірним гендерним розподілом. У процесі дослідження було забезпечено дотримання етичних стандартів - добровільність участі, інформовану згоду, анонімність та конфіденційність отриманих результатів.

Залежною змінною визначено рівень альтруїзму, незалежними - емпатія, ціннісні орієнтації, рівень морального розвитку та самооцінка. Для реалізації поставленої мети застосовано комплекс стандартизованих психодіагностичних методик: «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В.В. Бойко, «Моральні дилеми» Л. Кольберга, «Шкала самооцінки» М. Розенберга та «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов.

Обробка результатів здійснювалася із застосуванням методів описової статистики та кореляційного аналізу (коефіцієнт кореляції Пірсона, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена), непараметричний критерій Краскела-Уолліса з використанням програмного забезпечення Microsoft Excel. Обраний діагностичний інструментарій та організація дослідження забезпечують достатню надійність і валідність отриманих емпіричних даних, що створює методичне підґрунтя для подальшого аналізу взаємозв'язків між рівнем альтруїзму та психологічними чинниками.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

3.1. Аналіз наявного рівня альтруїзму у молоді

У межах емпіричного дослідження було здійснено діагностику рівня альтруїзму у вибірці за допомогою методики «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. Метою даного етапу дослідження було визначення загальної вираженості альтруїстичних установок у молоді, а також перевірка гіпотези щодо переважання низького рівня альтруїзму серед сучасної молоді. Отримані дані були узагальнені у вигляді відсоткового розподілу рівнів альтруїзму та представлені у вигляді гістограми (див. рис. 3.1.)

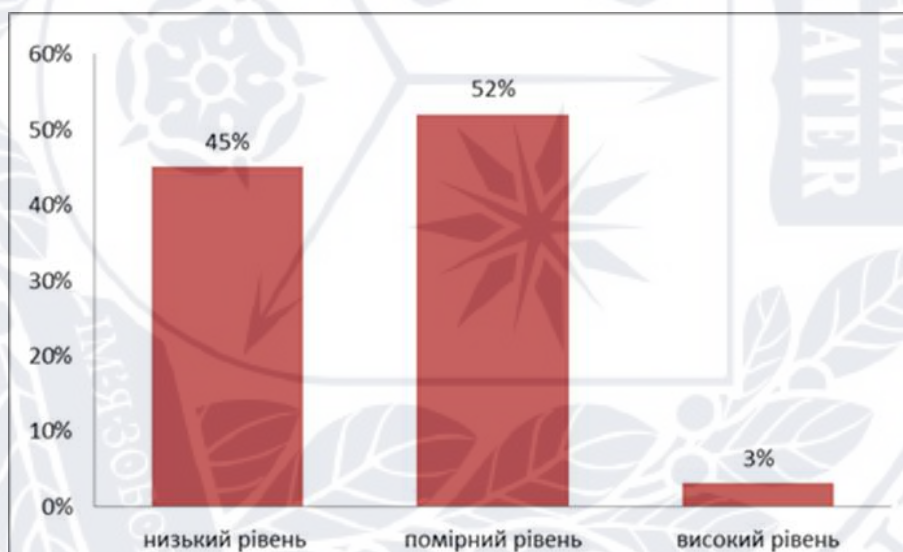

Рисунок 3.1 - Рівень прояву альтруїзму у респондентів за методикою «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов

Як бачимо розподіл є неоднорідним та характеризується переважанням помірного рівня прояву альтруїзму при значній частці низьких показників і вкрай незначній кількості високих значень. Такий розподіл свідчить про те, що альтруїзм як особистісна установка у сучасної молоді не має стабільного,

сформованого характеру, а перебуває у стані варіативного розвитку, який значною мірою залежить від ситуаційних чинників, соціального контексту та індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Домінуючим є помірний рівень альтруїзму, тобто у більшості молодих людей альтруїстична поведінка має ситуативний характер. Для них характерним є те, що прояви допомоги іншим залежать від конкретних обставин і не завжди базуються на внутрішньо стабільній моральній установці. Альтруїзм у даному випадку може активізуватися під впливом емоційного співпереживання, соціального схвалення або безпосереднього контакту з ситуацією потреби іншої людини. Допомога іншому ще не стала автоматизованою нормою поведінки, а радше залишається реакцією на зовнішні умови. Можна припустити, така тенденція пов'язана з віковими особливостями досліджуваної групи, оскільки у старшокласників активно формуються моральні принципи, система цінностей і соціальна відповідальність, що ще не набули завершеної стабільності.

Другою за чисельністю групою є респонденти з низьким рівнем альтруїзму, тобто про відносно високу поширеність егоцентричних або індивідуалістично орієнтованих установок у молодіжному середовищі. Для них характерним є переважання особистих інтересів над соціальними, обмежена готовність до безкорисливої допомоги іншим, а також знижена чутливість до потреб оточуючих. Проявляється як уникнення ситуацій відповідальності за інших, мінімізація емоційного включення в проблеми інших людей або орієнтація на особисту вигоду. Вплив соціокультурного середовища, в якому домінують індивідуалізм, конкуренція, орієнтація на особистий успіх та самореалізацію можуть бути пов'язані з такими результатами. У таких умовах альтруїстична поведінка може поступатися місцем прагматичним формам поведінки. Низький рівень альтруїзму не обов'язково означає відсутність альтруїстичної поведінки, але може свідчити про її слабку реалізацію або про домінування егоцентричних стратегій взаємодії.

Найменш представлена група респондентів характеризується високим рівнем альтруїзму. Статистично ця група є незначною і свідчить про рідкісність вираженої стійкої альтруїстичної установки у досліджуваній вибірці. Респонденти з високим рівнем альтруїзму демонструють системну готовність до безкорисливої допомоги іншим, навіть за умов особистих витрат ресурсів або відсутності зовнішнього заохочення. Їх поведінка, як правило, базується на внутрішніх моральних принципах, емпатійності та гуманістичній спрямованості. Однак незначна частка таких осіб у вибірці свідчить про те, що безкорислива допомога не є домінуючою серед сучасної молоді.

Гіпотеза дослідження передбачала, що для сучасної молоді характерним є низький рівень альтруїзму. Отримані результати частково підтверджують дане припущення. З одного боку, значна частка респондентів дійсно демонструє низький рівень альтруїстичних установок, що підтверджує наявність виражених егоцентричних тенденцій. З іншого боку, домінування помірного рівня свідчить про те, що альтруїзм не є повністю відсутнім або зниженим, а радше перебуває у стадії формування та ситуативної реалізації. У цілому можна зробити висновок, про перехідний характер альтруїстичних установок, коли особистість здатна до прояву допомоги іншим, однак така поведінка не є стійкою внутрішньою нормою, а активується переважно за умов емоційної включеності або зовнішніх стимулів.

3.2. Аналіз результатів дослідження психологічних чинників альтруїзму

Для дослідження емпатійних здібностей у учасників було використано методику «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко, вона допомагає комплексно оцінити наявний рівень емпатії у молоді. Результати дослідження були обраховані та представлені у вигляді відсоткових значень (див. рис. 3.2).

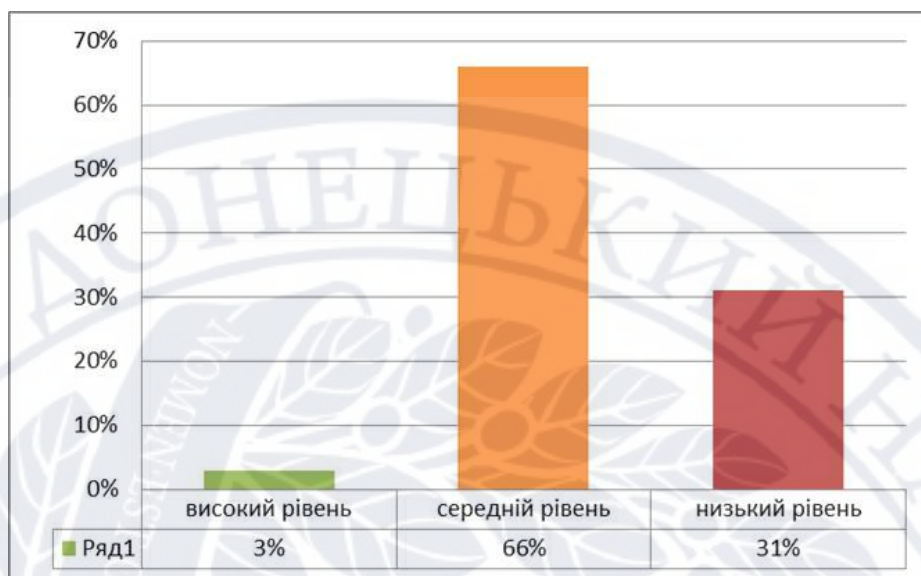

Рисунок 3.2- Рівень емпатії у респондентів за методикою «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко

Розглянувши гістограму бачимо, домінуючим у досліджуваній вибірці є середній рівень емпатії. Припускаємо, що для більшості сучасної молоді характерна наявність базових емпатійних здібностей, які забезпечують можливість розуміння емоційних станів інших людей та здатність до співпереживання. Вони не мають достатньої стабільності та глибини, що пояснює їх ситуативний характер прояву. Учасники з середнім рівнем емпатії, як правило, демонструють адекватну реакцію на емоційні сигнали оточуючих, але їх готовність до допомоги залежить від ряду факторів, наприклад, значущості ситуації, ступеня особистісної залученості, характеру взаємин із іншою людиною, а також власного емоційного стану.

Респонденти із низьким рівнем емпатії, становлять 31% від загальної кількості. Такий розподіл свідчить про наявність у значної частини молоді труднощів у сфері емоційного розуміння інших людей. Низький рівень емпатії характеризується зниженим рівнем емоційної чутливості, обмеженою здатністю до співпереживання, а також труднощами у розпізнаванні та інтерпретації емоційних станів інших. Проявляється у формальній або поверхневій міжособистісній взаємодії, байдужості до переживань інших людей, а також у схильності орієнтуватися переважно на власні потреби та інтереси.

Особливу увагу привертає той факт, що високий рівень емпатії виявлено лише у 3% респондентів. Це свідчить про низьку поширеність глибоко розвинених емпатійних здібностей серед сучасної молоді. Особи з високим рівнем емпатії характеризуються здатністю до глибокого розуміння внутрішнього світу іншої людини, високою чутливістю до її емоційних станів, а також стійкою готовністю до співпереживання та надання допомоги. Вони здатні не лише розпізнавати емоції інших, але й активно включатися у процес міжособистісної взаємодії, проявляючи підтримку, турботу та гуманістичне ставлення.

Наступним кроком було виявлення взаємозв'язку між рівнем емпатії та альтруїзмом, було використано коефіцієнт кореляції Пірсона, який дозволяє визначити силу та напрям зв'язку між двома змінними. Отримане значення коефіцієнта кореляції, $r = 0,33$, демонструє наявність позитивного зв'язку між рівнем емпатії та рівнем альтруїзму.

Отримане значення коефіцієнта перевищує критичні значення для рівнів статистичної значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$, що підтверджує достовірність виявленої залежності. Тож, ймовірність випадковості отриманого результату є низькою, а сам зв'язок має статистично обґрунтований характер. Між досліджуваними змінними існує реальний взаємозв'язок, який відображає певну закономірність у поведінці респондентів. Інтерпретація отриманого результату дозволяє зробити узагальнення, зі зростанням рівня емпатії підвищується і рівень альтруїзму. Чим розвиненішою є здатність особистості до емоційного співпереживання та розуміння інших людей, тим сильнішою є її схильність до альтруїстичної поведінки. Ці данні узгоджуються з теоретичним аналізом, який був проведений у Розділі 1, відповідно до якого емпатія виступає одним із ключових механізмів альтруїстичної поведінки.

Емпатія є важливим, але не єдиним чинником формування альтруїстичної поведінки, надалі було досліджено рівень самооцінки як внутрішнього регулятора поведінки особистості. Для реалізації було використано методику «Шкала самооцінки» М. Розенберга, яка є одним із найбільш валідних та надійних

інструментів для вимірювання загального самоствлення. Застосування даної методики дозволило отримати узагальнене уявлення про характер самосприйняття респондентів, рівень їх впевненості у власних можливостях, а також ступінь прийняття себе як особистості.

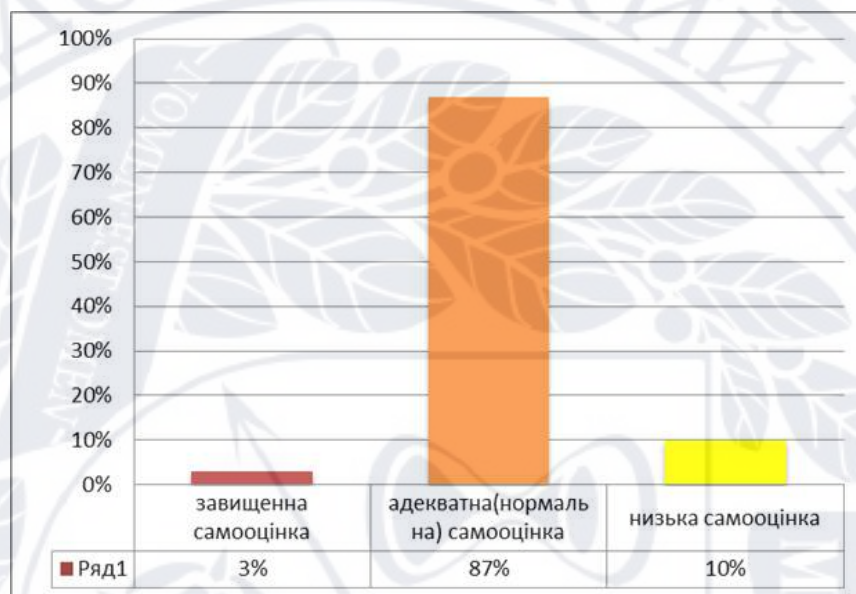

Рисунок 3.3- Рівень самооцінки у респондентів за методикою «Шкала самооцінки» М. Розенберга

Аналіз отриманих результатів (див. рис. 3.3) показав, що домінуючим у є адекватний рівень самооцінки. Більшість респондентів демонструють реалістичне сприйняття себе, здатність до об'єктивної оцінки своїх якостей, умінь і можливостей, а також відносною стабільністю у ставленні до себе. Вони демонструють сформовану здатність до саморефлексії, що дозволяє їм адекватно оцінювати як власні досягнення, так і недоліки, не впадаючи в крайнощі самознецінення або самозвеличення. Респонденти з адекватною самооцінкою здатні конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти, приймати відповідальність за власні дії та проявляти гнучкість у соціальній поведінці. Переважання саме цього рівня у вибірці свідчить про відносну психологічну зрілість досліджуваної молоді, сформованість базових механізмів саморегуляції та адаптивності.

Незначна поширеність виражено позитивного самоствавлення серед сучасної молоді, адже високий рівень самооцінки виявлено лише у 3% респондентів. Учасники з високим рівнем самооцінки характеризуються впевненістю у власних можливостях, позитивним ставленням до себе, високим рівнем самоповаги та внутрішньою стабільністю. Вони мають сформоване відчуття власної цінності, що дозволяє їм вільно реалізовувати себе у різних сферах життєдіяльності. Разом з тим, це не завжди є однозначно позитивним явищем у деяких випадках висока самооцінка може супроводжуватися тенденцією до переоцінки власних можливостей, зниженням критичності щодо себе або навіть проявами егоцентризму. Але завищена самооцінка не є типовою характеристикою сучасної молоді у даній вибірці.

Група респондентів із низьким рівнем самооцінки становить 10%. Для осіб з низькою самооцінкою притаманні: невпевненість у собі, заниження самосприйняття, схильність до самокритики та підвищена залежність від зовнішньої оцінки. Вони часто сумніваються у власних можливостях, уникають відповідальності та демонструють знижену соціальну активність. Можуть проявлятися труднощі встановлення міжособистісних контактів, страх негативної оцінки з боку оточуючих, а також у знижена ініціативність. Іноді низька самооцінка може сприяти формуванню компенсаторних форм поведінки. Прагнення отримати схвалення та позитивну оцінку з боку інших може спонукати особистість до проявів допомоги, турботи та підтримки. Альтруїстична поведінка тут має не стільки внутрішньо мотивований, скільки зовнішньо детермінований характер, оскільки її основною метою є отримання соціального схвалення.

Для виявлення взаємозв'язку між рівнем самооцінки та альтруїстичною поведінкою було використано коефіцієнт кореляції Пірсона. Отримане значення коефіцієнта кореляції, $r = 0,39$, свідчить про наявність позитивного зв'язку між рівнем самооцінки та рівнем альтруїзму. Значення перевищує критичні показники для рівнів статистичної значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$, що підтверджує достовірність отриманого результату. Виявлений зв'язок демонструє

закономірність: зі зростанням рівня самооцінки підвищується і схильність до альтруїстичної поведінки. Респонденти, які мають більш позитивне та стабільне ставлення до себе, частіше демонструють готовність до надання допомоги іншим та прояву турботи. Адекватна або висока самооцінка забезпечує внутрішню впевненість, емоційну стабільність та незалежність від зовнішніх оцінок, що, у свою чергу, створює сприятливі умови для відкритості до інших людей. Така особистість не зосереджується виключно на власних проблемах чи переживаннях, а здатна виходити за межі власного «Я», звертаючи увагу на потреби оточуючих.

Дослідження ціннісних орієнтацій особистості в контексті дослідження альтруїстичної поведінки молоді дозволяє глибше зрозуміти мотиваційно-сміслові основи соціальної активності та спрямованості особистості. Цінності виступають комплексним утворенням, яке визначає вибір поведінки, життєві цілі та способи їх досягнення.

Було здійснено аналіз ієрархії термінальних та інструментальних цінностей за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, що дозволило виявити провідні життєві орієнтири сучасної молоді (див. Додаток Б). Отримані результати, представлені на рисунку 3.4, свідчать, що у структурі термінальних цінностей домінують: здоров'я, любов, наявність хороших і вірних друзів та матеріально забезпечене життя. Така конфігурація пріоритетів вказує на орієнтацію молоді на базові життєві потреби, фізичне благополуччя, емоційну близькість і соціальну підтримку. З одного боку, ці результати можна розглядати як прояв нормативного етапу розвитку особистості, коли значущими є потреби у безпеці, стабільності та міжособистісних стосунках. З іншого боку, домінування саме цих цінностей свідчить про певну зосередженість на особистому благополуччі та найближчому соціальному оточенні, що обмежує спрямованість на ширші соціальні інтереси.

Рисунок 3.4- Ієрархія термінальних цінностей у досліджуваній молоді за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Показовим є той факт, що цінність - щастя інших, яка безпосередньо пов'язана з альтруїстичною поведінкою, займає одне з останніх місць у ієрархії. Аналогічно, низькі позиції посідають цінності: творчість та краса природи та мистецтва, що свідчить про знижену орієнтацію на духовні, гуманістичні та естетичні аспекти життя. Цінності, пов'язані з турботою про інших, гуманізмом і соціальною відповідальністю, виступають внутрішнім регулятором альтруїстичної поведінки, але у досліджуваній молоді вони не набули рівня значущості.

Цінності: розвиток, життєва мудрість, впевненість у собі та щасливе сімейне життя займають середні позиції, що свідчить про наявність у молоді потенціалу до особистісного зростання та формування більш глибоких життєвих смислів. Проте ці орієнтації ще не є домінуючими, тож не повною мірою визначають поведінкову активність.

Аналіз інструментальних цінностей доповнює отриману картину. Найбільш значущими для респондентів виявилися: незалежність, вихованість, самоконтроль, відповідальність та життєрадісність. Це свідчить про орієнтацію на саморегуляцію, автономію та соціально схвалювану поведінку. Такі якості є

важливими для ефективного функціонування в суспільстві, проте вони не прямо пов'язані з альтруїстичною мотивацією.

Низький ранг у цінностей: чуйність, терпимість та широта поглядів. Саме ці якості лежать в основі емпатійного реагування та здатності до прийняття іншого, що є ключовими передумовами альтруїстичної поведінки. Їх недостатня вираженість у структурі цінностей може частково пояснювати отримані раніше результати щодо переважання низького та помірного рівнів альтруїзму.

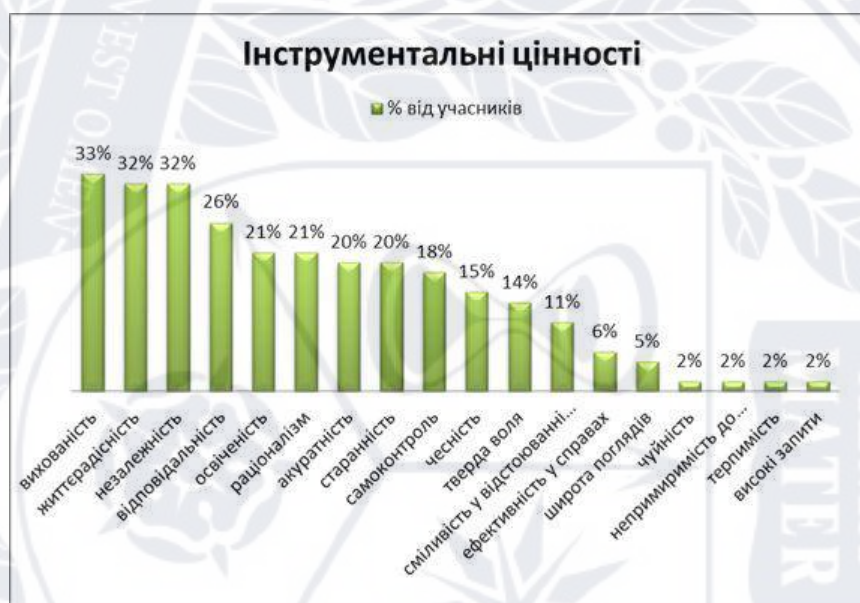

Рис.3.5- Ієрархія інструментальних цінностей у досліджуваній молоді за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена дозволив дослідити взаємозв'язок між рівнем альтруїзму та окремими ціннісними орієнтаціями. Отримані значення показали відсутність статистично значущих зв'язків ($p > 0,05$), що говорить про відсутність прямого впливу конкретних цінностей на рівень альтруїстичної поведінки у межах даної вибірки.

Проаналізувавши отримані коефіцієнти кореляції виявлено низку слабких тенденцій (див.табл.3.1). Серед термінальних цінностей спостерігаються слабкі позитивні зв'язки між альтруїзмом та показниками: здоров'я ($r_s = 0,16$), щасливе сімейне життя ($r_s = 0,15$), розвиток ($r_s = 0,14$) та життєва мудрість ($r_s = 0,14$). Орієнтація на гармонійне життя, особистісне зростання та стабільні

міжособистісні стосунки певною мірою сприяє формуванню альтруїстичних тенденцій.

Слабкі негативні зв'язки зафіксовано з цінностями: розваги ($r_s = -0,14$), щастя інших ($r_s = -0,13$), творчість ($r_s = -0,12$) та матеріально забезпечене життя ($r_s = -0,09$). Результати не є статистично значущими, вони є парадоксальними, особливо щодо цінності «щастя інших». Це пояснюється особливостями усвідомлення та розуміння цінностей, значущість орієнтирів не завжди трансформується у реальну поведінку.

Таблиця 3.1- Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між альтруїзмом та термінальними цінностями

Цінність	r_s	p
здоров'я	0,16	0,18
щасливе сімейне життя	0,15	0,24
розвиток	0,14	0,24
життєва мудрість	0,14	0,24
суспільне покликання	0,08	0,51
пізнання	0,08	0,55
розваги	-0,14	0,27
щастя інших	-0,13	0,29
творчість	-0,12	0,32
матеріально забезпечене життя	-0,09	0,46

Аналогічна ситуація простежується в інструментальних цінностях. Найбільш виражені, хоча і слабкі, позитивні зв'язки виявлено між альтруїзмом і самоконтролем ($r_s = 0,11$), сміливістю у відстоюванні власної думки ($r_s = 0,10$), освіченістю ($r_s = 0,09$) та твердою волею ($r_s = 0,09$). Це дозволяє зробити припущення, альтруїстична поведінка пов'язана з особистісною зрілістю, здатністю до саморегуляції та автономністю мислення.

Негативні тенденції зафіксовано серед якостей: чесність ($r_s = -0,13$), чуйність ($r_s = -0,10$), незалежність ($r_s = -0,09$) та старанність ($r_s = -0,08$), але ці показники не досягають рівня статистичної значущості.

Таблиця 3.2- Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між альтруїзмом та інструментальними цінностями.

Цінність	r_s	p
самоконтроль	0.11	0.36
сміливість у відстоюванні думки	0.10	0.44
освіченість	0.09	0.47
тверда воля	0.09	0.49
чесність	-0.13	0.29
чуйність	-0.10	0.41
незалежність	-0.09	0.47
старанність	-0.08	0.50

Отримані результати дозволяють зробити висновок, у досліджуваній вибірці відсутній прямий і однозначний зв'язок між системою цінностей та рівнем альтруїстичної поведінки.

Аналіз рівнів морального розвитку особистості у межах даного дослідження здійснювався за допомогою методики «Моральні дилеми» Л. Кольберга, що дозволяє виявити логіку морального мислення та визначити, на яких засадах індивід приймає рішення у складних етичних ситуаціях. Для дослідження було використано класичні дилеми, а саме «Дилема Джо» та «Дилема Хайнса». Отримані результати (див. рис. 3.6) показали домінуючим у досліджуваній вибірці є конвенційний рівень морального розвитку, що відповідає віковим особливостям старшокласників.

Рисунок 3.6- Рівень морального розвитку у досліджуваній молоді за методикою «Моральні дилеми» Л. Кольберга

Конвенційний рівень морального розвитку вирізняється орієнтацією на соціальні норми, правила та очікування значущого оточення. Для цього рівня морального розвитку важливим є схвалення з боку інших, підтримання позитивного соціального іміджу та дотримання загальноприйнятих стандартів поведінки. Моральні судження формуються через засвоєння соціальних норм у процесі соціалізації. Цей процес є закономірним для молоді, оскільки саме в цьому віці відбувається активне засвоєння соціальних ролей, норм і цінностей, а також формування ідентичності.

Домінування конвенційного рівня нашоухує на думку, більшість респондентів орієнтується на відповідність соціальним очікуванням і прагне діяти «правильно» з точки зору суспільства. У відповідях учасників цього рівня морального розвитку переважали такі формулювання:

- «Якщо думати по закону то покарання має бути»
- «Батько поставив сину умову, тому має виконати обіцянку»
- «Робота судді покарати злочинця так що так»

З одного боку це забезпечує соціальну адаптацію та передбачуваність поведінки, а з іншого боку, обмежує автономність морального вибору, оскільки поведінка значною мірою визначається зовнішніми регуляторами.

На доконвенційному рівні морального розвитку перебуває меншість вибірки. Типовими для них є відповіді:

- «Він винен бо порушив закон і його треба покарати»
- «Це неправильно тому що можна потрапити до в'язниці»
- «Джо має віддати гроші бо якщо він цього не зробить батько його покарає»

Доконверсійний рівень вирізняється егоцентричною орієнтацією, коли моральні рішення приймаються на основі уникнення покарання або прагнення отримати винагороду. Поведінка має ситуативний характер і визначається безпосередніми наслідками дій для самої особистості. Наявність респондентів із таким рівнем може свідчити про недостатню сформованість моральних норм або їх поверхневе засвоєння.

Постконвенційний рівень морального розвитку виявлено лише у 9% респондентів, що є відносно невисоким показником, але цілком узгоджується з положеннями теорії Л. Кольберга. Відповідно до його теорії, постконвенційна мораль формується на більш пізніх етапах розвитку особистості і передбачає наявність автономної системи моральних принципів. Особи, які досягають цього рівня, здатні керуватися універсальними цінностями: справедливість, рівність, гідність і гуманізм, навіть у ситуаціях, коли вони суперечать соціальним нормам або очікуванням. Серед респондентів цього рівня простежувалися відповіді:

- «Син має піклуватися про батька якщо в нього є таке бажання, але не на шкоду собі»
- «Хайнс не має нести покарання бо вкрав ліки для коханої. Він не мав коштів на них, але життя дружини важливіше ніж будь які закони»

Особливістю постконвенційного рівня є здатність до критичного переосмислення соціальних правил, автономність моральних суджень та відповідальність за власний вибір. Моральна поведінка перестає бути зовнішньо детермінованою і набуває внутрішньо мотивованого характеру. Саме тому постконвенційний рівень розглядається як психологічна основа зрілої, свідомої та послідовної альтруїстичної поведінки.

Для перевірки гіпотези щодо наявності зв'язку між рівнем морального розвитку та рівнем альтруїстичної поведінки було застосовано непараметричний критерій Краскела-Уолліса, він дозволяє оцінити відмінності між трьома і більше незалежними вибірками. У даному випадку порівнювалися групи респондентів із різними рівнями морального розвитку за показниками альтруїзму (див.табл3.3).

Таблиця 3.3- Аналіз зв'язку між рівнем морального розвитку та рівнем альтруїзму за критерієм Краскела-Уолліса

Рівень морального розвитку	Кількість (n)	Середній ранг альтруїзму	Середнє значення альтруїзму
Доконвенційний	3	30	9
Конвенційний	58	34	10
Постконвенційний	6	37	12

У результаті обчислень було отримано емпіричне значення критерію $H = 1,2$ при критичному значенні $N_{кр} = 5,99$ для рівня значущості $p \leq 0,05$. Оскільки емпіричне значення є меншим за критичне ($1,2 < 5,99$) статистично значущих відмінностей між групами з різним рівнем морального розвитку за показниками альтруїзму не встановлено. Отриманий результат свідчить про відсутність прямого статистично значущого впливу рівня морального розвитку на рівень альтруїстичної поведінки у межах досліджуваної вибірки. Незважаючи на те, що теоретично постконвенційний рівень повинен бути пов'язаний із високим рівнем альтруїзму, у даному дослідженні ця залежність не отримала емпіричного підтвердження на рівні статистичної значущості.

Варто звернути увагу на наявність певної тенденції до підвищення рівня альтруїзму у респондентів із постконвенційним рівнем морального розвитку. Хоча ці відмінності не є статистично значущими, вони можуть свідчити про потенційний зв'язок, який не проявився повною мірою через обмеження вибірки або вплив інших змінних.

Такий результат можна пояснити кількома факторами. По-перше, альтруїстична поведінка є багатфакторним явищем та формується під впливом не лише морального розвитку, але й емпатії, самооцінки, соціального досвіду та ситуаційних факторів. По-друге, методика моральних дилем оцінює когнітивний аспект моральності (логіку суджень), тоді як альтруїзм значною мірою пов'язаний також з емоційними та мотиваційними компонентами. По-третє, у старшокласників моральні переконання можуть ще не повністю інтегруватися у поведінку, що призводить до розриву між моральними судженнями та реальними діями. Тобто навіть за наявності сформованих моральних принципів їх реалізація у поведінці може бути непослідовною.

Підсумовуючи результати емпіричного дослідження дає підстави для аналізу висунутої гіпотези, відповідно до якої ключовими чинниками альтруїстичної поведінки виступають емпатія, самооцінка, ціннісні орієнтації та моральні установки. Отримані дані не лише дозволяють оцінити ступінь її підтвердження,

але й уточнити характер взаємодії зазначених змінних у структурі особистості. Передусім, емпірично зафіксований позитивний зв'язок між рівнем емпатії та альтруїзмом ($r = 0,33$, $p \leq 0,05$) тож емоційний компонент є одним із провідних механізмів реалізації альтруїстичної поведінки. Йдеться не лише про формальну здатність розпізнавати емоційні стани інших, а про включеність особистості у переживання іншого як психологічно значущого суб'єкта. Водночас домінування середнього рівня емпатії у вибірці вказує на обмежену інтенсивність цього впливу: альтруїзм у більшості випадків має ситуативно зумовлений характер і активізується за наявності відповідних зовнішніх або внутрішніх тригерів.

Також, встановлений зв'язок між самооцінкою та альтруїзмом ($r = 0,39$, $p \leq 0,05$) дозволяє розглядати самоставлення як важливий регулятор альтруїстичної поведінки. На відміну від емпатії, яка виконує переважно емоційну функцію, самооцінка забезпечує внутрішню узгодженість і впевненість, знижує фіксацію на власних переживаннях і відкриває можливість для орієнтації на інших. При цьому саме адекватний рівень самооцінки створює оптимальні умови для альтруїстичних проявів, оскільки поєднує самоприйняття з критичністю та соціальною чутливістю. Ця частина гіпотези знаходить емпіричне підтвердження і може розглядатися як один із базових особистісних чинників альтруїзму.

Натомість результати аналізу ціннісної сфери виявили більш складну і менш однозначну картину. Відсутність статистично значущих зв'язків між альтруїзмом і окремими цінностями ($p > 0,05$), ієрархія життєвих пріоритетів не трансформується безпосередньо у поведінкові стратегії. Більше того, відносно низька позиція таких цінностей, як «щастя інших» і «чуйність», дозволяє припустити, гуманістичні орієнтації у досліджуваній молоді не набули статусу внутрішніх регуляторів поведінки, а залишаються радше ситуативно актуалізованими.

Подібна тенденція простежується і щодо морального розвитку. Незважаючи на теоретичне припущення про зв'язок постконвенційного рівня з внутрішньо детермінованим альтруїзмом, отримані результати ($H = 1,2$; $p > 0,05$) не

підтвердили статистично значущого впливу моральних установок на рівень альтруїстичної поведінки. Домінування конвенційного рівня зумовлює переважно нормативну регуляцію: допомога іншим виступає як спосіб відповідності соціальним очікуванням, а не як прояв автономних моральних переконань. Наявність тенденції до вищих показників альтруїзму у групі з постконвенційним рівнем дозволяє говорити про потенційний, але ще не повністю актуалізований ресурс морального розвитку.

Доцільно констатувати, що висунута гіпотеза підтверджується частково і потребує уточнення. Емпатія та самооцінка виступають реальними предикторами альтруїстичної поведінки, що підтверджується статистично значущими зв'язками. Тоді як ціннісні орієнтації та моральні установки не проявляють безпосереднього впливу, виконуючи, ймовірно, опосередковану або латентну функцію у структурі особистості.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що альтруїстична поведінка сучасної молоді формується під впливом передусім емоційно-особистісних чинників, тоді як ціннісні та моральні компоненти відіграють менш виражену, опосередковану роль. З'являється необхідність комплексного підходу до розвитку альтруїзму, який має включати не лише формування моральних уявлень і цінностей, але й розвиток емпатії та адекватного самоствердження як ключових внутрішніх ресурсів особистості. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення умов, за яких ціннісні орієнтації та моральні установки переходять у рівень поведінкової реалізації, а також аналіз взаємодії емоційних, когнітивних і соціальних чинників у формуванні стійкої альтруїстичної поведінки особистості.

3.3 Тренінгова програма «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді»

Тренінгова програма «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді», предстала у Додатку Г, була розроблена на основі

узагальнення теоретичних підходів до розуміння альтруїстичної поведінки у молоді та результатів проведеного емпіричного дослідження, описаного раніше. Отримані дані дозволили виявити специфіку взаємозв'язків між рівнем розвитку альтруїзму у молоді та такими психологічними чинниками, як емпатія, самооцінка та тенденції ціннісної сфери, моральних установок. Це стало підґрунтям для розробки комплексної програми спрямованої на активізацію внутрішніх ресурсів особистості та формування стійкої орієнтації на благо інших.

Теоретико-методологічною основою тренінгової програми стали положення гуманістичної психології, ідеї К. Роджерса, про те що особистість розглядається як активний суб'єкт власного розвитку, здатний до самореалізації, самопізнання та морального самовдосконалення. Також положення аксіологічного підходу І. Д. Бежа, який акцентує увагу на розвитку ціннісно-смиислової сфери як детермінанти поведінки. Особистісно-орієнтований підхід, що передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного учасника та побудову взаємодії на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин [18; 50; 51].

Окрім цього, програма спирається на принципи позитивної психології, які передбачають розвиток сильних сторін особистості, зокрема емпатії, доброзичливості, здатності до співпереживання та соціальної відповідальності. Використання ідей позитивної психотерапії Н. Пезешкіана дозволяє розглядати особистість як систему внутрішніх ресурсів, здатних до саморегуляції, а також сприяє формуванню навичок позитивної інтерпретації досвіду, що є важливим для розвитку альтруїстичної поведінки [16; 45].

Концептуально програма ґрунтується на ідеї, що розвиток альтруїстичної поведінки у молоді є процесом, який передбачає інтеграцію кількох взаємопов'язаних компонентів: когнітивного (усвідомлення сутності альтруїзму та його значення), емоційного (розвиток емпатії та здатності до співпереживання), ціннісного (формування орієнтації на благо інших) та поведінкового (оволодіння навичками конструктивної допомоги та взаємодії). Центральним механізмом

цього процесу виступає рефлексія, яка забезпечує усвідомлення власних мотивів, переживань і поведінкових стратегій.

Метою тренінгової програми є розвиток альтруїстичної поведінки у молоді через актуалізацію емпатійних здібностей, формування адекватної самооцінки, розвиток ціннісно-смислової та моральної сфер особистості, а також формування навичок конструктивної міжособистісної взаємодії.

Завдання програми охоплюють кілька напрямів. По-перше, це розширення уявлень учасників про сутність альтруїзму, емпатії, моральних цінностей та їх роль у житті людини. По-друге, розвиток самопізнання та самоусвідомлення, що включає аналіз власних мотивів, установок і поведінкових реакцій. По-третє, формування позитивного ставлення до себе, підвищення рівня самоприйняття та адекватної самооцінки. По-четверте, розвиток емпатійних здібностей, уміння розуміти емоційний стан інших та співпереживати їм. По-п'яте, формування ціннісної орієнтації на благо інших і розвиток моральної відповідальності. По-шосте, розвиток навичок альтруїстичної поведінки через моделювання життєвих ситуацій і відпрацювання відповідних форм взаємодії.

Розрахована на молодь віком 14-18 років. Саме цей віковий період характеризується активним формуванням ціннісно-смислової сфери, моральної самосвідомості, системи міжособистісних взаємин та пошуком особистісної ідентичності, що створює сприятливі умови для розвитку альтруїстичної поведінки.

Кількість учасників тренінгової групи становить 15-20 осіб. Такий формат забезпечує достатній рівень групової взаємодії, психологічної безпеки, можливість саморозкриття та активного залучення кожного учасника до роботи. Загальна тривалість програми 6 зустрічей по 2 години кожна. Заняття проводяться один раз на тиждень, що дозволяє учасникам осмислювати отриманий досвід та інтегрувати нові поведінкові моделі у повсякденне життя.

Структура програми передбачає поєднання трьох взаємопов'язаних блоків: теоретичного, практичного та рефлексивного. Теоретичний блок спрямований на

формування базових знань і уявлень, які подаються у формі міні-лекцій, дискусій та обговорень. Практичний блок реалізується у форматі тренінгових занять, що включають вправи на розвиток емпатії, саморефлексії, ціннісного осмислення та міжособистісної взаємодії. Рефлексивний блок забезпечує осмислення отриманого досвіду, формування індивідуальних висновків і перенесення набутих навичок у реальне життя.

Програма складається з трьох послідовних етапів. Перший етап спрямований на самопізнання та усвідомлення власних психологічних особливостей. Учасники досліджують свої цінності, рівень емпатії, особливості самооцінки та мотиваційні установки. Другий етап передбачає розвиток ключових компонентів альтруїстичної поведінки через виконання спеціально підібраних вправ, рольових ігор, аналіз ситуацій та групову взаємодію. Третій етап спрямований на інтеграцію отриманого досвіду, формування стійких моделей поведінки та розвиток здатності до самостійного застосування набутих знань і навичок у повсякденному житті.

Особлива увага приділяється створенню безпечного психологічного середовища, що забезпечується дотриманням принципів конфіденційності, добровільності участі, активності, відкритості та взаємної поваги. Це сприяє формуванню довірливої атмосфери, необхідної для саморозкриття та особистісного зростання учасників.

У процесі реалізації програми використовуються різноманітні методи: групова дискусія, мозковий штурм, аналіз ситуацій (кейс-метод), рольові ігри, вправи на розвиток емпатії, техніки саморефлексії та елементи наративного підходу. Це забезпечує активне залучення учасників до процесу навчання та сприяє глибокому засвоєнню матеріалу.

Очікуваними результатами реалізації програми є:

- підвищення рівня емпатії;
- розвиток позитивної та більш стабільної самооцінки;
- формування гуманістичних і моральних цінностей;

- розвиток навичок підтримувальної взаємодії;
- зростання рівня соціальної відповідальності;
- формування готовності до прояву альтруїстичної поведінки у повсякденному житті;
- розвиток рефлексивності та усвідомленості власних мотивів поведінки.

Тренінгова програма «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді» є цілісною системою психологічного впливу, що поєднує теоретичні знання та практичні інструменти розвитку особистості. Її реалізація спрямована на формування у молоді стійкої альтруїстичної спрямованості, що проявляється у здатності до емпатії, відповідального ставлення до інших та готовності діяти на благо суспільства.

Тренінгову програму розвитку альтруїстичної поведінки у молоді «Мистецтво турботи» було апробовано під час проходження практичної підготовки на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна з учнями 10 класу в кількості 20 осіб. Реалізація програми здійснювалася у форматі тренінгових занять, спрямованих на розвиток емпатії, морально-ціннісної сфери, навичок міжособистісної взаємодії та усвідомлення значення альтруїстичної поведінки у повсякденному житті.

У процесі проведення занять учасники виявляли активну зацікавленість у виконанні практичних вправ, брали участь у групових обговореннях, рефлексивних вправах та аналізі ситуацій. Особливу зацікавленість у школярів викликали вправи, спрямовані на розвиток емпатії, самопізнання та усвідомлення власних життєвих цінностей, оскільки вони сприяли відкритому обговоренню актуальних для молоді проблем міжособистісного спілкування, підтримки та взаємодопомоги.

Під час апробації програми спостерігалось підвищення рівня залученості учасників до групової взаємодії, розвиток здатності до відкритого висловлення власних думок і переживань, формування більш уважного та доброзичливого ставлення до інших. Учасники демонстрували готовність до взаємної підтримки,

активніше включалися у процес колективного обговорення та виявляли інтерес до тем, пов'язаних із цінностями, відповідальністю та допомогою іншим людям.

Після завершення апробації текст тренінгової програми та розроблені методичні матеріали були передані практичному психологу ліцею для подальшого використання у роботі з учнями інших вікових категорій, зокрема 9-х та 11-х класів. Це свідчить про практичну значущість та актуальність програми в умовах освітнього середовища, а також про можливість її подальшого впровадження у систему психологічного супроводу учнівської молоді.

Отриманий практичний досвід засвідчив доцільність використання тренінгових програм у процесі розвитку альтруїстичної поведінки молоді та підтвердив актуальність впровадження подібних програм у закладах освіти. Проведена апробація дозволила оцінити практичну цінність розробленої програми та її потенціал як засобу психологічного сприяння розвитку гуманістичних цінностей, емпатії та соціальної відповідальності учнівської молоді.

У межах дослідження було розроблено практичні рекомендації для педагогів, батьків та молоді, спрямовані на розвиток альтруїстичної поведінки, емпатії, моральної свідомості. Рекомендації містять поради щодо формування гуманістичних цінностей, підтримки емоційно сприятливого середовища, розвитку навичок емпатійного спілкування, залучення молоді до волонтерської та соціально значущої діяльності, а також способів підтримки позитивної самооцінки та відповідальності. Детальніше з розробленими рекомендаціями можна ознайомитися у додатку Г.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі роботи було здійснено емпіричне дослідження чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді та розроблено тренінгову програму, спрямовану на її розвиток. Проведений аналіз дозволив частково підтвердити висунуту гіпотезу щодо переважання низького рівня альтруїзму серед сучасної молоді. Встановлено, що для більшості досліджуваних характерний помірний рівень альтруїзму (52%), тоді як низький рівень виявлено у 48% опитаних, а високий - лише у 3%. Отримані результати свідчать про недостатню сформованість стійкої альтруїстичної спрямованості у частини молоді та необхідність створення психологічних умов для її розвитку.

У ході дослідження було проаналізовано взаємозв'язок між альтруїстичною поведінкою та емпатією, самооцінкою, моральним розвитком і ціннісними орієнтаціями. Встановлено, що більшість досліджуваних мають середній рівень емпатії (66%), низький рівень виявлено у 31%, а високий - у 3% респондентів. За результатами кореляційного аналізу Пірсона виявлено позитивний взаємозв'язок між емпатією та альтруїзмом ($r=0,33$), що підтверджує значення здатності до співпереживання як одного з важливих психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки.

Аналіз самооцінки показав, що переважна більшість молоді має адекватну самооцінку (87%), низьку - 10%, завищену - 3%. Встановлений позитивний кореляційний зв'язок між самооцінкою та альтруїзмом ($r=0,39$) дозволяє стверджувати, що адекватне сприйняття себе сприяє більшій готовності до прояву безкорисливої допомоги та підтримки інших людей.

Дослідження ціннісних орієнтацій засвідчило, що серед термінальних цінностей молоді домінують здоров'я, любов та матеріально забезпечене життя, тоді як менш значущими виявилися творчість, продуктивне життя та щастя інших людей. Серед інструментальних цінностей переважають вихованість, життєрадісність і незалежність. Водночас статистично значущого взаємозв'язку

між ціннісними орієнтаціями та рівнем альтруїзму виявлено не було, у зв'язку з чим відповідна частина гіпотези не підтвердилася.

Результати дослідження морального розвитку показали домінування конвенційного рівня моральності у більшості респондентів (87%), що свідчить про орієнтацію молоді на соціальні норми та схвалення оточення. Водночас статистично значущого зв'язку між рівнем морального розвитку та альтруїзмом встановлено не було, що може пояснюватися віковими особливостями становлення моральної свідомості та незавершеністю формування стійких моральних переконань у юнацькому віці.

На основі отриманих результатів було розроблено тренінгову програму «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді», спрямовану на розвиток емпатії, позитивної самооцінки, моральної рефлексії, гуманістичних цінностей та навичок конструктивної міжособистісної взаємодії. Програма включала шість тренінгових занять для молоді віком 14-18 років та була впроваджена під час проходження практичної підготовки на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна з учнями 10 класу. Матеріали програми були передані практичному психологу закладу освіти для подальшого використання у роботі з учнями інших класів.

Результати проведеного дослідження підтверджують важливість емпатії та адекватної самооцінки як психологічних чинників розвитку альтруїстичної поведінки у молоді та засвідчують доцільність впровадження спеціально розроблених психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування гуманістичних цінностей, соціальної відповідальності та готовності до безкорисливої допомоги іншим.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю вивчення психологічних механізмів формування альтруїзму в умовах сучасних соціальних трансформацій, які впливають на систему цінностей, міжособистісні взаємини та моральні орієнтації молодого покоління.

У результаті теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, альтруїзм є складним багатокомпонентним феноменом, який поєднує мотиваційні, емоційні, когнітивні та ціннісно-сміслові аспекти особистості. Альтруїстична поведінка проявляється у добровільному та безкорисливому прагненні діяти на благо іншої людини без очікування винагороди. З'ясовано, проблема альтруїзму досліджувалася у межах різних наукових підходів: еволюційного, психоаналітичного, гуманістичного, соціально-психологічного та аксіологічного. Це дозволило визначити основні психологічні чинники розвитку альтруїстичної поведінки, серед яких: емпатія, моральні переконання, самооцінка, система цінностей та вплив соціального середовища.

Теоретичний аналіз також засвідчив, що молодий вік є сенситивним періодом для формування альтруїстичної поведінки особистості, оскільки саме в цей період активно розвиваються самосвідомість, моральна рефлексія, система життєвих цінностей та здатність до усвідомленої міжособистісної взаємодії. Але альтруїстична поведінка молоді може бути нестійкою та залежати від зовнішнього соціального схвалення, особливостей самооцінки й рівня емоційної зрілості.

У ході емпіричного дослідження встановлено, що для більшості досліджуваних характерний помірний рівень альтруїзму, тоді як майже половина респондентів має низький рівень його прояву. Це свідчить про недостатню сформованість стійкого альтруїзму у частини сучасної молоді та потребу у створенні психологічних умов для її розвитку.

За результатами кореляційного аналізу виявлено статистично значущий позитивний взаємозв'язок між рівнем емпатії та альтруїстичною поведінкою, що підтверджує важливу роль здатності до співпереживання у формуванні готовності допомагати іншим людям. Також встановлено позитивний зв'язок між самооцінкою та альтруїзмом, що дозволяє стверджувати: адекватне ставлення до себе сприяє розвитку відкритості, соціальної активності та схильності до альтруїстичної поведінки.

Дослідження ціннісних орієнтацій показало домінування у молоді цінностей особистого благополуччя, здоров'я та любові, тоді як цінності, пов'язані із благополуччям інших людей, займають нижчі позиції. Статистично значущого взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та рівнем альтруїзму не виявлено. Аналіз морального розвитку засвідчив переважання конвенційного рівня моральності, що характеризується орієнтацією на соціальні норми та схвалення оточення. Однак статистично значущого зв'язку між рівнем морального розвитку та альтруїстичною поведінкою встановлено не було, що може пояснюватися віковими особливостями старшокласників та незавершеністю формування моральної свідомості.

На основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження було розроблено тренінгову програму «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді», спрямовану на розвиток емпатії, позитивної самооцінки, моральної рефлексії, гуманістичних цінностей та навичок конструктивної міжособистісної взаємодії. Програма включала комплекс вправ, дискусій, рольових ігор, рефлексивних технік і домашніх завдань, орієнтованих на активізацію внутрішніх ресурсів особистості та формування готовності до безкорисливої допомоги іншим. Практичне впровадження програми відбулося на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна під час проходження практичної підготовки.

Отже, результати дослідження підтвердили, що важливими психологічними чинниками прояву альтруїстичної поведінки у молоді є емпатія та адекватна

самооцінка. Встановлено доцільність використання спеціально розроблених психолого-педагогічних програм для розвитку гуманістичних цінностей, соціальної відповідальності та готовності до конструктивної допомоги іншим людям. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників та фахівців освітньої сфери з метою психологічного супроводу особистісного розвитку сучасної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексішина М. В. Соціокультурні засади психологічних складників альтруїзму. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2022. № 1. С. 48-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Perspekt_2022_1_9 (дата звернення : 03.03.2026)
2. Барчій М. С. Ціннісні орієнтації в структурі спрямованості особистості. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. 2020. Вип. 1 (11). С. 252-255. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7080> (дата звернення: 10.10.2025)
3. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ: Букрек, 2018. 320 с.
4. Бігун Р. В. Альтруїзм та милосердя як цінності та чинники людинолюбства. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 102. С. 197-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_102_51 (дата звернення: 03.03.2026)
5. Білоцерківець В. В. Дилема економічного розвитку: між альтруїзмом та егоїзмом. Економічний нобелівський вісник. 2015. № 1. С. 10-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2015_1_4 (дата звернення: 12.05.2026)
6. Бухінська Т. В. Синтаксичні особливості вербалізації концепту "АЛЬТРУЇЗМ". Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2023. Випуск 59(1). С. 46-49. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2023_59\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2023_59(1)_12) (дата звернення: 14.05.2026)
7. Вінков В. Ю. Психологічні особливості уявлень молоді про життєвий успіх. Ukrainian Psychological Journal. 2018. № 1 (7). С. 17-29. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726038/1/2018%20Vinkov_zhyt_usp.pdf (дата звернення: 03.03.2026)
8. Гуменюк Ю. В. Альтруїзм: духовні та релігійні аспекти. Софія. 2023. № 2. С. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sophia_2023_2_17 (дата звернення: 03.03.2026)

9. Гуменюк Ю. В. Ефективний альтруїзм у контексті теорії сталого розвитку. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2024. № 2. С. 79-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2024_2_17 (дата звернення: 03.03.2026)
10. Гуменюк Ю. В. Благодійність як прояв альтруїзму в умовах гуманітарної кризи в Україні. Politology Bulletin. 2025. Вип. 94. С. 81-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2025_94_8 (дата звернення: 03.03.2026)
11. Деркач В. Л. Альтруїзм як фактор моралі. Політологічний вісник. 2024. Випуск 92. С. 14-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2024_92_3 (дата звернення: 07.03.2026)
12. Карпенко З. М. Психологія духовності: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2018. 230с.
13. Карпінська П. І. Соціально-філософські витоки поняття альтруїзму О. Конта. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 142 (2). С. 58-61. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_142\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_142(2)_11) (дата звернення: 04.03.2026)
14. Калашникова, Л. В. Просоціальна поведінка у контексті формування соціальної компетентності. Наукові записки. Серія: Психологія. Випуск 1, 2023. С. 30-38. URL: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-4> (дата звернення: 13.03.2026)
15. Карамушка М. І. Психологічні особливості розвитку соціально активної молоді : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія», 053 «Психологія». Національна академія педагогічних наук України. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка. 2020. 257с.
16. Кириченко В. І., Нечерда В. Б. Практики формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій. Рідна школа. 2019. № 1. С. 38-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2019_1_9 (дата звернення: 03.03.2026)
17. Кириченко В. І., Нечерда В. Б., Єжова О. О. Стан сформованості просоціальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

- Педагогіка і психологія. 2018. № 4 (101). С. 37-44. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716990/1/kirichenko_necherda.pdf (дата звернення: 03.03.2026)
18. Клепар М. В. До питання альтруїзму учителя інклюзивного класу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2025. Випуск 1. С. 73-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2025_1_15 (дата звернення: 13.03.2026)
19. Кравець А. Ю. Біополітична інтерпретація типів політичної поведінки: егоїзм, альтруїзм, агресія. Політикус. 2016. Вип. 4. С. 17-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_4_6 (дата звернення: 10.02.2026)
20. Кримський С. Б. Про софійність, правду, смисли людського буття. Збірник науково-публіцистичних і філософських статей. Київ, 2010. 464 с.
21. Лагун М. В. Соціально-психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості в кризових умовах життєдіяльності. Український психологічний журнал. 2023. № 1 (19). С. 145–157. URL: [https://doi.org/10.17721/upj.2023.1\(19\)](https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19)) (дата звернення 13.03.2026)
22. Лагун М. В. Психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості : дис. на здобуття ступеня доктора філософії : спец. 053 «Психологія». Національна академія педагогічних наук України. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка. 2025. 273с.
23. Литвинюк К. О. Альтруїзм як антрополого-біологічна детермінанта довірливого регулювання відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 1, № 77. С. 24-30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_77\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_77(1)_6) (дата звернення: 03.03.2026)
24. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ: Видавництво ТОВ "КММ". 2006. 240 с.
25. Мазур Р. І. Вплив спожитого медіа-контенту на формування альтруїстичної поведінки у молоді. Збірник статей методологічного семінару

«Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив». Київ, 2013. С.368-377. URL: https://www.ispp.org.ua/backup_ispp/1369216397.pdf (дата звернення: 12.05.2026)

26. Малиношевський Р. В. Феномен альтруїзму у просторі соціального буття людини. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Випуск 17 (1). С. 448-456. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(1\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(1)_51) (дата звернення: 03.03.2026)

27. Малиношевський Р. В. Особливості формування альтруїзму як соціально значущої якості у молодших підлітків. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18 (1). С. 431-439. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18\(1\)_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18(1)_50) (дата звернення: 03.03.2026)

28. Малиношевський Р. В. Соціально-педагогічні орієнтири виховання альтруїзму. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 2. С. 119-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_2_22 (дата звернення: 03.03.2026)

29. Методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей», Бойко. [Електронний ресурс]. URL: <https://studfile.net/preview/5287907/> (дата звернення: 06.10.2025)

30. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича . [Електронний ресурс] URL: <https://studfile.net/preview/5258514/page:36/> (дата звернення: 06.10.2025)

31. Методика «Моральні дилеми» Кольберга. [Електронний ресурс] URL: <http://psychologis.com.ua/-1-20.htm> (дата звернення: 06.10.2025)

32. Ніколаєв Л. О., Скляренко С. Р. Феномен розвитку емпатії у період дорослішання: соціально-психологічний аспект. Вісник Національного університету оборони України. Випуск № 3(61). 2021. С. 73-81. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-73-81>

33. Островська К. О. Психологічні особливості педагогів з різним рівнем альтруїзму. Психологічні перспективи. 2015. Випуск 26. С. 232-241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2015_26_23 (дата звернення: 04.03.2026)
34. Пантюк Т. І., Пантюк Ю. М. Сутність альтруїзму та методи його виховання у дітей та молоді. Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2011. Випуск 97. С. 167-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2011_97_26 (дата звернення: 03.03.2026)
35. Приманок Л. Л. Теоретичне осмислення сутності альтруїзму як моральної та міждисциплінарної категорії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Випуск 18 (2). С. 170-178. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18(2)_22) (дата звернення: 03.03.2026)
36. Примачок Л. Л. Еволюція ідей альтруїзму в західній філософській і психологічній думці. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2015. № 3. С. 44-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2015_3_9 (дата звернення: 13.03.2026)
37. Проць О. І. Психологічні особливості схильності до альтруїзму в релігійно віруючих осіб. Габітус. 2024. Випуск 57. С. 236-240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2024_57_41 (дата звернення: 03.03.2026)
38. Прохоров А. С. Психологічні особливості прояву альтруїзму-егоїзму особистості. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 6. С. 146-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_6_36 (дата звернення: 03.03.2026)
39. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія. За загальною редакцією М.Й. Боришевського. Київ: Педагогічна думка, 2011. 200 с.
40. Пузь І. В. Дослідження особливостей прояву агресивності в молоді з різним рівнем альтруїзму. 2020. Випуск 17. С. 180-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2020_17_34 (дата звернення: 14.05.2026)

41. Раковець О. Ю. Електрична активність мозку у осіб з різним рівнем егоїзму-альтруїзму. ScienceRise. Biological science. 2018. № 3. С. 29-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcsrb_2018_3_7 (дата звернення: 14.05.2026)
42. Рідкодубська А. Альтруїзм як педагогічна категорія. Педагогічний дискурс. 2014. Випуск 17. С. 136-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2014_17_28 (дата звернення: 14.05.2026)
43. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія. 2-ге вид., переробл. і допов. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
44. Садикіна А. С. Філософсько-психологічний аналіз поняття «альтруїзм». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. № 81. С. 69-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2022_81_13 (дата звернення: 03.03.2026)
45. Сердюк Л.З. Позитивна психотерапія в сприянні психологічному благополуччю особистості. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Том IX, Загальна психологія. Історія психології. Етнічна психологія. Випуск 11. Київ, Ніжин : ПП Лисенко, 2018. С. 185-193.
46. Соціальна психологія в Україні : довідник. За ред. М. М. Слюсаревського. Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Талком, 2019. 324 с.
47. Соціальна психологія: Зошит для виконання домашньої контрольної роботи : метод. Вказівки до самостійної роботи студентів усіх напрямів підготовки денної та заочної форм навчання. Укладач М.О. Кононець. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 84 с.
48. Стецько І. І. До питання вивчення й аналізу сформованості загальнолюдських цінностей, зокрема альтруїзму у сучасної молоді, та виховного потенціалу на заняттях іноземної мови зі студентами-перекладачами. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія :

Філологія. 2022. Випуск 16. С. 132-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2022_16_32 (дата звернення 13.03.2026)

49. Стецько І. Підготовка майбутніх учителів-філологів до виховання альтруїзму як пріоритетна умова розвитку педагогічної науки і практики. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 9 (2). С. 206-213. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_9\(2\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_9(2)_31) (дата звернення: 13.03.2026)

50. Стойко К. Динаміка проблеми альтруїзму як психолого-педагогічної категорії. Освітологічний дискурс. 2018. № 3-4. С. 56-67. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12352> (дата звернення: 30.04.2026)

51. Стойко К. Проблема альтруїзму в світовій та українській педагогіці: історичний аспект. Педагогічний дискурс. 2018. Випуск 25. С. 42-49. DOI: [10.31475/ped.dys.2018.25.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2018.25.06) (дата звернення: 30.04.2026)

52. Траверсе Т., Колупаєв Б. Психологічні особливості мотивації альтруїстичної поведінки особистості в контексті транзактного аналізу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2024. № 2 (20). С. 97-103. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2\(20\).16](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2(20).16) (дата звернення: 30.04.2026)

53. Труфкіна А. М. Аналіз проблеми альтруїзму у вітчизняній та зарубіжній психології. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. 2011. № 5-6. С. 205-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2011_5-6_31 (дата звернення: 13.03.2026)

54. Фельдман О. Б. Альтруїзм і гуманізм: до методології розрізнення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філософія. 2014. Випуск 49. С. 78-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFLO_2014_1093_49_12 (дата звернення: 12.05.2026)

55. Фельдман О. Б. Альтруїзм і людяність у травматичному досвіді людства. Перспективи. 2014. № 3. С. 76-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Perspekt_2014_3_16 (дата звернення: 12.05.2026)
56. Фельдман О. Б. Альтруїзм у суспільствах добробуту, або чи можлива у них благодійність. Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Філософія. 2014. Випуск 42. С. 40-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2014_42_6 (дата звернення: 15.03.2026)
57. Фельдман О. Б. Альтруїзм як чинник екологічної безпеки людства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2015. Випуск 60. С. 184-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_60_19 (дата звернення: 03.03.2026)
58. Фоміна О. О., Оленцевич Н. В. Альтруїзм і волонтерство: аспекти взаємозв'язку у соціальній поведінці. Український соціум. 2021. № 2. С. 167-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2021_2_13 (дата звернення: 03.03.2026)
59. Хамітов Н. Філософське мистецтво як практична філософія: фактор світоглядної стійкості й альтруїзму: метаантропологічний аналіз. Софія. 2024. № 2. С. 56-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sophia_2024_2_13 (дата звернення: 14.05.2026)
60. Черська Ж. Б. Особливості становлення концептів «егоїзм»-«альтруїзм». Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Вип. № 7. 2017. С. 218-222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2017_7_53 (дата звернення: 12.05.2026)
61. «Шкала самооцінки Розенберга». Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. [Електронний ресурс]. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/self-esteem-scale_ukr.pdf (дата звернення: 06.10.2025).
62. Ярмолинецький ліцей №1 імені Сергія Слободяна Ярмолинецької селищної ради Хмельницької області. [Електронний ресурс]. URL: <https://sites.google.com/view/yarmzzso1> (дата звернення: 18.10.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1- Зведена таблиця результатів респондентів за методиками:
«Діагностика особистісної установки альтруїзму» М. П. Фетіскін, В. В. Козлов,
Г. М. Мануйлов, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойко, «Шкала
самооцінки» М. Розенберг, «Моральні дилеми» Л. Кольберг

№	Методика "альтруїзм-егоїзм"	Методика Бойко (емпатія)	Методика Розенберга (самооцінка)	дилеми Кольберга (доконверсійний-1, конверсійний-2, постконверсійний-3) (мораль)
1	9	18	16	2
2	8	19	16	2
3	5	20	14	2
4	10	12	18	2
5	13	20	16	2
6	13	18	23	2
7	8	20	18	2
8	12	16	17	2
9	14	18	18	2
10	11	20	15	2
11	7	12	18	2
12	9	18	14	2
13	13	18	17	2
14	9	18	17	2
15	9	15	18	2
16	14	14	18	2
17	12	23	17	2
18	7	21	15	2
19	7	20	17	2
20	11	19	13	2
21	12	8	14	1
22	12	9	19	1
23	11	10	15	2
24	9	11	20	2
25	8	12	21	2
26	13	13	17	2
27	7	14	15	2
28	11	15	20	2
29	9	16	12	2
30	8	17	16	2
31	13	14	17	2
32	10	13	16	2
33	9	15	15	2
34	7	19	19	2
35	8	10	10	2
36	6	19	18	2
37	7	9	15	2
38	15	16	22	2
39	10	13	18	2
40	3	18	18	2
41	10	23	16	3
42	7	13	16	2
43	17	34	27	3
44	18	34	26	3
45	6	16	15	2
46	11	23	21	2
47	13	26	14	3
48	9	16	17	2
49	4	13	20	2
50	7	17	20	2
51	14	18	15	3
52	14	24	21	2
53	7	13	18	2
54	7	16	16	2
55	11	18	24	2
56	10	17	16	2
57	6	25	16	2
58	5	15	10	1
59	10	16	19	3
60	13	19	16	2
61	10	14	20	2
62	8	6	15	2
63	10	14	15	2
64	12	15	16	2
65	10	18	18	2
66	15	19	17	2
67	11	12	21	2

Мінімальне значення	6	10	3
Максимальне значення	34	27	18
Середнє арифметичне	16,8	17,1	9,8
Медіана	16	17	10
Мода	18	16	7
Стандартне відхилення	5	3,4	3,2

Таблиця А.2- Зведені данні респондентів за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, список А-термінальні цінності.

№ учасника	активна діяльність життя	життєва мудрість	здоров'я	цікава робота	краса природи та мистецтва	любов	матеріально забезпечене життя	наявність хороших друзів	суспільне покликання	пізнання	продуктивне життя	розвиток	розваги	свобода	щастливе сімейне життя	цяття інших	творчість	впевненість у собі
1	11	17	9	10	13	12	1	6	18	5	16	3	7	4	2	14	15	8
2	6	5	4	8	17	9	13	15	14	3	12	2	11	1	7	18	16	10
3	4	2	13	12	17	1	3	14	15	11	5	10	6	9	7	18	16	8
4	6	13	3	16	17	5	1	2	12	11	4	8	7	10	9	18	15	14
5	13	1	6	8	18	4	5	17	7	9	10	14	15	3	16	11	12	2
6	18	3	16	4	5	6	7	2	13	8	12	17	11	1	10	15	14	9
7	12	1	6	7	16	4	13	5	17	11	3	14	15	9	8	10	18	2
8	1	2	7	6	9	5	8	4	11	15	18	16	14	17	13	3	10	12
9	17	16	3	7	18	1	4	5	6	2	8	9	10	13	11	14	12	15
10	13	9	1	12	8	3	6	2	9	10	5	17	7	4	11	14	16	15
11	5	1	2	4	6	3	7	10	8	11	9	12	15	13	16	14	18	17
12	8	12	14	16	18	6	1	4	2	3	5	7	9	11	13	15	17	10
13	4	3	2	7	18	6	8	1	5	15	9	10	16	11	12	13	17	14
14	4	11	3	10	18	1	2	9	8	7	16	6	14	15	13	12	17	5
15	5	1	17	3	2	4	8	12	7	11	10	9	18	6	13	14	15	16
16	18	16	6	15	10	17	11	5	3	4	12	1	9	7	14	13	8	2
17	15	3	6	7	16	5	9	8	17	12	2	1	13	11	10	14	18	9
18	8	9	2	16	13	4	6	7	15	12	11	3	14	5	10	17	18	1
19	8	4	1	17	13	3	5	14	15	7	6	9	12	10	11	18	16	2
20	18	1	4	11	17	2	3	10	12	5	13	9	14	7	16	8	15	6
21	13	16	15	14	5	18	12	6	17	7	11	8	2	1	9	4	3	10
22	14	12	3	7	18	2	13	6	8	5	15	12	11	1	4	9	16	10
23	8	9	1	10	7	6	11	17	5	12	13	14	15	3	2	16	18	4
24	12	11	10	13	16	9	3	4	2	5	14	6	7	8	18	17	15	1
25	3	12	7	13	15	2	1	9	10	14	8	16	4	6	11	18	17	5
26	4	6	1	5	7	2	9	3	8	10	12	11	13	15	14	16	18	17
27	11	14	1	4	2	3	5	12	13	15	6	7	17	10	8	18	9	16
28	9	8	1	12	18	3	2	11	16	7	13	6	14	10	4	15	17	5
29	8	9	1	10	18	3	2	5	6	12	13	4	17	11	7	16	15	14
30	9	12	4	10	13	18	3	8	16	11	14	1	5	6	2	15	17	7
31	13	12	8	4	9	14	16	3	7	11	5	6	2	15	1	18	17	10
32	4	1	5	7	8	6	9	11	10	15	14	13	17	3	18	16	12	2
33	10	6	5	7	13	4	3	2	8	9	11	12	14	15	1	18	17	16
34	5	8	6	9	12	4	2	7	10	11	13	14	15	3	1	18	17	12
35	5	4	1	6	7	17	16	2	11	10	9	8	15	13	3	18	14	12
36	11	14	10	13	9	8	4	3	6	15	16	17	7	2	1	5	18	12
37	1	11	7	8	17	10	12	9	13	16	2	4	3	5	15	14	18	6
38	10	9	1	14	2	8	13	3	12	11	4	15	16	5	7	17	18	6
39	1	2	3	5	4	6	8	7	9	11	10	12	14	13	11	15	18	17
40	6	12	7	17	15	8	1	3	13	14	16	4	2	5	9	18	10	11
41	9	10	1	8	5	6	7	2	11	12	15	3	13	4	14	17	18	16
42	4	6	3	2	7	10	1	5	8	9	11	13	12	14	15	17	18	16
43	6	11	5	14	7	1	12	8	17	9	13	2	4	15	3	10	16	18
44	4	7	6	10	8	15	13	3	18	2	17	1	5	9	11	12	16	14
45	9	8	3	5	11	14	4	10	15	6	12	1	13	7	16	17	18	2
46	2	3	16	14	15	1	17	4	6	5	18	8	9	7	10	12	13	11
47	14	17	1	15	16	18	4	5	6	7	13	2	12	11	3	8	10	9
48	6	1	2	15	17	12	13	14	3	7	9	8	10	4	11	16	18	5
49	14	3	2	7	15	4	8	9	10	13	11	1	16	12	6	18	17	5
50	2	11	1	4	3	5	6	12	13	18	14	15	7	8	9	17	16	10
51	16	11	13	5	14	18	15	1	2	9	10	12	6	7	3	8	17	4
52	6	18	7	16	8	1	10	11	12	13	17	14	15	5	2	3	9	4
53	16	6	2	14	17	1	5	7	3	8	13	4	12	9	10	18	15	11
54	3	2	1	11	17	12	8	13	14	7	9	6	10	15	4	18	16	5
55	11	1	13	8	10	2	14	7	16	15	5	6	4	12	3	17	18	9
56	9	17	4	18	16	15	8	5	6	2	7	3	11	10	14	13	12	1
57	15	3	4	11	17	12	6	14	5	9	10	2	16	7	13	18	8	1
58	9	8	7	10	17	11	1	2	6	12	5	13	14	3	15	16	18	4
59	5	17	1	4	18	2	13	3	6	16	14	7	9	8	10	15	12	11
60	12	18	1	4	17	3	5	2	16	6	10	9	11	14	7	13	15	8
61	6	17	5	4	11	9	10	3	14	15	13	16	2	12	1	7	18	8
62	12	13	14	2	15	3	1	4	5	6	7	8	16	9	11	17	18	10
63	13	12	1	11	10	3	4	16	9	17	18	6	5	8	2	15	14	7
64	11	14	1	12	13	3	4	2	17	10	8	6	7	18	5	9	15	16
65	4	17	2	6	16	18	1	3	13	7	8	10	9	12	15	14	5	11
66	4	13	1	15	14	5	10	8	16	11	18	9	12	2	17	3	7	6
67	17	18	2	16	15	1	3	4	14	12	5	6	7	8	13	11	9	10

Таблиця А.3- Зведені данні респондентів за методикою «Ціннісні орієнтації»
М. Рокича, список Б-інструментальні цінності.

№ учасників	акуратність	вихованість	високі запити	життєрадісність	старанність	незалежність	непримиреність до недоліків у собі та в інших	освіченість	відповідальність	раціоналізм	самоконтроль	сміливість у відстоюванні думки	тверда воля	терпимість	широка політ. діяч.	чесність	ефективність у справах	чуйність
1	3	11	4	16	14	2	9	10	1	8	5	13	17	12	7	6	15	18
2	12	4	16	3	2	13	18	14	5	11	6	10	7	15	17	1	9	8
3	14	12	16	1	13	10	18	9	8	2	17	3	4	15	5	6	7	11
4	8	9	18	7	17	10	12	11	1	2	3	15	16	6	14	5	13	4
5	16	5	14	15	3	1	13	4	8	7	18	9	17	10	6	2	11	12
6	17	9	16	2	15	3	8	12	18	13	14	1	7	6	5	10	11	4
7	12	5	18	13	6	1	17	7	8	2	3	9	10	11	16	4	15	
8	2	3	4	1	5	11	6	7	8	9	10	13	12	16	14	17	15	18
9	18	17	16	1	15	2	3	4	5	6	8	9	7	11	10	12	13	14
10	4	14	15	12	1	3	7	5	8	9	6	18	2	10	11	13	16	17
11	6	18	9	1	5	10	13	15	3	7	2	4	14	17	12	8	11	16
12	1	3	5	8	7	9	7	11	16	15	18	2	4	6	10	13	14	17
13	6	2	1	4	8	5	7	3	10	9	12	13	11	17	18	14	16	15
14	1	4	2	10	9	11	18	12	3	6	5	7	13	14	15	16	17	8
15	5	1	18	3	2	4	4	12	7	11	10	9	17	6	13	14	15	16
16	7	10	16	18	3	1	14	17	2	12	4	9	6	15	13	5	11	8
17	9	1	18	8	2	10	11	12	3	5	4	14	6	15	17	13	16	7
18	3	4	17	5	1	6	18	14	12	13	11	15	10	7	8	16	2	9
19	14	15	5	17	16	7	18	8	9	10	1	2	3	16	11	12	13	4
20	17	6	8	7	13	14	18	12	1	2	9	15	10	11	3	4	16	5
21	5	2	17	8	9	1	18	6	7	3	4	16	15	10	11	13	14	12
22	1	13	2	3	8	9	12	14	5	4	15	11	7	18	6	10	16	17
23	1	2	18	3	4	8	9	10	12	17	5	11	7	13	6	14	15	18
24	15	7	12	6	13	14	17	4	12	2	16	1	3	9	8	10	5	11
25	12	9	1	10	11	5	13	16	3	17	8	6	7	18	4	2	14	15
26	7	17	1	10	2	11	3	12	13	14	4	6	8	5	9	15	16	18
27	9	2	10	12	3	8	15	1	16	4	11	17	18	14	5	6	7	13
28	9	4	17	3	2	15	18	5	1	8	7	16	10	13	11	6	14	12
29	15	3	18	4	16	5	17	12	1	6	2	7	8	9	14	13	10	11
30	11	6	1	14	2	15	12	13	10	16	3	9	4	8	7	17	4	5
31	4	5	11	8	9	7	10	18	2	14	12	7	5	13	16	3	17	6
32	8	10	12	2	3	1	14	16	18	6	4	7	5	9	11	13	15	17
33	5	6	8	4	9	3	10	2	1	11	13	12	14	15	7	16	17	18
34	5	4	6	17	7	8	13	3	2	1	9	12	10	18	11	16	15	14
35	6	5	18	14	7	4	15	16	3	17	2	12	13	1	11	8	9	10
36	15	9	17	1	14	12	18	2	11	8	3	7	16	6	10	4	13	5
37	4	1	18	2	12	11	10	3	9	8	7	13	14	15	17	6	16	5
38	16	14	13	1	12	3	2	18	11	5	4	10	7	17	6	8	9	15
39	18	15	17	15	14	4	1	5	3	6	2	7	9	8	11	10	12	13
40	1	4	6	8	2	5	7	3	9	11	13	10	12	14	15	18	17	16
41	12	11	3	1	16	2	17	13	15	4	9	14	8	10	7	6	5	18
42	13	5	7	8	6	4	10	3	9	11	12	14	16	15	17	1	2	18
43	9	13	11	7	10	1	5	8	4	2	3	15	12	18	16	14	17	6
44	6	11	13	1	17	3	16	15	2	5	4	8	10	12	18	7	9	14
45	15	16	18	11	12	5	17	10	3	1	13	4	2	8	7	6	9	14
46	12	4	17	13	15	14	16	2	3	1	5	18	6	7	9	8	10	11
47	8	2	9	10	3	11	12	1	4	5	13	16	18	14	15	6	17	7
48	9	10	12	11	6	5	17	2	4	1	7	3	8	13	14	7	15	16
49	2	3	16	1	10	4	15	5	13	11	6	17	18	14	7	8	12	9
50	14	1	13	2	12	3	18	16	11	4	5	6	17	8	16	7	10	9
51	14	7	18	5	2	3	13	17	4	15	6	16	8	9	12	1	11	10
52	15	3	10	1	13	5	9	12	14	16	4	17	18	8	7	2	11	6
53	11	9	10	16	12	13	18	1	15	3	5	4	2	7	8	6	14	17
54	18	1	15	6	7	8	16	2	9	14	10	3	4	12	17	5	11	13
55	3	10	4	15	9	18	6	11	13	12	16	2	1	14	8	5	7	17
56	5	1	14	15	13	12	16	2	17	6	3	11	4	18	7	8	9	10
57	13	7	3	14	12	5	17	2	6	9	10	1	4	16	11	12	8	15
58	9	4	14	3	13	12	5	15	6	9	1	7	10	16	2	17	11	8
59	5	7	18	2	6	1	12	13	8	14	3	9	11	10	17	4	16	15
60	6	5	18	4	10	1	16	14	2	15	3	9	11	12	13	7	15	8
61	16	1	5	6	4	3	18	17	15	2	8	14	7	13	11	12	10	9
62	12	1	15	14	2	3	15	5	6	7	17	18	8	9	10	5	11	16
63	6	5	18	4	10	1	17	14	16	13	4	2	11	3	12	7	8	15
64	14	5	15	18	7	1	16	17	3	4	2	13	12	9	11	6	8	10
65	13	2	1	15	14	16	18	5	4	3	10	8	7	17	9	6	12	11
66	12	13	17	14	3	4	18	5	6	15	7	16	2	11	1	9	10	8
67	2	7	18	6	4	12	1	17	13	3	5	10	11	8	9	14	15	16

Додаток Б

Таблиця Б - Узагальнені відсоткові результати респондентів за методикою
«Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Цінність	% від учасників	Кількість згадувань	Цінність	% від учасників	Кількість згадувань
здоров'я	50%	33	вихованість	33%	22
любов	32%	21	життєрадісність	32%	21
матеріально забезпечене життя	29%	19	незалежність	32%	21
наявність вірних друзів	29%	19	відповідальність	26%	17
життєва мудрість	26%	17	освіченість	21%	14
розвиток	23%	15	раціоналізм	21%	14
щасливе сімейне життя	23%	15	акуратність	20%	13
свобода	18%	12	старанність	20%	13
впевненість у собі	15%	10	самоконтроль	18%	12
активне діяльне життя	11%	7	чесність	15%	10
суспільне покликання	9%	6	тверда воля	14%	9
пізнання	8%	5	сміливість у відстоюванні власної думки	11%	7
розваги	8%	5	ефективність у справах	6%	4
цікава робота	6%	4	широта поглядів	5%	3
краса природи й мистецтва	5%	3	чуйність	2%	1
продуктивне життя	5%	3	непримиримість до недоліків у собі та інших	2%	1
творчість	3%	2	терпимість	2%	1
щастя інших	3%	2	високі запити	2%	1

Додаток В

Таблиця В.1-Середні ранги термінальних цінностей у вибірці

№	Термінальна цінність	Середній ранг
1	Здоров'я	5
2	Любов	6
3	Наявність хороших і вірних друзів	6
4	Матеріально забезпечене життя	7
5	Розвиток	8
6	Свобода	8
7	Активна діяльність життя	9
8	Життєва мудрість	9
9	Впевненість у собі	9
10	Щасливе сімейне життя	9
11	Цікава робота	10
12	Пізнання	10
13	Суспільне покликання	10
14	Розваги	11
15	Продуктивне життя	11
16	Краса природи та мистецтва	12
17	Щастя інших	13
18	Творчість	14

Таблиця В.2-Середні ранги інструментальних цінностей у вибірці

№	Інструментальна цінність	Середній ранг
1	Незалежність	6
2	Вихованість	6
3	Самоконтроль	7
4	Відповідальність	7
5	Життєрадісність	7
6	Раціоналізм	8
7	Старанність	8
8	Чесність	9
9	Акуратність	9
10	Тверда воля	9
11	Освіченість	9
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки	10
13	Широта поглядів	10
14	Терпимість	11
15	Високі запити	11
16	Чуйність	11
17	Ефективність у справах	12
18	Непримиренність до недоліків у собі та інших	12

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАММА «МИСТЕТСТВО ТУРБОТИ»**ЗАНЯТТЯ 1. «Я і мої почуття»: розвиток емпатії**

Мета заняття: розвиток здатності до емоційного розуміння інших людей, формування навичок емпатійного слухання, усвідомлення власних емоцій та переживань як основи альтруїстичної поведінки.

Тривалість: 2 годин

Форма роботи: групова

Кількість учасників: 15-20 осіб

Вікова категорія: учні 9-11 класів (14-18 років)

Структура заняття:

Вступна частина (20 хвилин)

Знайомство учасників із правилами роботи групи, очікуваннями та метою програми. Обговорення понять «емпатія», «співпереживання», «емоційна підтримка». Обговорення правил групи: не перебивати, поважати думку інших, бути чесними, бути активними.

Вправа «Емоційний автограф»

Інструкція: кожен учасник отримує аркуш паперу та записує три емоції, які найчастіше супроводжують його останнім часом. Після цього учасники об'єднуються в пари та обговорюють, у яких ситуаціях виникають ці переживання та як вони впливають на взаємодію з іншими людьми.

Мета вправи: розвиток емоційної відкритості та усвідомлення власного емоційного стану.

Основна частина (80 хвилин)***Вправа «Чужі черевики»***

Інструкція: учасникам пропонуються картки з описом різних життєвих ситуацій (самотність, булінг, втрата друга, конфлікт у сім'ї, відчуття неприйняття

в класі тощо). Кожен учасник обирає одну картку та має розповісти про ситуацію від першої особи, ніби вона відбувається саме з ним.

Після виконання проводиться обговорення:

- Що ви відчували?
- Чи легко було поставити себе на місце іншого?
- Якої підтримки потребує людина в такій ситуації?

Мета вправи: формування здатності до емоційної децентрації та співпереживання.

Вправа «Невидимі історії»

Інструкція: учасники отримують фотографії людей із різними емоційними виразами обличчя. Необхідно придумати історію життя цієї людини: що вона могла пережити, про що думає, чого боїться, чого потребує.

Після виконання тренер підводить учасників до висновку, що за зовнішньою поведінкою людини часто приховані внутрішні переживання, які не помітні оточуючим.

Мета вправи: розвиток емоційної чутливості та уважності до внутрішнього світу інших людей.

Вправа «Мовчазна підтримка»

Інструкція: учасники працюють у парах. Один із них розповідає про ситуацію, коли йому було складно або тривожно. Інший не має права давати поради чи оцінювати, а лише невербально демонструє підтримку: поглядом, мімікою, позою, жестами.

Після завершення учасники діляться враженнями:

- Що було важливішим: слова чи відчуття підтримки?
- Чи легко було просто слухати?

Мета вправи: розвиток навичок активного слухання та безоцінного прийняття.

Групова дискусія «Чому людям важливо бути почутими?»

Учасники обговорюють значення емоційної підтримки у житті людини та роль емпатії у формуванні довірливих стосунків.

Рефлексивна частина (20 хвилин)

Вправа «Лист самому собі»

Інструкція: учасники пишуть короткий лист собі про те, що нового вони зрозуміли про власні почуття та ставлення до інших людей.

Домашнє завдання «Щоденник емпатії»

Протягом тижня учасники мають:

- спостерігати за емоційними станами людей навколо;
- записувати ситуації, у яких вони проявляли підтримку;
- фіксувати власні переживання після допомоги іншій людині.

Роздатковий матеріал:

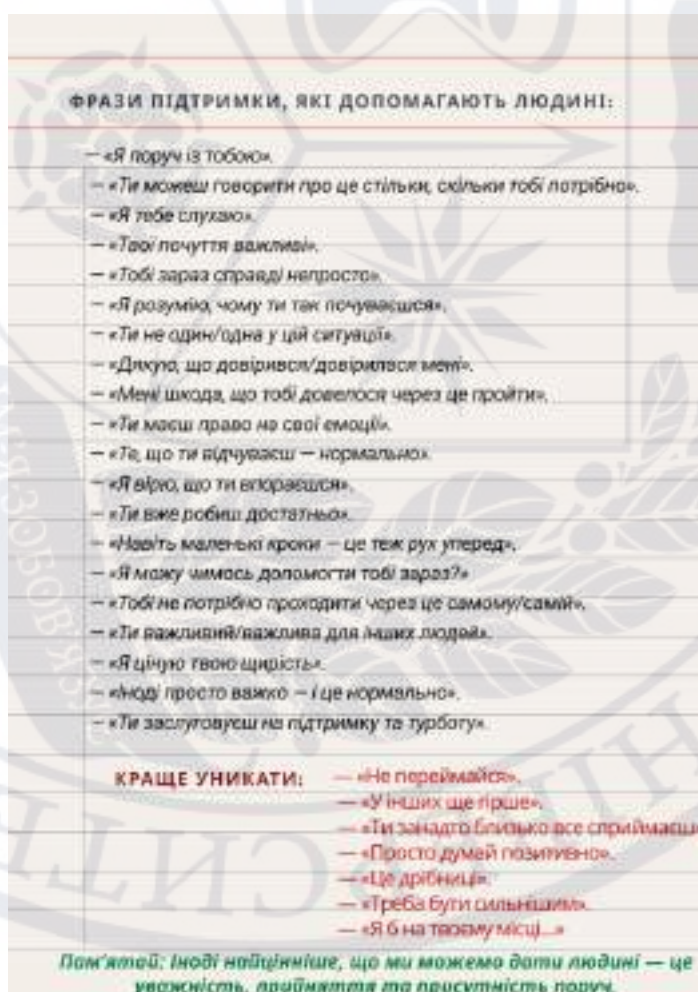

Рисунок Г.1- Картка «Фрази підтримки, які допомагають людині»

Очікувані результати заняття:

- учасники краще усвідомлюють власні емоції;
- вчаться розпізнавати переживання інших людей;
- розвивають навички емпатійного слухання;
- формують більш уважне та чуйне ставлення до оточуючих;
- усвідомлюють значення емоційної підтримки у міжособистісній взаємодії.

ЗАНЯТТЯ 2. «Цінність власного Я»: розвиток адекватної самооцінки та самоприйняття

Мета заняття: сприяти розвитку позитивного ставлення до себе, усвідомленню власної унікальності, сильних сторін і внутрішніх ресурсів як психологічної основи здатності до турботи про інших людей.

Тривалість: 2 години

Форма роботи: групове заняття

Кількість учасників: 15-20 осіб

Вікова категорія: учні 9-11 класів (14-18 років)

Структура заняття

Вступна частина (20 хвилин)

Обговорення домашнього завдання «Щоденник емпатії». Учасники діляться спостереженнями про ситуації підтримки та власні емоційні переживання.

Міні-дискусія: «Чи може людина, яка не приймає себе, щиро піклуватися про інших?»

Основна частина (80 хвилин)

Вправа «Дзеркало без критики»

Інструкція: учасникам пропонується протягом двох хвилин мовчки дивитися на себе у дзеркало. Після цього необхідно записати:

- що їм подобається у собі;

- за що вони можуть себе поважати;
- які риси допомагають їм бути хорошими друзями, дітьми, людьми.

Після виконання учасники обговорюють:

- чи легко було помічати хороше в собі;
- що зазвичай люди помічають у собі найперше
- сильні сторони чи недоліки.

Мета вправи: розвиток самоприйняття та позитивного образу «Я».

Вправа «Мої внутрішні опори»

Інструкція: кожен учасник отримує силует дерева. На коренях необхідно записати те, що підтримує людину у складні моменти (друзі, сім'я, здібності, цінності, мрії, досвід тощо). На гілках - власні сильні сторони та якості. Після завершення учасники презентують свої «дерева сили».

Мета вправи: усвідомлення внутрішніх ресурсів та формування психологічної стійкості.

Вправа «Лист собі в майбутнє»

Інструкція: учасники пишуть лист самим собі через 5 років. У листі необхідно:

- підтримати себе;
- описати, якою людиною хочеться стати;
- за що хотілося б бути вдячним собі;
- які людські якості важливо зберегти.

Мета вправи: розвиток позитивної самооцінки та усвідомлення власної перспективи розвитку.

Вправа «Комплімент не про зовнішність»

Інструкція: учасники по черзі отримують картки з іменами інших учасників і мають написати комплімент, який стосується особистісних якостей, а не зовнішності. Наприкінці кожен отримує набір позитивних повідомлень про себе.

Мета вправи: формування навички помічати внутрішню цінність людини.

Групова дискусія «Чому люди інколи ставляться до себе жорсткіше, ніж до інших?».

Обговорюються:

- вплив критики;
- соціальні очікування;
- порівняння себе з іншими;
- роль підтримки у формуванні самооцінки.

Рефлексивна частина (20 хвилин)

Вправа «Одне речення про себе»

Кожен учасник завершує фразу:

- «Сьогодні я зрозумів(ла), що...»
- «Я хочу навчитися...»
- «Моя сила полягає у...»

Домашнє завдання

«Практика доброзичливості до себе»

Протягом тижня учасники мають:

- щодня записувати три речі, за які можуть себе похвалити;
- відслідковувати власний внутрішній діалог;
- замінювати самокритику підтримувальними фразами.

Додаткове завдання: зробити одну дію турботи про себе (відпочинок, творчість, прогулянка, тістечко тощо).

Роздатковий матеріал:

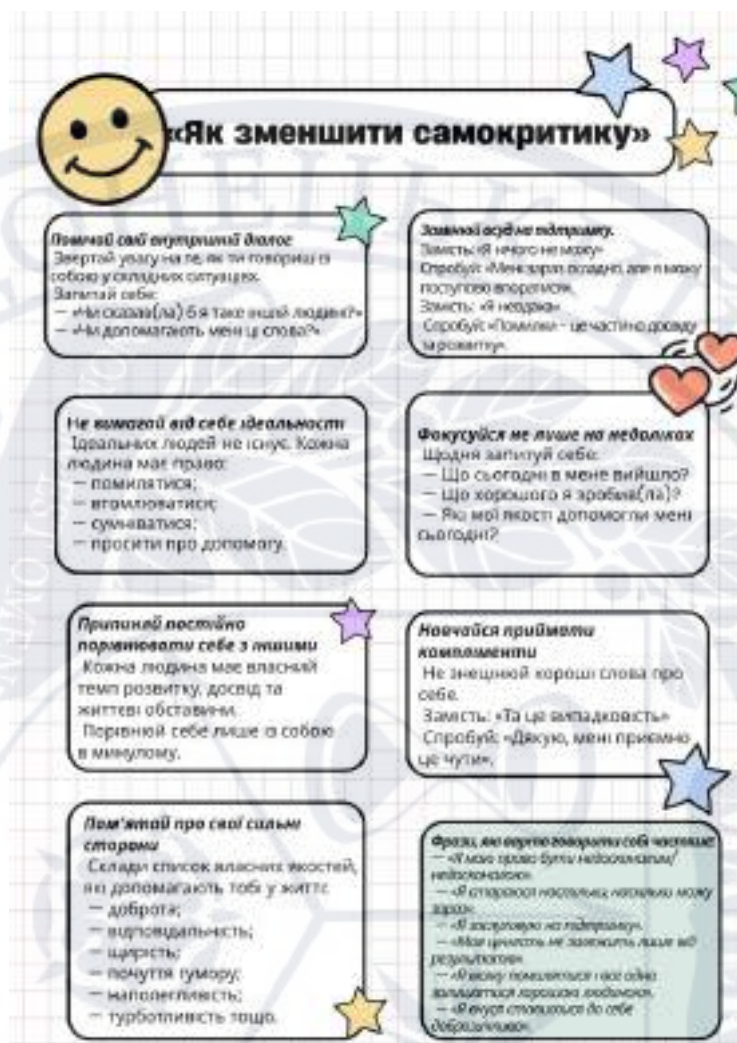

Рисунок Г.2- Пам'ятка «Як зменшити самокритику»

Після заняття учасники:

- краще усвідомлюють власні сильні сторони;
- розвивають навички самоприйняття;
- формують більш позитивне ставлення до себе;
- вчаться помічати внутрішню цінність інших людей;
- усвідомлюють зв'язок між самооцінкою та здатністю до альтруїстичної поведінки;
- знижують рівень самокритики та негативного самосприйняття.

ЗАНЯТТЯ 3. «Мої цінності - мій вибір»: розвиток ціннісних орієнтацій та життєвих смислів

Мета заняття: сприяти усвідомленню власної системи цінностей, формуванню гуманістичних життєвих орієнтирів, розвитку відповідальності за власний вибір та розуміння значення цінностей у прояві альтруїстичної поведінки.

Тривалість: 2 години

Форма роботи: групове заняття

Кількість учасників: 15-20 осіб

Вікова категорія: учні 9-11 класів (14-18 років)

Структура заняття

Вступна частина (20 хвилин)

Обговорення домашнього завдання «Практика доброзичливості до себе».

Міні-дискусія: «Що найбільше впливає на наші життєві вибори?»

Тренер підводить учасників до розуміння поняття «цінності» як внутрішніх орієнтирів людини.

Основна частина (80 хвилин)

Вправа «Ціннісний компас»

Інструкція: учасникам пропонується список цінностей:

- доброта;	- самореалізація;
- свобода;	- відповідальність;
- успіх;	- справедливість;
- чесність;	- матеріальний добробут;
- дружба;	- підтримка;
- допомога іншим;	- розвиток;
- визнання;	- щирість
- любов;	- тощо.

Необхідно:

1. обрати 10 найважливіших;
2. потім залишити лише 5;
3. зрештою - 3 головні цінності.

Після цього учасники пояснюють свій вибір.

Обговорення:

- Чи легко було відмовлятися від певних цінностей?
- Які цінності найбільше впливають на поведінку людини?
- Чи можуть цінності змінюватися протягом життя?

Мета вправи: усвідомлення власних життєвих пріоритетів.

Вправа «Аукціон життєвих рішень»

Інструкція: кожен учасник отримує умовну суму «життєвих ресурсів» (100 балів).

Тренер пропонує різні життєві можливості (кожна коштує 20 балів):

- популярність;	- внутрішня гармонія;
- вірні друзі;	- свобода вибору;
- фінансовий успіх;	- визнання;
- можливість допомагати іншим;	- можливість змінювати світ на краще
- сімейне благополуччя;	- тощо.
- влада;	

Учасники «купують» те, що вважають найважливішим. Після вправи обговорюється:

- що людина обирає найперше;
- що говорить про неї її вибір;
- чи співвідносяться наші цінності з нашою реальною поведінкою.

Мета вправи: розвиток рефлексії щодо власних життєвих пріоритетів.

Вправа «Один день без...»

Інструкція: учасники об'єднуються у групи. Кожна група отримує одну цінність:

- довіра;
- повага;
- доброта;

- підтримка;
- чесність;
- відповідальність

Необхідно уявити світ, у якому ця цінність повністю зникла, та описати:

- як змінилося б життя людей;
- як виглядали б стосунки;
- які наслідки це мало б для суспільства.

Після презентації груп тренер підсумовує значення гуманістичних цінностей у розвитку суспільства та особистості.

Мета вправи: усвідомлення соціальної значущості моральних цінностей.

Вправа «Моє життєве кредо»

Інструкція: учасники створюють власне коротке життєве гасло або фразу, яка відображає їхні цінності та ставлення до людей.

Приклади:

- «Людяність починається з уваги до інших».
- «Бути сильним - означає залишатися добрим».
- «Турбота змінює світ».

Мета вправи: інтеграція особистісних цінностей у систему самосприйняття.

Групова дискусія «Чому інколи люди знають, як правильно, але діють інакше?» Обговорюються:

- вплив соціального тиску;
- страх осуду;
- байдужість;
- внутрішні конфлікти;
- моральний вибір.

Рефлексивна частина (20 хвилин)

Вправа «Цінність, яку я хочу розвивати»

Кожен учасник завершує фразу:

- «Я хочу, щоб у моєму житті було більше...»
- «Для мене важливо залишатися людиною, яка...»

Домашнє завдання. «Щоденник цінностей»

Протягом тижня учасники мають:

- спостерігати за власними вчинками;
- визначати, які цінності проявлялися у поведінці;
- записувати ситуації морального вибору;
- аналізувати, чи відповідають їхні дії власним переконанням.

Додаткове завдання: зробити одну безкорисливу дію допомоги іншій людині та описати свої переживання після цього.

Роздатковий матеріал

Рисунок Г.3- Пам'ятка «Як цінності впливають на поведінку людини»

Після заняття учасники:

- усвідомлюють власну систему цінностей;
- краще розуміють вплив цінностей на поведінку;
- розвивають навички моральної рефлексії;
- формують гуманістичні життєві орієнтири;
- усвідомлюють значення альтруїстичних цінностей у міжособистісній взаємодії;
- вчаться співвідносити власні переконання з реальними вчинками.

ЗАНЯТТЯ 4. «Моральний вибір: ким я є у своїх вчинках»

Мета заняття: розвиток моральної свідомості, відповідальності за власні вчинки, здатності до морального вибору, усвідомлення значення чесності, справедливості, поваги та людяності у міжособистісній взаємодії.

Тривалість: 2 години

Форма роботи: групове заняття.

Кількість учасників: 15-20 осіб

Вікова категорія: учні 9-11 класів (14-18 років)

Структура заняття

Вступна частина (20 хвилин)

Обговорення домашнього завдання «Мої цінності у повсякденному житті».

Після обговорення тренер підкреслює, що моральні вчинки завжди пов'язані з внутрішніми цінностями людини та її здатністю діяти відповідно до них.

Вступне коло «Вчинок, який мене вразив»

Учасникам пропонується пригадати ситуацію, коли вони стали свідками доброго, чесного або несправедливого вчинку. Кожен коротко описує:

- що сталося;
- чому цей вчинок запам'ятався;
- які емоції викликав.

Мета вправи: налаштувати учасників на осмислення моральної поведінки та емоційного значення людських вчинків.

Основна частина (80 хвилин)

Вправа «Моральний компас»

Мета: усвідомлення власних моральних орієнтирів.

Інструкція: учасникам роздаються картки з моральними цінностями:

- чесність;	- підтримка;
- відповідальність;	- сміливість;
- доброта;	- співчуття;
- справедливість;	- вірність;
- повага;	- щирість.

Завдання:

1. Обрати п'ять найважливіших цінностей.
2. Розташувати їх у порядку значущості.
3. Пояснити:
 - чому саме ці цінності є важливими;
 - як вони проявляються у повсякденному житті;
 - чи завжди вдається їх дотримуватися.

Після цього проводиться групове обговорення:

- Що впливає на моральний вибір людини?
- Чому люди іноді чинять всупереч власним принципам?
- Чи легко залишатися чесним у складних ситуаціях?

Вправа «Складний вибір»

Інструкція: учасники об'єднуються у малі групи. Кожна група отримує моральну дилему. Приклади ситуацій:

- 1) Ти бачиш, як однокласника принижують у чаті. Якщо втрутишся - можуть почати насміхатися і з тебе.
- 2) Друг просить збрехати заради нього вчителю.
- 3) Ти знайшов чужу річ, яка тобі дуже подобається.
- 4) Твій товариш списує на контрольній, а вчитель підозрює весь клас.

Завдання груп:

- обговорити можливі варіанти поведінки;
- визначити наслідки кожного рішення;
- пояснити, який вибір вони вважають морально правильним і чому.

Після презентації відповідей тренер підкреслює, що моральна зрілість проявляється не лише у знанні «що правильно», а у здатності діяти відповідно до власних принципів навіть у складних ситуаціях.

Мета: розвиток морального мислення та навичок аналізу наслідків власних рішень.

Вправа «Сліди моїх вчинків»

Мета: усвідомлення впливу власної поведінки на інших людей.

Інструкція: учасникам пропонується на аркуші намалювати символічні «сліди». У кожному сліді потрібно написати:

- добрий вчинок, який вони зробили;
- як це могло вплинути на іншу людину;
- які почуття вони переживали після цього.

Після виконання учасники обговорюють:

- Чому навіть маленькі вчинки мають значення?
- Які дії люди запам'ятовують найдовше?
- Як добрі вчинки впливають на атмосферу у стосунках?

Рефлексія (20 хвилин)

Вправа «Якою людиною я хочу бути?»

Учасники завершують фрази:

- Я зрозумів(ла), що...
- Для мене важливо...
- Після заняття я хочу...
- Якою людиною я прагну бути у ставленні до інших...

Домашнє завдання. «Щоденник моральних рішень»

Протягом тижня учасники мають:

1. звертати увагу на ситуації морального вибору;
2. записати щонайменше три ситуації, у яких вони, наприклад:
 - допомогли комусь;
 - проявили чесність;
 - підтримали людину;
 - стримали негативну реакцію;
 - зробили вибір відповідно до власних принципів.

До кожної ситуації потрібно коротко написати:

- що сталося;
- чому вони вчинили саме так;
- що відчували після цього.

Роздатковий матеріал:

Рисунок Г.4 - Пам'ятка «Як приймати моральні рішення»

Очікувані результати:

- розвиток навичок морального аналізу ситуацій;
- усвідомлення власних моральних принципів;
- формування відповідальності за власні рішення;
- розвиток здатності оцінювати наслідки власної поведінки для інших людей;
- підвищення чутливості до проявів несправедливості та байдужості.

ЗАНЯТТЯ 5. «Мистецтво допомоги: розвиток альтруїзму»

Мета заняття: розвиток здатності до безкорисливої допомоги, підтримки інших людей, формування готовності до прояву альтруїстичної поведінки у повсякденному житті.

Тривалість: 2 години.

Форма роботи: групове заняття.

Кількість учасників: 15-20 осіб

Вікова категорія: учні 9-11 класів (14-18 років)

Структура заняття

Вступна частина (20 хвилин)

Обговорення домашнього завдання «Щоденник моральних рішень». Після обговорення тренер підкреслює, що навіть невеликі прояви підтримки можуть мати значний вплив на емоційний стан іншої людини.

Основна частина (80 хвилин)

Вправа «Невидима допомога»

Мета: розвиток усвідомлення цінності маленьких добрих вчинків.

Інструкція: учасникам пропонується пригадати ситуації, коли хтось допоміг їм непомітно або без очікування подяки.

На картках потрібно написати:

- який це був вчинок;
- чому він запам'ятався;

- які емоції викликав;
- чи змінив він ставлення до людей.

Після цього учасники по черзі зачитують свої історії. Обговорення:

- Чому люди найбільше запам'ятовують щирі допомогу?
- Чи завжди для доброго вчинку потрібні великі зусилля?
- Як маленькі прояви турботи впливають на емоційний стан людини?

Вправа «Ланцюг добра»

Мета: формування позитивного досвіду взаємодопомоги та групової підтримки.

*Інструкція:*кожен учасник отримує аркуш із власним ім'ям. Аркуші передаються по колу. Завдання кожного учасника:

- написати добру рису людини;
- згадати ситуацію, у якій вона проявила підтримку або позитивну поведінку;
- написати слова підтримки чи побажання.

Наприкінці аркуші повертаються власникам. Після виконання вправи проводиться обговорення:

- Що ви відчували, читаючи слова інших?
- Чи легко помічати хороше в людях?
- Чому підтримка важлива для людини?

Тренер підкреслює, що здатність бачити сильні сторони інших є важливою складовою альтруїстичної поведінки.

Вправа «Один день турботи»

Мета: розвиток навичок практичного прояву альтруїзму.

Інструкція: учасники об'єднуються у малі групи. Кожна група отримує завдання придумати та представити міні-проект «Один день турботи».

Приклади:

1. допомога молодшим школярам;

2. підтримка самотніх людей;
3. створення «стіни підтримки» у школі;
4. акція добрих слів;
5. допомога однокласникам під час навчання.

Група має описати:

- що саме вони хочуть зробити;
- кому це може допомогти;
- які емоції це може викликати;
- чому така ініціатива є важливою.

Після презентацій учасники обговорюють:

- що заважає людям проявляти турботу;
- чому деякі люди бояться допомагати;
- як можна зробити добрі вчинки частиною повсякденного життя.

Вправа «Добро, яке повертається»

Мета: розвиток позитивного осмислення власного досвіду допомоги.

Інструкція: учасникам пропонується завершити речення:

- Коли я допомагаю іншим, я відчуваю...
- Найцінніше у добрих вчинках...
- Я зрозумів(ла), що турбота...
- Після заняття я хочу...

Після вправи тренер наголошує, що альтруїзм не є проявом слабкості, а свідчить про зрілість, внутрішню силу та здатність людини будувати гуманні взаємини.

Домашнє завдання. «Тиждень добрих вчинків»

Протягом тижня учасникам пропонується:

1. щодня здійснювати хоча б один невеликий добрий вчинок;
2. записувати:
 - що саме вони зробили;

- кому допомогли;
- що відчували після цього;
- як реагували інші люди.

Наприкінці тижня необхідно написати короткий висновок:

- чи змінився їхній емоційний стан;
- що було найскладнішим;
- які вчинки принесли найбільше задоволення.

Роздатковий матеріал:

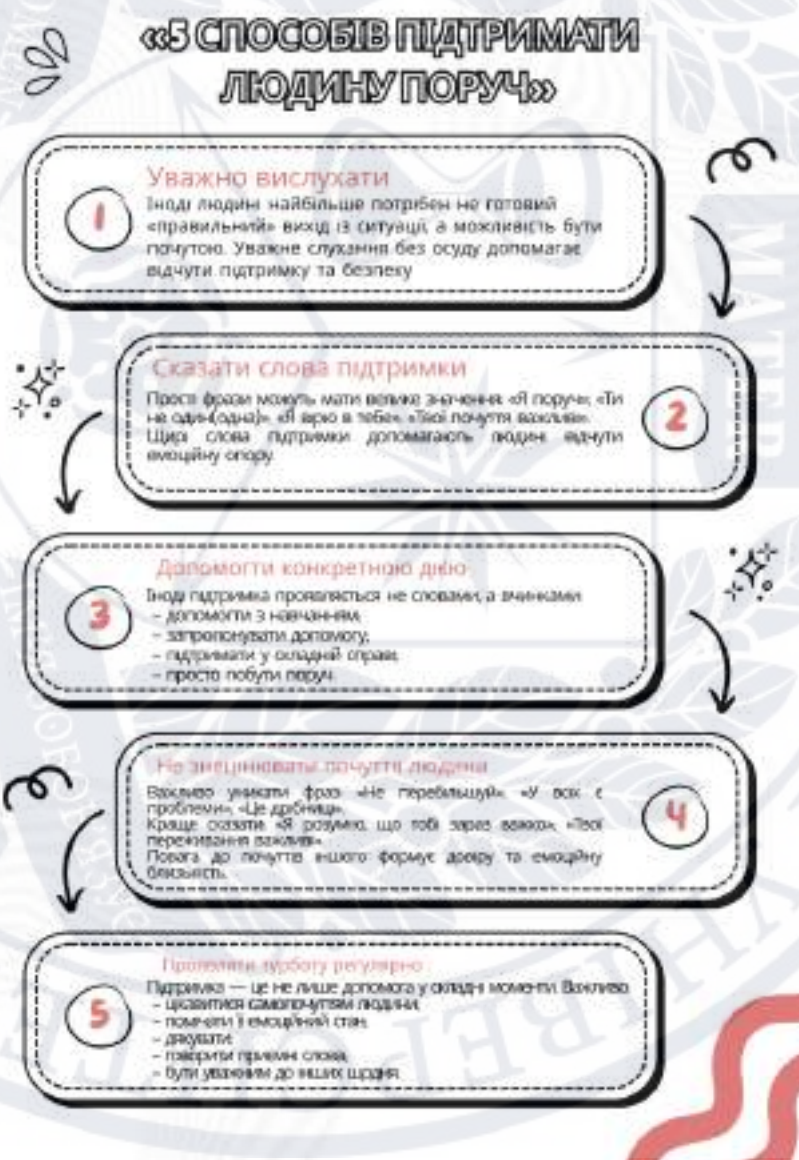

Рисунок Г.5— Чек-лист «5 способів підтримати людину поруч».

Очікувані результати:

- підвищення рівня готовності до прояву альтруїстичної поведінки;
- розвиток здатності помічати потреби інших людей;
- формування позитивного ставлення до допомоги та підтримки;
- розвиток навичок співпраці та взаємодопомоги;
- усвідомлення емоційної цінності добрих вчинків.

ЗАНЯТТЯ 6. «Мистецтво турботи: підсумок»

Мета заняття: узагальнення отриманого досвіду, закріплення набутих знань і навичок, розвиток рефлексії та усвідомлення особистісних змін, які відбулися під час участі у тренінговій програмі.

Тривалість: 2 години.

Форма роботи: групове заняття.

Кількість учасників: 15-20 осіб

Вікова категорія: учні 9-11 класів (14-18 років)

Структура заняття

Вступна частина (20 хвилин)

Обговорення домашнього завдання «Тиждень добрих вчинків». Після обговорення тренер підкреслює, що альтруїстична поведінка формується поступово через щоденні дії, уважність до інших людей та розвиток внутрішньої готовності допомагати.

Основна частина (80 хвилин)

Вправа «Мій шлях змін»

Мета: усвідомлення особистісного розвитку та позитивних змін, які відбулися під час тренінгу.

Інструкція: учасникам пропонується намалювати символічний шлях, який вони пройшли під час тренінгової програми. На цьому шляху необхідно позначити:

- що нового вони зрозуміли про себе;
- які вправи чи теми стали найбільш важливими;

- які зміни помітили у своїй поведінці;
- що було складним;
- чого вони навчилися.

Після виконання вправи учасники за бажанням презентують свої роботи.
Обговорення:

- Що стало для вас найбільш цінним?
- Чи змінилося ваше ставлення до інших людей?
- Які навички ви хочете розвивати далі?

Вправа «Лист собі в майбутнє»

Мета: закріплення позитивних установок та формування мотивації до подальшого саморозвитку.

Інструкція: учасникам пропонується написати лист самому собі, у якому необхідно:

- описати, якою людиною вони хочуть бути;
- які якості прагнуть розвивати;
- як хочуть ставитися до інших людей;
- що хочуть пам'ятати після завершення програми;
- які добрі вчинки хочуть робити у майбутньому.

Після написання листи складаються у конверти. За бажанням учасники можуть відкрити їх через певний час. Тренер наголошує на важливості постійного особистісного розвитку та здатності людини свідомо формувати власну поведінку.

Рефлексивна частина (20 хвилин)

Вправа «Тепло кола»

Мета: створення позитивного емоційного завершення програми та розвиток навичок підтримки.

Інструкція: учасники стають у коло. Кожен по черзі говорить одному з учасників:

- що хорошого він помітив у цій людині;
- за що хоче подякувати;
- яка риса або вчинок запам'яталися найбільше.

Головне правило - щирість та доброзичливість. Після завершення вправи тренер підкреслює, що здатність помічати хороше в інших людях є важливою складовою гуманної та альтруїстичної взаємодії.

Підсумкова рефлексія «Що я беру із собою?»

Мета: усвідомлення особистої цінності отриманого досвіду.

Учасникам пропонується завершити речення:

- Під час тренінгу я зрозумів(ла)...
- Для мене було важливим...
- Я навчився(лася)...
- Найбільше мені запам'яталося...
- Після тренінгу я хочу...
- Тепер для мене альтруїзм - це...

Після рефлексії тренер дякує учасникам за відкритість, активність та взаємопідтримку під час занять.

Роздатковий матеріал:

Рисунок Г.6 – Сертифікат учасника тренінгової програми

Очікувані результати:

- усвідомлення особистісних змін і досягнень;
- закріплення навичок альтруїстичної поведінки;
- розвиток здатності до саморефлексії;
- підвищення впевненості у власних можливостях;
- формування позитивного емоційного завершення тренінгової програми.

Очікуваний загальний результат реалізації програми:

Учасники тренінгової програми демонструють вищий рівень усвідомлення власних цінностей і мотивів поведінки, підвищення емпатійності, розвиток моральної відповідальності, позитивні зміни у міжособистісній взаємодії та готовність до прояву альтруїстичної поведінки у повсякденному житті.

Психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку альтруїстичної поведінки у молоді

До рекомендацій для батьків можна віднести такі:

1. У сім'ї важливо формувати атмосферу підтримки, довіри та взаємоповаги. Емоційно сприятливий психологічний клімат у родині сприяє формуванню почуття безпеки та відкритості до інших людей. Коли дитина спостерігає взаємодопомогу та турботу між членами родини, вона поступово засвоює такі моделі поведінки і переносить їх у взаємодію з однолітками та іншими людьми.

2. Заохочувати прояви допомоги та турботи про інших. Батьки можуть залучати до спільної діяльності, яка має соціально корисний характер, наприклад допомога молодшим сиблінгам, сусідам, людям похилого віку або участі у благодійних ініціативах. Подібний досвід формує усвідомлення цінності допомоги іншим та розвиває почуття соціальної відповідальності.

3. Підтримувати розвиток емпатії у повсякденному спілкуванні. Для цього корисно обговорювати з молоддю різні життєві ситуації, звертаючи увагу на почуття та переживання інших людей. Під час таких розмов батьки можуть ставити запитання: «Як, на твою думку, почувалася ця людина?» або «Що могло б допомогти їй у цій ситуації?». Це сприяє формуванню здатності розуміти емоційний стан інших.

4. Підтримувати формування адекватної самооцінки. Молоді люди, які відчують підтримку та прийняття з боку значущих дорослих, частіше демонструють готовність допомагати іншим. Тому важливо звертати увагу не лише на помилки, а й на досягнення, позитивні якості та зусилля молодої людини.

Для педагогів можуть бути корисними такі рекомендації:

1. У процесі навчальної взаємодії варто формувати атмосферу співпраці та взаємодопомоги у колективі. Групові форми роботи, спільні проєкти та завдання,

які потребують взаємної підтримки, сприяють розвитку альтруїстичної поведінки та формують у молоді навички конструктивної взаємодії.

2. Доцільно включати у навчальний процес обговорення моральних ситуацій та етичних дилем. Аналіз подібних прикладів допомагає усвідомлювати значення гуманістичних цінностей, відповідальності за інших людей та соціальної значущості альтруїстичних вчинків.

3. Демонструвати власним прикладом гуманістичну модель поведінки. Доброзичливе ставлення, повага до особистості учня, готовність підтримати та допомогти створюють позитивний соціально-психологічний клімат і формують у молоді відповідні поведінкові зразки.

4. Підтримувати та заохочувати участь молоді у соціальних та волонтерських проєктах. Така діяльність дає можливість безпосередньо пережити досвід допомоги іншим людям, що сприяє закріпленню альтруїстичних установок на практиці.

Молоді можна надати такі рекомендації:

1. У повсякденному спілкуванні корисно намагатися зрозуміти, що може відчувати співрозмовник, і як на його стан впливають власні слова та вчинки. Така рефлексія сприяє розвитку емпатії та більш уважного ставлення до оточення.

2. Волонтерство, благодійні акції або допомога людям, які цього потребують, дозволяють не лише зробити внесок у суспільство, але й сприяють особистісному розвитку, формуванню почуття відповідальності та співпереживання.

3. Розвивати навички саморефлексії. Аналіз власних вчинків і мотивів допомагає усвідомлювати, які дії сприяють добробуту інших людей та покращують міжособистісні відносини. Це сприяє формуванню внутрішньої мотивації до альтруїстичної поведінки.

4. Розвивати здатність до емоційної саморегуляції. У складних ситуаціях корисно зробити паузу, зосередитися на диханні або спробувати оцінити ситуацію з різних точок зору. Це допомагає уникнути імпульсивних реакцій та приймати більш виважені рішення.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СЕРТИФІКАТ

Куриленко Юлії Валеріївни,

здобувачки ОС «Бакалавр» ОП «Психологія»

Донецького національного університету імені Василя Стуса.

учасниці V Міжнародної науково-практичної конференції

«Актуальні проблеми реалізації адміністративного потенціалу особистості

в сучасній Україні: нових життєдіяльності»

Ректор

Лілія ХАДЖИЦІОВА

14 листопада 2025 р.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

СЕРТИФІКАТ УЧАСНИКА

засвідчує, що

Курименко Надія

взяв(-ла) участь у XXVIII Міжнародній конференції молодих науковців
«ПРОВБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ»
23-24 квітня 2026 р. м. Київ

З вдячністю за Ваш науковий внесок та співпрацю з Радою молодих вчених факультету психології
КНУ імені Тараса Шевченка!

Голова Організації конференції
Декан факультету психології

професор Іван ДАНИЛЮК

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ АДАПТАЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**МАТЕРІАЛИ V МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

13–14 листопада 2025 року

ВІННИЦЯ 2025

Редакційна колегія: *Оверчук В. А.*, доктор економічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри кризової та клінічної психології; *Osvaldas Ruksenas* – Professor, Habil. Dr. (HP), Head of Department of Neurobiology and Biophysics, Life Sciences Center, Vilnius University, (Lithuania); *Vigintas Gontis* – Director of «Mokslininku sąjungos institutas» (MSI), Habil. Dr. (HP), Research Professor of Vilnius University, Vilnius University (Lithuania); *Boiarska Zoryna*, Research Fellow, Dr., Department of Neurobiology and Biophysics, Life Science Center, Vilnius University (Lithuania); *Васюк К. М.*, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри кризової та клінічної психології; *Соловей-Лагода О. М.*, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри кризової та клінічної психології; *Сидоренко Ж. В.*, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та соціальної психології; *Ланцюгова Н. С.*, кандидат психологічних наук, доцент кафедри кризової та клінічної психології; *Шель Н. В.*, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології; *Короціньська Ю. А.*, старший викладач кафедри загальної та соціальної психології.

*Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 4 від 28.11.2025 року)*

А 43 Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 13–14 листопада 2025 р. / за ред. проф. В. А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 314 с. [Електронне видання].

У матеріалах V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності» представлено актуальні теоретичні та прикладні дослідження проблем сучасної психології. Збірник адресований науковцям, викладачам закладів вищої освіти, аспірантам, студентам, спеціалістам у галузі практичної психології, а також усім тим, хто цікавиться сучасними науковими дослідженнями у психології. Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за грамотність, науковий та літературний зміст, достовірність фактів і посилань несуть автори.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: ОСОБИСТІСНІ ТА СИТУАТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

<i>Гресько І. М.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	9
<i>Жмурко В. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК.....	13
<i>Каткова Є. С.</i> КОГНІТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЯК РЕСУРСУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ МОЛОДІ.....	18
<i>Котик Л. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКІ НАМІРИ ЖІНОК З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ.....	21
<i>Куриленко Ю. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ.....	26
<i>Матохнюк Л. О., Кучер І. М.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ІДЕЇ АНТИЧНИХ МИСЛИТЕЛІВ: АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ.....	31
<i>Петренко Г. О.</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ МОТИВУ ВИБОРУ ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА НА ПОДРУЖНІ ВЗАЄМИНИ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ.....	37
<i>Писанюк Е. О.</i> ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА.....	41
<i>Польська О. Г.</i> МОТИВАЦІЙНИЙ ПРОФІЛЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ.....	45
<i>Почтар М. М.</i> ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК УСПІШНОСТІ КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ УПРАВЛІНЦІВ ПРИВАТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	50
<i>Стрільчук Г. В.</i> САМОВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ САМОСВІДОМОСТІ.....	56

5. Юрків, Я. І., Луканов, Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. - 2021. - Вип. 1 (48). - С. 469-472.

6. Sargsyan L. The study of the self-attitude of displaced people in the conditions of adaptation to the new social environment // Main Issues of Pedagogy and Psychology. - 2024. - Vol. 11, No. 1. - P. 58-69.

7. Khurshid J., Khurshid N., Arif M., Khokhar A., Ashraf N., Irfan M. The relationship between self-esteem and women's entrepreneurial intention: A mediated moderated model // International Journal of Innovation, Creativity and Change. - 2021. - Vol. 15, Iss. 7. - P. 1043-1057.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

*Куриленко Ю.В., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 Психологія, ОП «Психологія»,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Україна)
Науковий керівник: Васюк К.М., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри кризової та клінічної психології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Україна)*

Актуальність проблеми. У сучасних умовах війни, соціальної нестабільності та інформаційного перевантаження проблема розвитку альтруїстичної поведінки серед молоді набуває особливого значення. Альтруїзм як форма просоціальної активності є важливим показником моральної зрілості та гуманістичної спрямованості особистості. У контексті сьогоденних викликів суспільства — зростання індивідуалізму, емоційної відчуженості та прагматизму — здатність до безкорисливої допомоги, співчуття й підтримки інших стає не лише моральною цінністю, а й психологічною основою соціальної стійкості. Молодь є особливо чутливою до впливів соціального середовища, тому саме в цей період відбувається становлення моральних орієнтацій, емпатійності та просоціальних мотивів, що зумовлює актуальність дослідження психологічних чинників альтруїзму.

Аналізостанніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науці В. Франкл розглядав альтруїзм як здатність людини “виходити за межі власного Я”, знаходячи сенс у турботі про інших. Р. Батсон у межах “емпатійно-

альтруїстичної гіпотези” довів, що альтруїстична поведінка ґрунтується на емпатії — здатності співпереживати іншій людині, навіть якщо це не приносить користі самому суб’єкту. Л. Кольберг у теорії морального розвитку показав, що зрілий альтруїзм притаманний людям постконвенційного рівня моральності, коли вчинки визначаються не зовнішніми нормами, а внутрішніми гуманістичними переконаннями[3].

Серед вітчизняних дослідників проблему альтруїзму ґрунтовно вивчали Б. Саватєєва, І. Бех, С. Максименко, М. Лагун, І. Стецько. Саватєєва визначає альтруїзм як систему ціннісних орієнтацій, у центрі якої перебуває інший, а критерієм виступає благо для нього. І. Бех вважає альтруїзм важливою умовою духовного розвитку особистості, наголошуючи, що здатність до співчуття і допомоги іншим є показником зрілої моральності [1]. М. Лагун підкреслює, що розвиток альтруїзму відбувається на перетині внутрішніх емоційних чинників і соціальних впливів, зокрема виховання, медіаконтенту, міжособистісного досвіду [2]. У дослідженнях І. Стецько встановлено, що молодь із низьким рівнем альтруїстичної готовності часто має фрагментарні знання про сутність доброти та гуманізму, що пов’язано з недостатнім моральним вихованням [4]. Таким чином, феномен альтруїзму розглядається як результат взаємодії емоційних (емпатія), когнітивних (моральне мислення), особистісних (самооцінка) та соціально-нормативних (ціннісні орієнтації) детермінант.

Мета дослідження. Виявлення психологічних чинників, що впливають на формування альтруїстичної поведінки у молоді, а також аналіз взаємозв’язку між рівнем емпатії, самооцінки, моральної свідомості та ціннісних орієнтацій.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 33 учні 11 класу віком від 15 до 17 років (17 дівчат та 16 хлопців).

Методичний комплекс складався з п’яти психодіагностичних методик: методика «Визначення особистісної установки альтруїзму» (Фетискін, Козлов, Мануйлов); «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В.

Бойко); «Шкала самооцінки» (М. Розенберг); «Шкала ціннісних орієнтацій» (М. Рокіч); методика «Моральні дилеми» (Л. Кольберг).

Результати методики «Визначення особистісної установки альтруїзму» показали, що 64% учасників мають помірний рівень альтруїзму, 18% — високий, і 18% — низький. Це свідчить, що більшість старшокласників виявляють альтруїзм ситуативно, переважно в межах соціально схвалюваних норм. Такий тип поведінки можна визначити як соціально орієнтований альтруїзм, коли допомога іншим зумовлена прагненням відповідати груповим очікуванням.

За методикою «Діагностика рівня емпатійних здібностей» 61% респондентів показали середній рівень емпатії, 21% — високий, 18% — низький. Емпатія у більшості учасників має переважно когнітивний характер — вони усвідомлюють емоційні стани інших, однак емоційна залученість виражена помірно. Це вказує на те, що підлітки здатні розуміти почуття інших людей, проте не завжди готові до глибокого співпереживання. Особи з високим рівнем емпатії, як правило, демонструють і вищий рівень альтруїстичної спрямованості, що підтверджує гіпотезу про зв'язок емпатії та альтруїзму.

Методика «Шкала самооцінки» Розенберга виявила, що 58% учасників мають середній рівень самооцінки, 27% — високий, і 15% — низький. Адекватна самооцінка сприяє впевненості в собі, відкритості до соціальної взаємодії та готовності допомагати іншим. Натомість низька самооцінка може зумовлювати компенсаторний тип альтруїзму, коли допомога стає засобом здобуття схвалення або зниження внутрішньої тривоги. Таким чином, самооцінка виступає не лише показником емоційного благополуччя, а й регулятором соціальної активності.

Результати методики «Шкала ціннісних орієнтацій» Рокича показали, що серед термінальних цінностей переважають «здоров'я» (61%), «любов» (55%), «щасливе сімейне життя» (45%) і «дружба» (27%) (див. рис. 1).

Рис. 1. Переважаючі показники серед термінальних цінностей

А серед інструментальних — «відповідальність» (58%), «вихованість» (42%) та «незалежність» (33%) (див. рис. 2).

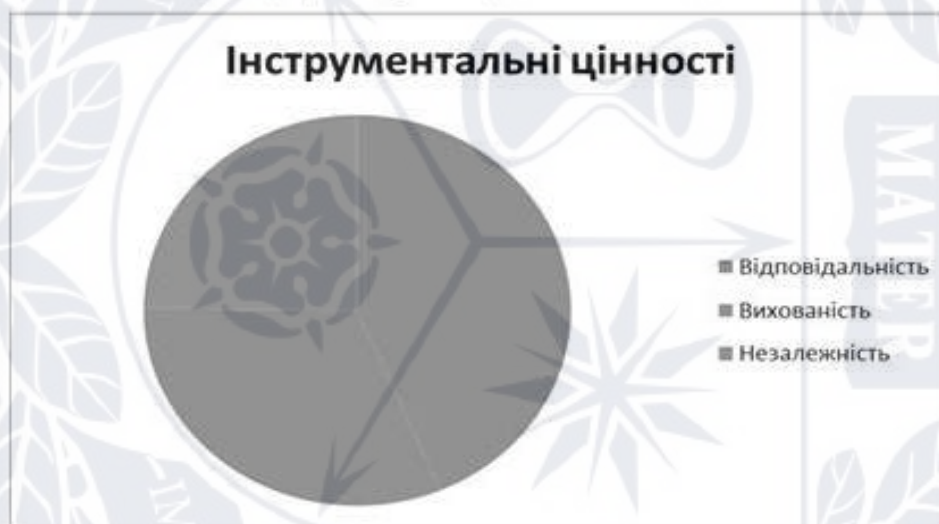

Рис.2. Переважаючі показники серед інструментальних цінностей

Така структура цінностей свідчить про гуманістичну спрямованість молоді, орієнтацію на моральні та міжособистісні цінності, що підтримують розвиток альтруїзму.

Методика «Моральні дилеми Кольберга» виявила, що 84% респондентів перебувають на конвенційному рівні морального розвитку, 9% — на доконвенційному, 6% — на постконвенційному. Це свідчить, що більшість старшокласників орієнтуються на соціальні норми, а не на власні етичні переконання. Проте невелика частка учнів, які досягли постконвенційного

рівня, демонструють більш глибоку моральну свідомість і внутрішню готовність до безкорисливої допомоги.

Отже, результати дослідження показали, що прояви альтруїзму у старшокласників визначаються сукупністю емоційних, моральних та особистісних чинників. Найтісніший зв'язок спостерігається між емпатією та альтруїзмом, тоді як самооцінка і моральна зрілість відіграють опосередковану роль. Більшість молоді демонструє соціально адаптивний тип альтруїзму, проте у частини учасників формується тенденція до переходу на більш зрілий, гуманістичний рівень, що свідчить про потенціал для розвитку справжнього, внутрішньо мотивованого альтруїзму.

Висновок. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що формування альтруїстичної поведінки молоді є багатофакторним процесом, у якому важливу роль відіграють емоційна чутливість, адекватна самооцінка, моральна рефлексія та гуманістична система цінностей.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с. УДК [37.015.311:130.123.4]:303.433.2
2. Лагун М. В. Соціально-психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості в кризових умовах життєдіяльності. Український психологічний журнал, №1(19), 2023
3. Мазур Р. І. Альтруїзм, як категорія соціальної психології. Наука і суспільство. 2011. № 9.
4. Стецько І. Психологічні особливості мотивації альтруїстичної поведінки в контексті транзактного аналізу. Київ: КНУ ім Т. Шевченка , 2020. С. 97-102. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2\(20\).16](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2(20).16) (Дата звернення: 10.10.2025)

ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

**XXVIII Міжнародна конференція
молодих науковців**

**23-24 квітня 2026 р.
м. Київ**

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології**

**Рада молодих вчених та Наукове товариство студентів
факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Університет Миколаса Ромеріса, м. Вільнюс, Литва
Університет соціальних та гуманітарних наук у Варшаві, Польща
Ягеллонський університет, м. Краків, Польща
Інсбрукський університет, м. Інсбрук, Австрія
NOBIA університет, м. Вааса, Фінляндія
Університет м. Осло, Норвегія
Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі,
м. Тбілісі, Грузія**

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ВЕСНА-2026

**МАТЕРІАЛИ
XXVIII Міжнародної конференції молодих
науковців**

**ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
(PPMSRPR)**

23-24 квітня 2026 р.

Київ

Рецензенти:

Родіна Н. В. – докторка психологічних наук, професорка, завідувачка кафедри психодіагностики та клінічної психології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;

Сердюк Л. З. – докторка психологічних наук, професорка, завідувачка лабораторії психології особистості ім. П. Р. Чамати Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України

Шевченко Н. Ф. – докторка психологічних наук, професорка, професорка кафедри психології факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету

Редакційна колегія:

Александров Д. О., доктор психологічних наук, професор; **Власова О. І.**, докторка психологічних наук, професорка; **Данилюк І. В.**, доктор психологічних наук, професор; **Дембицька Н. М.**, докторка психологічних наук, доцентка; **Коваленко А. Б.**, докторка психологічних наук, професорка; **Крупельницька Л. Ф.**, докторка психологічних наук, професорка; **Мельник О. А.**, докторка психологічних наук, доцентка; **Пащенко С. Ю.**, кандидатка педагогічних наук, доцентка – **відповідальна за випуск**; **Проскурня А. С.**, кандидатка психологічних наук; **Савченко О. В.**, докторка психологічних наук, професорка; **Траверсе Т. М.**, докторка психологічних наук, професорка; **Чернуха Н. М.**, докторка педагогічних наук, професорка; **Чуйко О. В.**, докторка психологічних наук, професорка; **Яблонська Т. М.**, докторка психологічних наук, професорка

Друкується за ухвалою Вченої ради факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 13 від 30.04.2026 р.)

Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 23-24 квітня 2026 р.: Матеріали XXVIII Міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, С. Ю. Пащенко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2026. – 372 с. Online-видання.

ISBN 978-617-8800-32-1 (online)

У Матеріалах XXVIII Міжнародної конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження», організованої та проведеної факультетом психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, окреслено актуальні проблеми психології особистості та представлено широкий спектр результатів наукових досліджень молодих вчених у галузях соціально-поведінкових та педагогічних наук. Матеріали конференції адресовано студентам, аспірантам, докторантам, дослідникам, психологам, педагогам, соціальним працівникам, викладачам вищої школи та усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку наук, які вивчають особистість.

Тези опубліковано в авторській редакції.

Козюк М. В.

Формування креативного мислення здобувачів гуманітарної освіти:
експериментальне дослідження 132

Комогорцева О. О.

Вплив батьківських залежностей на формування емоційної
стабільності дітей 135

Кондратьєва В. І.

Цифровий щоденник емоцій як інструмент саморегуляції
та підтримки психічного здоров'я студентів 139

Кошіль А. І., Литовченко Н. Ф.

Суб'єктне ставлення до власного «цифрового сліду» як аспект
особистісної відповідальності 142

Крамаренко М. Р.

Психологічні особливості адаптації жінок після розлучення 144

Красильников Д. Є.

Особливості психоемоційних трансформацій підлітків в умовах
воєнного стану 147

Крупельницька Л. Ф., Морозова-Ларіна О. І., Вавілова А. С.,

Молотокас А. А., Яценко Н. В., Баратюк А. Ю.

Психоемоційний стан вагітних жінок як детермінанта
репродуктивної поведінки 149

Кудріна Т. С., Козловська О. Є.

Ампутація як екзистенційний виклик при посттравматичному
зростанні 152

Куриленко Ю. В.

Емпатія як ключовий чинник прояву альтруїстичної поведінки 155

Куцовол С. О.

Взаємозв'язок заздрості та тривожності особистості залежно
від рівня самооцінки 157

Ланциков М. О.

Нормативно-правові та психолого-педагогічні засади формування
патріотичних переконань здобувачів вищої освіти 159

Лаппо Г. О.

Толерантність до невизначеності як психологічний ресурс
подолання вікових криз у дорослому віці 162

Левіна А. К., Шелестова О. В.

Психосоціальне розвантаження як складова корпоративної культури
організації 165

Линько В. В.

Використання технологій штучного інтелекту в освітньому
процесі як чинник особистісного розвитку студентів 167

ЕМПАТІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

Куриленко Юлія Валеріївна

студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту психології
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Актуальність дослідження зумовлена трансформаційними процесами сучасного суспільства, що супроводжуються зростанням індивідуалізму та орієнтацією на особистий комфорт. У цих умовах особливого значення набуває проблема формування альтруїстичної поведінки як основи гуманістичних взаємин. Емпатія, як здатність розуміти й співпереживати іншому, розглядається як ключовий психологічний механізм альтруїстичної поведінки (Гуменюк, 2024). Дослідження взаємозв'язку між емпатією та альтруїзмом у молоді є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

У сучасній психології емпатія розглядається як провідний чинник формування альтруїстичної поведінки [3]. У межах емпатійно-альтруїстичної теорії Д. Батсона доведено, що переживання емоційного стану іншої людини здатне виступати самостійним мотивом допомоги, незалежно від очікування винагороди (Лагун, 2023). Дослідник В. Бойко розглядає емпатію як процес глибокого розуміння внутрішнього світу іншої людини. Здатність до емпатійного слухання сприяє зниженню конфліктності та формує готовність до допомоги (Труфкіна, 2011).

Таким чином, у наукових підходах емпатія розглядається як багатовимірний феномен, що поєднує емоційні, когнітивні та ціннісні аспекти й виступає основою формування альтруїстичної поведінки.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення емпатії як ключового чинника прояву альтруїстичної поведінки у молоді, а також встановлення характеру взаємозв'язку між рівнем емпатії та альтруїстичною поведінкою особистості.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Ярмолинецького ліцею № 1 імені Сергія Слободяна. У дослідженні взяли участь 67 учнів 9-11 класів віком від 14 до 17 років. Гендерний склад вибірки – 33 дівчини та 34 хлопця. Для реалізації емпіричного дослідження було використано психодіагностичні

методики: «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г.М. Мануйлов та «Діагностика емпатійних здібностей» В. Бойка.

Аналіз результатів діагностики емпатії показав, що у більшості респондентів домінує середній рівень емпатії, тоді як низький рівень виявлено у значної меншості, а високий рівень майже відсутній (див. рис. 1).

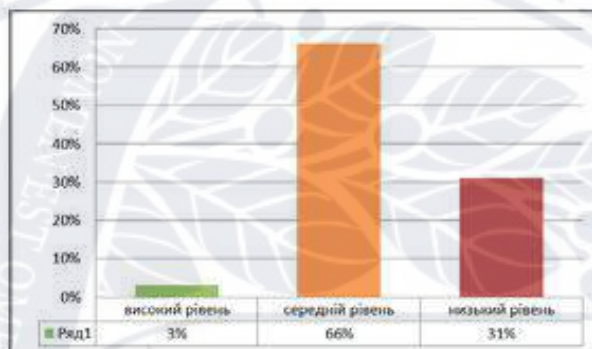

Рис. 1. Відсоткові результати рівня емпатії у респондентів

Це свідчить про те, що значна частина молоді здатна до емоційного співпереживання та розуміння станів інших людей, однак глибока емпатійність, яка передбачає стійку готовність до допомоги, сформована недостатньо.

Дослідження альтруїстичної поведінки показало, що переважає помірний рівень альтруїзму, низький рівень характерний для 45% респондентів, тоді як високий рівень зустрічається значно рідше (див. рис. 2).

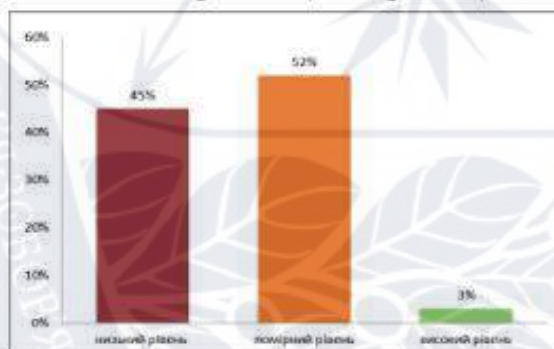

Рис. 2. Відсоткові результати рівня альтруїзму у респондентів

Отримані результати свідчать про ситуативний характер альтруїстичної поведінки у більшості молоді, вона не набула статусу стійкої особистісної установки.

З метою перевірки наявності взаємозв'язку між емпатією та альтруїзмом було проведено кореляційний аналіз. Отриманий коефіцієнт кореляції Пірсона

становить $r = 0,34$, що перевищує критичні значення для рівнів значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$. Це свідчить про наявність статистично значущого позитивного зв'язку між досліджуваними показниками. Тобто, зі зростанням рівня емпатії підвищується і рівень альтруїстичної поведінки. Особи, які краще розуміють емоційний стан інших та здатні до співпереживання, частіше демонструють готовність до допомоги, підтримки інших. Тож, емпатія виступає важливим психологічним механізмом формування альтруїзму.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що емпатія є важливим чинником прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Виявлений статистично значущий позитивний взаємозв'язок між рівнем емпатії та альтруїзму. Отримані результати дають підстави розглядати розвиток емпатії як ефективний напрям психолого-педагогічного впливу, спрямованого на формування альтруїстичної поведінки молоді.

Використані джерела: 1. Гуменюк, Ю. В. (2024). Ефективний альтруїзм у контексті теорії сталого розвитку. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*, (2), 79-87. 2. Лагун, М. В. (2023). Соціально-психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості в кризових умовах життєдіяльності. *Український психологічний журнал*, 1(19), 145-157. [https://doi.org/10.17721/upj.2023.1\(19\)](https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19)) 3. Труфкіна, А. М. (2011). Аналіз проблеми альтруїзму у вітчизняній та зарубіжній психології. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*, (5-6), 205-216.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗАЗДРОСТІ ТА ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ САМООЦІНКИ

Куцовол Софія Олексіївна

студентка 3 курсу ОПП «Психологія» факультету психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Проблема емоційного благополуччя студентів загострюється через соціальні мережі, які посилюють соціальне порівняння та викликають заздрість і тривожність (Блохіна, 2021). Взаємозв'язок цих явищ і роль самооцінки досліджені недостатньо, що й визначило мету роботи — проаналізувати цей зв'язок. Тривожність розглядається як стійка схильність сприймати ситуації як загрозливі, а заздрість виникає внаслідок соціального порівняння (Стояцька & Батовська, 2025). Головну роль відіграє самооцінка: її нестійкість підсилює негативні емоції, тоді як стабільність сприяє їх регуляції (Карповець, 2024).

Наукові перспективи
Видавнича група

Наукові інновації та передові технології

Державне управління

Економіка

Право

Педагогіка

Психологія

5(57) 2026

Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного управління

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Наукові інновації та передові технології»

*Державне управління, економіка,
право, педагогіка, психологія*

№ 5(57) 2026

Київ – 2026

Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration

within the work of the Publishing Group «Scientific Perspectives»

«Scientific innovations and advanced technologies»

*Public administration, economics,
law, pedagogy, psychology*

№ 5(57) 2026

Kyiv – 2026

«Наукові інновації та передові технології»: журнал. 2026. № 5(57) 2026. С. 5433

Журнал започаткований у 2021 році з метою розвитку вітчизняного наукового людського капіталу, соціальних наук та журналістики

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 24962-14902P від 13.09.2021 р.*

*Рекомендовано до друку Президією Всеукраїнської Асамблеї докторів наук з державного управління
(Рішення від 06.04.2026, № 3/4-26)*

*Журнал видається за наукової підтримки: Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук
Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Асоціація науковців України», громадської організації
«Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і
психологів з духовно-морального виховання»*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 30.11.2021 № 1290
журналу присвоєно категорію "Б" із права*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 01.02.2022 № 89
журналу присвоєно категорію "Б" із педагогіки*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу
присвоєно категорію "Б" із економіки та державного управління*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 № 768 журналу
присвоєно категорію "Б" зі спеціальностей 073 - менеджмент, 076 - підприємництво
та торгівля, 015 - професійна освіта*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.08.2023 № 1035 журналу
присвоєно категорію "Б" зі спеціальності 053 - психологія*

*Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus, міжнародної пошукової системи Google Scholar та
до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible*

*Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу у галузях державного управління,
права, економіки, психології, педагогіки та його інтеграції у світовий науковий простір, шляхом оприлюднення
результатів наукових досліджень.*

Головний редактор:

Дибкова Людмила Миколаївна - доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри інформатики та системології Київського
національного економічного університету ім. Вадима гетьмана
(Україна)

Редакційна колегія:

- **Бабчук Олена Григоріївна** кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ, (Україна)
- **Беньковська Наталя Борисівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Інституту Військово-Морських Сил Національного університету "Одеська морська академія" (Україна)
- **Біляковська Ольга Орестівна** доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна)

- **Волошин Олена Романівна** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна)
- **Гончарук Валентина Анатоліївна** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна)
- **Гумейр Гусейн Ахмедов** доктор педагогічних наук, професор, Завідувач відділу Інституту освіти Азербайджанської Республіки (Азербайджан)
- **Доктор Мутмайна** викладач Університету Аль Асярія Мандар Сулавесі Барат, Індонезія, ад'юнкт-професор Департаменту освіти , Університет Manipal GlobalNxt Малайзії (Малазія)
- **Жуков Валері**, Університет Миколи Коперника в Торуні (Польща)
- **Журавльова Лариса Петрівна** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Україна)
- **Кернас Андрій В'ячеславович** доктор філософії в галузі психології, кандидат психологічних наук, дійсний член Української психологічної асоціації, магістр права, магістр педагогіки, доцент кафедри Практичної психології Одеського національного морського університету, старший викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету (Україна)
- **Коренева Інна Миколаївна** доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; професор кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Україна)
- **Ланпо Віолетта Валеріївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології Коломийського навчально-наукового інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна)
- **Марчук Оксана Олександрівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Україна)
- **Мірошніченко Валентина Іванівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України (Україна)
- **Ненько Юлія Петрівна** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мовної підготовки Національного університету цивільного захисту України (Україна)
- **Орлановська Олександра Ігорівна** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інноваційних технологій та методики навчання природничих наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Україна)
- **Островська Маріанна Ярославівна**, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II (Україна)
- **Пасько Ольга Миколаївна** - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Одеський державний університет внутрішніх справ.(Україна)
- **Помиткіна Любов Віталіївна** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Україна)
- **Р. Ахмад Закі Ель Ісламі**, доцент, професор, доктор філософії, Департамент наукової освіти, Факультет підготовки вчителів та освіти, Університет Султана Агента Тіртаєса (Індонезія)
- **Сайд М. Ісмаїл** доктор наук, професор, професор кафедри англійської мови, Коледж природничих наук і гуманітарних наук, Університет принца Саттама бін Абдулазіза, Аль-Хардж (Саудівська Аравія)
- **Самусь Тетяна Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та технології сільськогосподарського виробництва Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Україна)
- **Снігур Олена Миколаївна** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерної та програмної інженерії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Україна)
- **Степанова Наталія Михайлівна** кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри початкової та спеціальної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Україна)
- **Толочко Світлана Вікторівна** доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (Україна)
- **Хохліна Олена Петрівна** доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Україна)
- **Шулігіна Раїса Андріївна** кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Бортов А.С.** 3238
СТРУКТУРА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК ПІДґРУНТЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
- Бочелюк В.Й., Панов М.С.** 3253
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ПРИРОДО-ТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ
- Васюк К.М., Куриленко Ю.В.** 3266
ОСОБЛИВОСТІ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В МОЛОДОМУ ВІЦІ
- Власенко С.Б., Мартенко О.Л.** 3279
ІНТЕГРАТИВНА МОДЕЛЬ ЛІДЕРСТВА У СИСТЕМІ ПРАВО-ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
- Вознюк А.В., Сидоренко О.Б., Бичук І.О.** 3293
РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ В ПОБУДОВІ ОСОБИСТІСНОЇ СТІЙКОСТІ СЕРЕД ПРЕДСТАВНИКІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ
- Герасімова Н.Є., Герасімова І.В.** 3310
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: РОЛЬ ЕМОЦІЙ У НАВЧАННІ ТА СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ
- Гоян І.М., Петранюк А.І.** 3321
ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО СТРЕСУ: МЕХАНІЗМИ, РЕСУРСИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ
- Гриньова М.В., Кононова М.М., Кісурін В.В.** 3335
ЛІДЕРСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ІНТЕГРАЛЬНЕ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНЕ УТВОРЕННЯ
- Гузій Н.В., Денисенко А.О., Боярська-Хоменко А.В.** 3349
САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКА ЗВО ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ
- Гуцол К.В.** 3362
МОДЕЛЬ МЕНТАЛЬНИХ РЕСУРСІВ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 159.923.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5\(57\)-3266-3278](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5(57)-3266-3278)

Васюк Катерина Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри кризової та клінічної психології Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0001-5633-4406>

Куриленко Юлія Валеріївна здобувачка 4 курсу спеціальності 053 «Психологія», СО «Бакалавр» Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0009-8150-2646>

ОСОБЛИВОСТІ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В МОЛОДОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті представлено результати комплексного емпіричного дослідження особливостей альтруїстичної поведінки у молодому віці з урахуванням провідних психологічних чинників її формування. Здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння альтруїзму як багатовимірного феномена, що поєднує емоційні, когнітивні, мотиваційні та ціннісні компоненти. На цій основі визначено ключові детермінанти альтруїстичної поведінки, зокрема рівень розвитку емпатії, особливості самооцінки, стадії морального розвитку особистості та специфіку ціннісних орієнтацій.

Емпіричне дослідження проведено на вибірці 67 осіб, віком 14-17 років. У результаті встановлено, що для більшості респондентів характерний помірний, ситуативний рівень альтруїзму, який залежить від конкретних соціальних умов і емоційної залученості у ситуацію взаємодії. Виявлено, що домінуючий середній рівень емпатії забезпечує базову здатність до співпереживання, проте не гарантує стабільності альтруїстичних проявів. Аналіз самооцінки показав переважання її адекватного рівня, що сприяє психологічній рівновазі та конструктивній соціальній поведінці. Статистичний аналіз засвідчив наявність достовірних позитивних зв'язків між рівнем альтруїзму та емпатією, а також між альтруїзмом і самооцінкою, що підтверджує їхню роль як важливих внутрішніх регуляторів альтруїстичної поведінки. Водночас не виявлено статистично значущих зв'язків між альтруїзмом і ціннісними орієнтаціями, а також рівнем морального розвитку, що свідчить про опосередкований характер їхнього впливу. Узагальнення результатів дослідження дозволяє дійти висновку, що альтруїстична поведінка сучасної молоді формується під впливом складної взаємодії емоційних, когнітивних і соціально-психологічних чинників. Отримані дані підкреслюють необхідність цілеспрямованого розвитку емпатії, позитивного самосприйняття та внутрішніх моральних орієнтирів як умов формування стійкої альтруїстичної спрямованості особистості.

Ключові слова: альтруїзм, емпатія, самооцінка, моральний розвиток, ціннісні орієнтації, молодь.

Vasuk Keterina Mykolayivna Candidate of Psychological Science, Docent, Docent of Department of Crisis and Clinical Psychology Vasyl Stus' Donetsk National University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0001-5633-4406>

Kurylenko Yuliia Valeriivna a 4th-year student majoring in 053 "Psychology," Bachelor's degree program, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0009-8150-2646>

PECULIARITIES OF ALTRUISTIC BEHAVIOR IN YOUTH

Abstract. The article presents the results of an empirical study of altruistic behavior in adolescence, with a focus on identifying its key psychological determinants. A comprehensive theoretical analysis was conducted, which allowed to define the main factors influencing altruistic behavior, including empathy, self-esteem, moral development, and value orientations. Altruism is considered as a multidimensional construct that integrates emotional responsiveness, cognitive evaluation, and motivational readiness to act in favor of others without expecting external rewards.

The empirical study involved adolescents aged 14-17. The findings indicate that the majority of respondents demonstrate a moderate, situational level of altruism, which depends on contextual conditions and the degree of emotional involvement. Only a small percentage of participants show a high level of stable altruistic orientation, while a considerable proportion exhibit low levels, reflecting variability and inconsistency in prosocial tendencies. This suggests that altruistic behavior at this age remains in the process of formation and is not yet a stable personal characteristic.

At the second stage of the study, the relationships between altruism and key psychological variables were analyzed. The results revealed statistically significant positive correlations between altruism and empathy, as well as between altruism and self-esteem.

Individuals with higher levels of empathy are more capable of understanding and sharing others' emotional states, which increases their likelihood of engaging in helping behavior. Similarly, adequate or high self-esteem contributes to psychological stability, self-confidence, and openness in social interaction, which facilitates prosocial actions. At the same time, no statistically significant relationships were found between altruism and value orientations or the level of moral development. This indicates that abstract moral reasoning and declared values do not directly translate into actual altruistic behavior. The findings suggest that altruistic behavior in youth is shaped by a complex interaction of emotional, cognitive, and social-psychological factors, among which empathy and self-perception play a more decisive role than formal moral judgments or value hierarchies.

Keywords: altruism, empathy, self-esteem, moral development, value orientations, youth.

Постановка проблеми. Молодь як соціально-демографічна група перебуває на етапі інтенсивного формування світогляду, системи цінностей і моральних установок, що визначають спрямованість її подальшого особистісного та соціального розвитку. У цей період закладаються основи емпатії, соціальної відповідальності, здатності до морального вибору та конструктивної міжособистісної взаємодії, що безпосередньо впливає на формування та прояви альтруїстичної поведінки.

Сучасний соціокультурний контекст, позначений процесами глобалізації, соціальної нестабільності та ціннісних трансформацій, зумовлює посилення індивідуалістичних і прагматичних орієнтацій у молодіжному середовищі. Це створює суперечність між суспільною потребою у розвитку гуманістичних цінностей і реальними тенденціями у поведінці молоді, що проявляється у варіативності та неоднозначності альтруїстичних дій. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження особливостей альтруїстичної поведінки в молодому віці, а також психологічних чинників, що зумовлюють її формування і прояв, зокрема ролі емпатії, самооцінки, моральних установок і ціннісних орієнтацій.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема комплексного аналізу особливостей прояву альтруїстичної поведінки у сучасній молоді залишається недостатньо дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній науці альтруїзм розглядається як складний багатовимірний феномен, що поєднує емоційні, когнітивні, мотиваційні та ціннісні компоненти. Більшість дослідників визначають його як різновид просоціальної поведінки, спрямованої на благо іншої людини без очікування зовнішньої винагороди [6]. У сучасних підходах підкреслюється, що альтруїзм не є вродженою властивістю, а формується у процесі соціалізації та розвитку особистості, що робить особливо актуальним його вивчення саме у молодому віці [4].

Теоретичні засади дослідження альтруїзму представлені у різних наукових підходах. Еволюційні концепції, представниками яких є Ч.Дарвін, Р.Тріверс, Р.Докінз пояснюють альтруїстичну поведінку її біологічною доцільністю, пов'язуючи її із виживанням групи, взаємною вигодою та збереженням генетичного матеріалу [1]. Водночас соціально-психологічні теорії акцентують увагу на внутрішніх механізмах допомоги. Зокрема, Д. Батсон доводить, що емпатія може виступати самостійним мотивом альтруїстичної поведінки навіть за відсутності особистої вигоди [5].

У дослідженні психологічних чинників альтруїзму провідну роль відіграють емпатія, моральна свідомість і система цінностей особистості. Дослідження М.В. Лагун та А. Бандури засвідчують, що емпатія є базовим

механізмом, який забезпечує емоційне реагування та готовність до допомоги [2]. В.В. Бойко розглядає її як здатність розуміти внутрішній світ іншої людини, що є основою гуманістичної взаємодії [6]. Водночас у працях М. Хоффман та Н. Айзенберг підкреслюється, що альтруїстична поведінка може мати різну мотиваційну природу, зокрема бути зумовленою не лише емпатією, а й прагненням зниження внутрішньої напруги або почуття провини [4].

Важливим чинником є рівень морального розвитку особистості. Згідно з теорією Л. Кольберга, перехід до постконвенційного рівня моральності забезпечує орієнтацію на внутрішні принципи гуманності та справедливості, що є підґрунтям зрілої альтруїстичної поведінки. У вітчизняній психології І.Д. Бех акцентує увагу на цінності іншої людини як основі моральності, тоді як М.В. Савчин і З.М. Карпенко розглядають альтруїзм як прояв духовної зрілості особистості [6].

Особливого значення набуває аналіз альтруїзму у контексті вікових особливостей молоді. У науковій літературі відсутнє єдине визначення вікових меж цієї категорії: в Україні до молоді відносять осіб віком 14-35 років, тоді як міжнародні організації визначають більш вузькі вікові інтервали, підкреслюючи інтенсивність розвитку у цей період. Психологічна специфіка молодого віку полягає у становленні ідентичності, самосвідомості та системи цінностей, що впливає на формування альтруїстичних установок [3].

Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, у молодому віці альтруїстична поведінка активно засвоюється через наслідування та ідентифікацію зі значущими іншими [1]. Цей процес пов'язаний із розвитком особистісної ідентичності, який, за Е. Еріксоном, відбувається у межах кризи «ідентичність проти рольової невизначеності» [5]. Інтеріоризація гуманістичних цінностей у цей період сприяє закріпленню альтруїзму як стійкої особистісної характеристики.

За Ж. Піаже перехід до формальних операцій когнітивного розвитку особистості, дозволяє молоді здійснювати абстрактний аналіз соціальних ситуацій і моральних дилем. Це створює передумови для усвідомленого вибору поведінки, зокрема альтруїстичної. Водночас формування Я-концепції та нестабільність самооцінки можуть зумовлювати суперечливість мотивації, включаючи компенсаторні форми допомоги [6].

У працях С.Д. Максименка підкреслюється, що молодість є періодом активного саморозвитку, формування рефлексії та переходу до внутрішньої регуляції поведінки [4]. Це створює умови для усвідомлення наслідків власних дій і розвитку відповідальності, що є важливими передумовами альтруїзму. Водночас розвиток емпатії як здатності до співпереживання та розуміння іншого виступає ключовим емоційним механізмом альтруїстичної поведінки, хоча емоційна нестабільність цього віку може зумовлювати її варіативність [2].

Аналіз наукових публікацій свідчить, що альтруїстична поведінка у молодому віці формується під впливом комплексу чинників: розвитку емпатії,

моральної свідомості, системи цінностей, особливостей Я-концепції та соціального середовища. Молодий вік виступає сензитивним періодом для становлення альтруїзму, однак його прояви характеризуються нестійкістю та залежністю від зовнішніх і внутрішніх умов розвитку особистості.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей альтруїстичної поведінки у молодому віці, а також у виявленні психологічних чинників, що зумовлюють її прояв у сучасній молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації даної мети була сформована вибірка досліджуваних, що складала 67 осіб здобувачів Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна віком 14-17 років учні 9-11 класів. З них 33- жіночої статі та 34-чоловічої. Такий розподіл дозволяє вважати вибірку достатньо репрезентативною для дослідження особливостей альтруїстичної поведінки у молодіжному середовищі. У емпіричному дослідженні було використано методики: «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойко, «Моральні дилеми» Л. Кольберга, «Шкала самооцінки» М. Розенберга, методика «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов.

На першому етапі емпіричного дослідження проаналізовано рівень альтруїстичної поведінки у сучасній молоді за методикою «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. Метою було визначення загального рівня прояву альтруїзму у вибірці. Результати подано на рисунку 1.

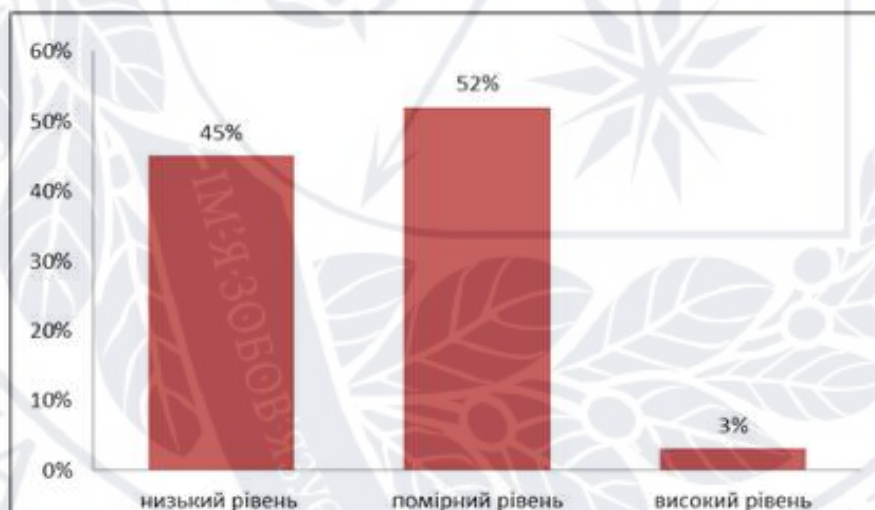

Рис.1. Відсоткові значення рівня прояву альтруїзму за методикою «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов

Отримані дані свідчать, що загальний рівень альтруїзму перебуває на межі низького та помірного рівнів і характеризується вираженою варіативністю. Учасники демонструють різну готовність до допомоги - від егоцентричних орієнтацій до сформованих альтруїстичних установок, що вказує на нестійкість

цієї характеристики та її залежність від індивідуальних і соціальних чинників. Найпоширенішим є помірний рівень альтруїзму-52%, що свідчить про ситуативний характер допомоги, зумовлений конкретними обставинами та емоційною залученістю. Водночас значною є частка респондентів із низьким рівнем-45%, для яких більш типовими є орієнтація на власні інтереси, уникнення відповідальності та недостатня чутливість до потреб інших. Це може відображати вплив сучасного соціального середовища, де домінують цінності індивідуального успіху та конкуренції. Високий рівень альтруїзму виявлено лише у 3% респондентів, що свідчить про незначну поширеність стабільних альтруїстичних установок. Особи з таким рівнем характеризуються розвинутою емпатією, внутрішньою моральною мотивацією та гуманістичними цінностями, однак подібна спрямованість не є типовою для більшості молоді. В цілому, можна зазначити, що для досліджуваної вибірки характерний переважно помірний, ситуативний альтруїзм, тоді як стійкі альтруїстичні установки сформовані недостатньо. Це свідчить про те, що альтруїстична поведінка перебуває на етапі становлення.

На наступному етапі дослідження було здійснено аналіз результатів за методикою «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойка. Результати представлені у вигляді гістограми на рисунку 2.

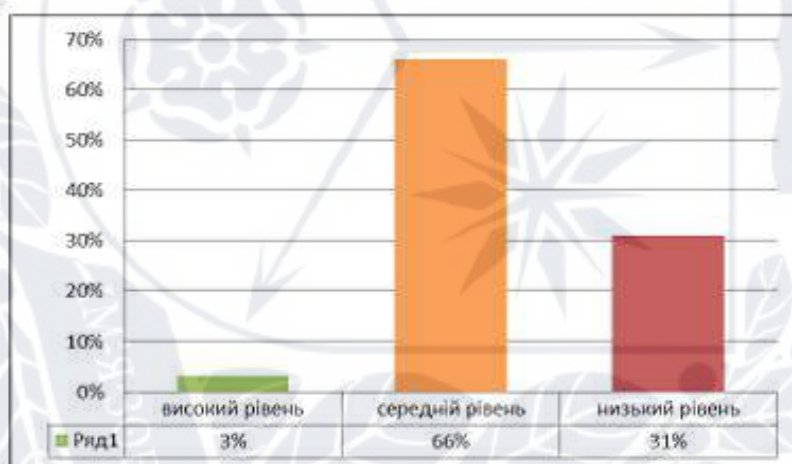

Рис.2. Відсоткові значення рівня емпатії у молоді за методикою «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойко

Домінуючим у вибірці є середній рівень емпатії. Такий рівень характеризується здатністю особистості розуміти емоційні стани інших людей і співпереживати їм, однак ця здатність проявляється переважно ситуативно. Респонденти з середнім рівнем емпатії можуть адекватно реагувати на емоційні сигнали оточуючих, але їхня допоміжна поведінка часто залежить від контексту, значущості ситуації або власного емоційного стану. Наявність більшості учасників саме в цій категорії свідчить про загальну сформованість емпатійних здібностей на базовому рівні, але недостатню їх стійкість і глибину. Досить

значною є частка респондентів із низьким рівнем емпатії -31%. Він передбачає знижену здатність до емоційного відгуку, труднощі у розумінні переживань інших людей та обмежену схильність до співпереживання. У поведінці це може проявлятися у формальному ставленні до міжособистісної взаємодії, байдужості до емоційного стану інших або орієнтації переважно на власні інтереси. Значна кількість учасників цього рівня може вказувати на недостатній розвиток емоційної чутливості у частини сучасної молоді. Високий рівень емпатії виявлено лише у 3%, що свідчить про його низьку поширеність у досліджуваній вибірці. Такий рівень характеризується глибоким розумінням внутрішнього світу іншої людини, високою чутливістю до емоційних станів та стійкою готовністю до співпереживання і допомоги. Особи з високим рівнем емпатії зазвичай демонструють розвинену емоційну рефлексію, гуманістичну спрямованість та здатність до ефективної міжособистісної взаємодії.

Аналіз взаємозв'язку між рівнем емпатії та альтруїзмом показав наявність статистично значущого позитивного зв'язку. Отримане значення коефіцієнта кореляції Пірсона ($r = 0,33$) перевищує критичні значення для рівнів значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$, що свідчить про достовірність виявленої залежності. Характер зв'язку є достовірним, тому можна сказати що зі зростанням рівня емпатії підвищується і рівень альтруїзму. Це означає, що респонденти, які здатні до емоційного співпереживання, краще розуміють емоційні стани інших людей та більш схильні до надання допомоги, підтримки і проявів альтруїстичної поведінки. Отриманий результат узгоджується з теоретичним аналізом психологічних теорій, відповідно до яких емпатія виступає одним із ключових механізмів формування альтруїстичних дій.

Наступним кроком стало дослідження рівня самооцінки за методикою «Шкала самооцінки» М. Розенберга. Аналіз отриманих даних (див. рисунок 3) свідчить, що домінуючим у вибірці є середній (адекватний) рівень самооцінки, характеризується реалістичним сприйняттям себе, узгодженістю між самооцінкою та реальними можливостями, а також відносною стабільністю у ставленні до себе. Респонденти з адекватною самооцінкою здатні критично оцінювати власні дії, приймати як сильні сторони, так і обмеження, що створює сприятливі умови для конструктивної міжособистісної взаємодії. Переважання цього рівня у вибірці свідчить про загальну психологічну зрілість та сформованість базових механізмів саморегуляції. Високий рівень самооцінки виявлено лише у 3%, що вказує на його незначну поширеність. Такий рівень може характеризуватися впевненістю у власних можливостях, позитивним самосприйняттям і високим рівнем самоповаги, водночас у деяких випадках він може супроводжуватися тенденцією до переоцінки власних якостей або недостатньою критичністю щодо себе. Невелика кількість респондентів із таким рівнем свідчить про те, що виражено високий рівень самоставлення не є типовим для досліджуваної молоді. Низький рівень самооцінки зафіксовано у 10%. Для цієї групи характерними є невпевненість у собі, занижене самосприйняття,

підвищена чутливість до зовнішньої оцінки та схильність до самокритики. Такі особливості можуть ускладнювати процес соціальної взаємодії, знижувати ініціативність та впливати на мотиваційну сферу особистості. В окремих випадках низька самооцінка може зумовлювати компенсаторні форми поведінки, зокрема прагнення до схвалення через допомогу іншим.

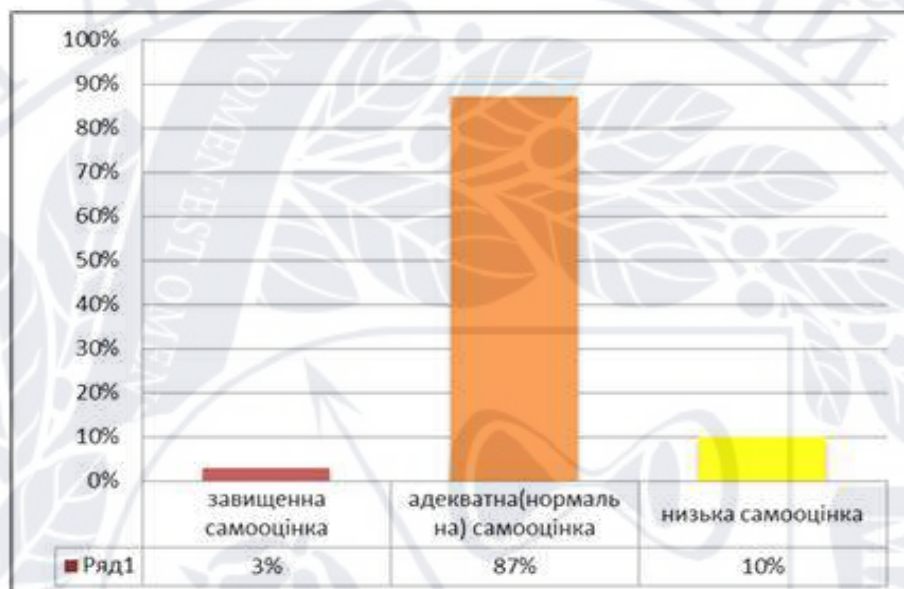

Рис.3. Відсоткові значення рівня самооцінки у молоді за методикою «Шкала самооцінки» М. Розенберга

Дослідження взаємозв'язку між рівнем самооцінки та альтруїстичною поведінкою також має статистично значущий позитивний зв'язок. Значення коефіцієнта кореляції Пірсона становило $r = 0,39$, що перевищує критичні показники для рівнів значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$. Це свідчить про достовірність отриманого результату та дозволяє говорити про наявність позитивного взаємозв'язку між досліджуваними змінними. Зі зростанням рівня самооцінки підвищується і схильність до альтруїстичної поведінки. Респонденти, які характеризуються адекватним ставленням до себе, частіше демонструють готовність до допомоги іншим. Ймовірно, це пов'язано з тим, що сформована адекватна або висока самооцінка забезпечує психологічну стабільність, впевненість у власних можливостях і відкритість до соціальної взаємодії.

Далі було здійснено аналіз ціннісних орієнтацій за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, було розглянуто результати респондентів за ієрархію термінальних та інструментальних цінностей, що дозволило виявити специфіку їхніх життєвих пріоритетів і переважаючі ціннісні орієнтири. Аналіз термінальних цінностей засвідчив, що провідні позиції у вибірці займають здоров'я, любов, матеріально забезпечене життя та наявність вірних друзів (див. рисунок 4). Це свідчить про високу значущість фізичного благополуччя, емоційної близькості та підтримуючих міжособистісних стосунків.

Рис.4. Ієрархія термінальних цінностей у молоді за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Особливо показовим є те, що цінність «щастя інших», яка безпосередньо відображає альтруїстично спрямовану поведінку, не входить до числа провідних, що свідчить про переважання орієнтації на особисте благополуччя та близьке соціальне оточення.

Аналіз інструментальних цінностей показав, що найбільш значущими для респондентів є незалежність, вихованість, самоконтроль, відповідальність та життєрадісність (див. рисунок 5). Така структура свідчить про орієнтацію на саморегуляцію, дотримання соціально прийнятних норм поведінки та особистісну автономію.

Рис.5. Ієрархія інструментальних цінностей у молоді за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Зокрема, відносно низький ранг чуйності, як якості, безпосередньо пов'язаної з емпатією та альтруїзмом, свідчить про недостатню вираженість емоційно-альтруїстичного компонента у системі цінностей досліджуваної молоді. Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, результати представлені у Таблиці 1, не виявив статистично значущих зв'язків між рівнем альтруїзму та окремими ціннісними орієнтаціями ($p > 0,05$). Водночас зафіксовано слабкі тенденційні зв'язки: незначні позитивні кореляції з такими цінностями, як здоров'я, розвиток і сімейне благополуччя.

Таблиця.1

Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між альтруїзмом та термінальними цінностями

Цінність	r_s	p
здоров'я	0,16	0,18
щасливе сімейне життя	0,15	0,24
розвиток	0,14	0,24
життєва мудрість	0,14	0,24
суспільне покликання	0,08	0,51
пізнання	0,08	0,55
розваги	-0,14	0,27
щастя інших	-0,13	0,29
творчість	-0,12	0,32
матеріально забезпечене життя	-0,09	0,46

Аналогічна ситуація спостерігається і щодо інструментальних цінностей (див.табл.2), найбільші позитивні коефіцієнти кореляції зафіксовано між альтруїзмом і такими якостями, як самоконтроль, сміливість у відстоюванні власної думки, освіченість та тверда воля. Тобто існує певна тенденція до поєднання альтруїстичної поведінки з внутрішньою саморегуляцією та особистісною зрілістю.

Таблиця.2

Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між альтруїзмом та інструментальними цінностями

Цінність	r_s	p
самоконтроль	0,11	0,36
сміливість у відстоюванні думки	0,10	0,44
освіченість	0,09	0,47
тверда воля	0,09	0,49
чесність	-0,13	0,29
чуйність	-0,10	0,41
незалежність	-0,09	0,47
старанність	-0,08	0,50

Це може пояснюватися тим, що формування альтруїстичної поведінки визначається комплексом психологічних чинників, серед яких цінності взаємодіють з емоційними, мотиваційними та соціальними компонентами особистості.

У результаті аналізу рівнів морального розвитку за методикою «Моральні дилеми» Л. Кольберга (див. рис. 6) встановлено, що переважна більшість респондентів належить до конвенційного рівня. Такий розподіл є закономірним для юнацького віку, оскільки на цьому етапі моральні судження значною мірою спираються на засвоєні соціальні норми, правила та очікування значущого оточення. Для осіб цього рівня характерною є орієнтація на підтримання соціального порядку, дотримання норм і прагнення відповідати соціально схвалюваним зразкам поведінки. Невелика частка досліджуваних перебуває на доконвенційному рівні морального розвитку. У межах цього рівня моральні рішення визначаються переважно зовнішніми чинниками - уникненням покарання або прагненням до винагороди. Поведінка має ситуативний характер і меншою мірою пов'язана з внутрішніми моральними переконаннями. Постконвенційний рівень морального розвитку виявлено у 9 % респондентів.

Цей рівень передбачає сформованість внутрішньої системи моральних принципів, здатність керуватися універсальними цінностями, такими як справедливість, гідність особистості та гуманізм. Особи з таким рівнем морального розвитку демонструють відносну незалежність від соціального тиску та здатність приймати рішення на основі внутрішніх переконань. Невисока представленість цього рівня також узгоджується з віковими особливостями вибірки, оскільки, відповідно до теорії Л. Кольберга, постконвенційна мораль формується на пізніших етапах розвитку особистості.

Рис.6. Відсоткові значення рівня морального розвитку у молоді за методикою «Моральні дилеми» Л. Кольберга

Інтерпретація отриманих результатів у контексті дослідження альтруїзму дозволяє стверджувати, що домінування конвенційного рівня зумовлює специфіку прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Зокрема, допомога іншим у більшості випадків може бути детермінована не стільки внутрішніми гуманістичними переконаннями, скільки орієнтацією на соціальні норми, очікування та прагнення отримати схвалення. Водночас наявність респондентів із постконвенційним рівнем свідчить про формування у частини молоді більш зрілої моральної позиції, у межах якої альтруїзм виступає як внутрішньо мотивована діяльність, спрямована на благо іншого незалежно від зовнішніх обставин. Саме цей рівень у наукових дослідженнях розглядається як психологічна основа істинно альтруїстичної поведінки.

Для перевірки зв'язку між рівнем морального розвитку та рівнем альтруїстичної поведінки було застосовано критерій Краскела-Уоліса. У результаті обчислень отримано емпіричне значення $H=1,2$ при критичному значенні 5,99 ($p \leq 0,05$). Оскільки емпіричне значення є меншим за критичне ($H < 5,99$), статистично значущих відмінностей між групами з різним рівнем морального розвитку не виявлено. Отримані результати свідчать про відсутність статистично значущого впливу рівня морального розвитку на показники альтруїзму у досліджуваній вибірці. Незважаючи на наявність незначної тенденції до підвищення рівня альтруїзму у респондентів із постконвенційним рівнем, ці відмінності не досягають рівня статистичної значущості.

Висновок. Отже, альтруїстична поведінка сучасної молоді характеризується переважно помірним, ситуативним рівнем прояву та значною залежністю від контекстуальних умов. Вона формується під впливом сукупності чинників, серед яких провідне місце посідають емпатія, система цінностей, особливості самосприйняття. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого розвитку емоційної чутливості, гуманістичних цінностей і внутрішньої моральної регуляції як ключових умов становлення стійкої альтруїстичної поведінки особистості у молодому віці.

Література:

1. Гуменюк Ю. В. Ефективний альтруїзм у контексті теорії сталого розвитку. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2024. № 2. С. 79-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2024_2_17 (дата звернення: 03.03.2026).
2. Лагун М. В. Соціально-психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості в кризових умовах життєдіяльності. Український психологічний журнал. 2023. № 1 (19). С. 145-157. URL: [https://doi.org/10.17721/upj.2023.1\(19\)](https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19)) (дата звернення 13.03.2026)
3. Пантук Т. І., Пантук Ю. М. Сутність альтруїзму та методи його виховання у дітей та молоді. Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2011. Вип. 97. С. 167-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2011_97_26 (дата звернення: 03.03.2026)
4. Приманок Л. Л. Теоретичне осмислення сутності альтруїзму як моральної та міждисциплінарної категорії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18 (2). С. 170-178. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18(2)_22) (дата звернення: 13.03. 2026)

5. Прохоров А. С. Психологічні особливості прояву альтруїзму-егоїзму особистості. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 6. С. 146-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_6_36 (дата звернення: 03.03.2026)

6. Труфкіна А. М. Аналіз проблеми альтруїзму у вітчизняній та зарубіжній психології. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. 2011. № 5-6. С. 205-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2011_5-6_31 (дата звернення: 03.03.2026)

References

1. Humeniuk, Yu. V. (2024). Efektyvnyi altruizm u konteksti teorii staloho rozvytku [Effective altruism in the context of sustainable development theory]. *Visnyk Natsionalnoho aviatytsiynoho universytetu. Filosofiia. Kulturolohiia - Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Cultural Studies*, 2, 79-87. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2024_2_17 (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

2. Lahun, M. V. (2023). Sotsialno-psykholohichni chynnyky rozvytku altruistychnoi spriamovanosti osobystosti v kryzovykh umovakh zhyttiedialnosti [Socio-psychological factors of the development of altruistic orientation of personality in crisis conditions of life activity]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal - Ukrainian Psychological Journal*, 1(19), 145-157. Retrieved from [https://doi.org/10.17721/upj.2023.1\(19\)](https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19)) (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].

3. Pantiuk, T. I., & Pantiuk, Yu. M. (2011). Sutnist altruizmu ta metody yoho vykhovannia u ditei ta molodi [The essence of altruism and methods of its development in children and youth]. *Naukovi zapysky NPU im. M. P. Drahomanova - Scientific Notes of National Pedagogical Dragomanov University*, 97, 167-171. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2011_97_26 (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

4. Prymanok, L. L. (2014). Teoretychne osmyslennia sutnosti altruizmu yak moralnoi ta mizhdystsyplinarnoi katehorii [Theoretical understanding of the essence of altruism as a moral and interdisciplinary category]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi - Theoretical and Methodological Problems of Education of Children and Youth*, 18(2), 170-178. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18(2)_22) (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].

5. Prokhorov, A. S. (2012). Psykholohichni osoblyvosti proiavu altruizmu-ehoizmu osobystosti [Psychological features of the manifestation of altruism-egoism of personality]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» - Collection of Scientific Works of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*, 6, 146-149. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_6_36 (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

6. Trufkina, A. M. (2011). Analiz problemy altruizmu u vitchyzniani ta zarubizhnii psykholohii [Analysis of the problem of altruism in domestic and foreign psychology]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraiïnskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho - Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*, 5-6, 205-216. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2011_5-6_31 (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

«26» травня 2026

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Видана Куриленко Юлії Валеріївни, студентці 4 курсу спеціальності 053 «Психологія» Донецького національного університету імені Василя Стуса. Студентка проходила практичну підготовку на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна, Ярмолинецької селищної ради, Хмельницької області у період з 6 по 18 жовтня 2025 року.

Під час проходження практичної підготовки студентка Куриленко Ю. В. здійснювала психолого-педагогічну роботу з учнями закладу освіти, співпрацювала з практичним психологом ліцею Гостюмінським В. Й., в межах виконання бакалаврського дослідження на тему «Чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді» розробила тренінгову програму «Мистецтво турботи: розвиток альтруїстичної поведінки у молоді» та провела для учнів 10 класу ліцею.

Матеріали тренінгової програми були передані практичному психологу закладу для подальшого впровадження та використання у роботі з учнями.

Директор

Практичний психолог

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Куриленко Юлія Валеріївна

Прізвище, ім'я, по батькові

Навчально-науковий інститут психології

Факультет

053 «Психологія»

Шифр і назва спеціальності

Психологія

Освітня програма

ДЕКЛАРАЦІЯ

Усвідомлюючи свою відповідальність за надання неправдивої інформації, стверджую, що подана кваліфікаційна (бакалаврська) робота на тему: «Чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді» є написана мною особисто.

Одночасно заявляю, що ця робота:

- не передавалась іншим особам і подається до захисту вперше;
- не порушує авторських та суміжних прав, закріплених статтями 21-25 Закону України «Про авторське право та суміжні права»
- не отримувались іншими особами, а також дані та інформація не отримувались у недозволений спосіб.

Я усвідомлюю, що у разі порушення цього порядку моя кваліфікаційна (бакалаврська) робота буде відхилена без права її захисту, або під час захисту за неї буде поставлена оцінка «незадовільно».

23.05.2026

дата

Підпис